

Szépirodalmi Figyelő

Irodalmi, kritikai, szemlélő folyóirat

2022
6

Darvasi László prózája | Kirilla Teréz, Nagy Márta
Júlia, Végh Attila versei | Bagi Ibolya, Larisza Kravec,
Lebovics Viktória tanulmányai | Lakatos István
képregénye | Kritikák Fedinec Csilla, Cserniczkó
István et al., Dupka György, Elbe Hajnalka,
Bartha Gusztáv és Gazda Albert könyveiről

Szépirodalmi Figyelő

Irodalmi, kritikai, szemlélő folyóirat

Új folyam, 21. évfolyam

Szerkesztők:

Demus Zsófia (*képregény*), Makkai T. Csilla (*Idegen horizontok*),
Pataki Viktor (*tanulmány*), Vass Norbert (*főszerkesztő-bélyettes, kritika*),
Vincze Ferenc (*főszerkesztő*), Zsávolya Zoltán (*szemle*)

Főmunkatársak:

Buda Attila, Zahari István, Zsolnai György

Olvasószerkesztő:

Szenkovics Enikő

Korrektor:

Kovács Emőke

A szerkesztőség címe:

Postacím: 1072 Budapest, Akácfa u. 20.
Tel./fax: (1) 321-4757 • E-mail: szif.szerk@gmail.com
www.szepirodalmifigyelo.hu

Szerkesztőségi titkár: Császár Irma Tímea

Fedélterv: P. Szathmáry István

Nyomdai előkészítés: Arany Imre | Layout Factory

Megjelenik minden második hónap végén
Előfizetési díj: 3000 Ft

A Szépirodalmi Figyelő által feldolgozott folyóiratok:

Agria, Alföld, Ambroozia, Apokrif, Bárka, Búvópatak, Confessio,
Credo, Dunatüskör, Élet és Irodalom, Életünk, Eső, Ex Symposion,
Ezredvég, Forrás, Helikon (Kolozsvár), Hévíz, Híd, Hitel, Irodalmi Jelen,
Irodalmi Szemle, Jelenkor, Kalligram, Kortárs, Korunk, Látó, Liget,
Lyukasóra, Magyar Lettre Internationale, Magyar Műhely, Magyar Napló,
Mozgó Világ, Múlt és Jövő, Műhely, Műút, Napút, Opus, Országút, Palócföld,
Pannonhalmi Szemle, Pannon Tükör, Parnasszus, Partium, Prae, Sikoly,
Somogy, Spanyolnátha, Székelyföld, Szörös Kő, Tekintet, Tempevölgy, Tiszatáj,
Új Forrás, Vár, Várad, Vár Ucca Műhely, Vigilia, Zempléni Múzsa

Lapunk előfizethető a szerkesztőségben,

terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág.

Előfizethető továbbá közvetlenül a postai kézbesítőknél,

az ország bármely postáján, a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban
és a Központi Hírlap Centrumnál

(Budapest, VIII. ker. Orczy tér 1., tel.: 06-1/477-6300; postacím: Bp., 1900).

További információ: 06-80/444-444; e-mail: hirlapelofizetes@posta.hu

Nyomdai munkák: Érdi Rózsa Nyomda Kft.

Kiadja a Szépirodalmi Figyelő Alapítvány

Felelős kiadó: a Szépirodalmi Figyelő Alapítvány elnöke

ISSN 1585-3829

TARTALOM

■ SZEMLE

Végh Attila: <i>Öregkori elégia</i> (Tempevölgy, 2022/3.)	3
Nagy Márta Júlia: <i>Léthe</i> (Apokrif, 2022/3.)	5
Jahoda Sándor: <i>Szürkület</i> (Credo, 2022/3.)	6
Bruria Zsuzsa: <i>A férjemet megette a medve</i> (Élet és Irodalom, 2022. szeptember 2.)	7
Mórotz Krisztina: <i>Aggófű</i> (Partium, 2022/3.)	13
Kirilla Teréz: <i>Szemben...</i> (Kalligram, 2022/9.)	14
Bánfai Zsolt: <i>Merülés</i> (Palócföld, 2022/3.)	15
Darvasi László: <i>Plüss</i> (Bárka, 2022/5.)	16

■ UKRÁN IRODALOM

Lebovics Viktória: <i>Egy háromszáz éve született hípszter</i>	25
Bagi Ibolya: <i>Csortópiltól Moszkváig</i>	39
Larisa Kravec: <i>A test metaforikája a kortárs ukrán költészetben</i>	50

■ KÉPREGÉNY

Lakatos István: <i>Születésnap ajándék</i>	70
--	----

■ IDEGEN HORIZONTOK

Irina Boriszjuk: <i>Azonosság/másság: identitás, idő és test</i> <i>Irina Suvajlova költészetében</i>	78
--	----

■ KRITIKA

Lebovics Viktória: <i>Valahogy mások vagyunk</i> (Fedinec Csilla: <i>Kárpátalja: örökség és társadalom</i>)	100
Barabás Blanka: <i>Körkép a kárpátaljai magyarokról</i> (Csernicskó István – Hires-László Kornélia – Karmacsi Zoltán – Márku Anita – Máté Réka – Tóth-Orosz Enikő: <i>A magyarok és a magyar nyelv Kárpátalján</i>)	105

Zsávolya Zoltán: <i>Bőven elég apparátus</i> („A felnagyelt Haza...” 100 év versei Trianontól napjainkig, 1920–2020. <i>Kárpátaljai költők antológiája</i>)	109
Harmath Artemisz: <i>Hiánypótló, átfogó, bullámzó</i> (Elbe Hajnalka: <i>Kárpátaljai magyar gyermekirodalom</i>)	116
Kovács Eleonóra: <i>Nővérek</i> (Bartha Gusztáv: <i>Kiút</i>)	120
Csorba Zoltán: <i>Leningrád–Titograd</i> (Gazda Albert: <i>Leningrád</i>)	127

■ REPERTÓRIUM

2022. szeptember–október (Zahari István)	133
Számunk szerzői	154

Lapszámunk borítója Lakatos István képének felhasználásával készült.

Lapunk megjelenését támogatták:

Nemzeti Kulturális Alap, Emberi Erőforrások Minisztériuma,
Petőfi Kulturális Ügynökség, Nemzeti Együttműködési Alap

Petőfi
Kulturális
Ügynökség

Nemzeti
Együttműködési
Alap

MINISZTERELNÖKSÉG

BETHLEN GÁBOR
Alapkezelő Zrt.

Végh Attila

ÖREGKORI ELÉGIA

Álombeli, visszhangos múzeumban jársz,
érzed, a falakból lassan olvad a beépített halál,
elfolynak a portrék, a szobrok elfordulnak tőled,
már csak azt, a túlvilágit nézik, onnan
várják a hírnököt, aki régóta erre tart,
elmúlt ízeken, kihűlt éjszakákon,
szent és érthetetlen ünnepek másnapján át,
jön terveken bukdácsolva, de konokul, mint egy csillag.
Aki a hírt rábízta, már rég halott.
Hírt hozni a felejtésről, ilyen vágy ég a szemében,
ez a láva dermed majd kővé a kézfogásban,
ahogy üdvözöl: hát itt vagyok,
egy mondatot hoztam ide, a véglegesbe.
Tudom, eddig untattak a hírek,
a szavak érdekházassága, a csodátlan napok,
mert nem volt semmi, ami rád zárult volna.
Ha szerrettél, benyitottál egy sorsba egy teára,
élvezted, ahogy megérint a mély,
megsimogattad egy élet húrjait,
és már indultál is, át kerteken, csilingelő
levelek közt lépkedve,
fől ne verd egy rokon lélek csendjét,
mert várt a másik út, a másik, másik,
és minden út végén a kastély, ahol születélt, éltél,
a magányos, belső trónterem,
falán az elvarratlan szálak szőttese,
körülottd a vizsláid szemében raboskodó halál.
Nos, halld a hírt: ő amnesztiával szabadult végül,
egy mozdulatod írta alá.

Emlékszel? A kézlegyintés volt ez,
ahogy beletörődtél, hogy most már így marad.
És hirtelen falak nőttek, a házban már család élt,
szeretőid, ahol, épp voltak, elterültek benned,
szemükből múltat ivott a szél,
a kézlegyintés szele.
Megrémültél, hová fuss innen,
irány az emlékek múzeuma,
azóta jársz ide, szobrokat keltegető őrült,
két élet közt ingázó hontalan.
Most nincs mitől félned: a hír, amit hoztam,
nem nagy szám; nem oszt, nem szoroz.
Mert ha magadba néztél, sejtetted mindig,
hogy nem tévedtek a régi bölcsek,
akik ugyanitt, az Elfordulás Múzeumában éltek,
mióta szem elől veszítették őket emlékeik:
a boldogság halál.

Tempevölgy, 2022/3.

Nagy Márta Júlia

LÉTHE

Álmomban egy levegőtlen délutánon sétáltam át,
és mind úgy tudtuk, nem élek már, de ezen
senki sem döbbsent meg különösebben.
Úgy vették tudomásul a halálomat,
mint egy tárgy elkeveredését, szomorúan
beszéltek róla, de ugyanúgy tettek-vettek,
mint eddig, és mintha az évek is összecúsztak volna –
mintha egy alkonyfelüljárón át lehetett volna
sétálni egy másik érába, rég magunk mögött hagyott
otthonba. Áttetsző alakokként lebegtek közöttünk
a mostani lakók, remegett a ráépítés délibábja
a tetőtér helyén. Egy téli éjszaka obszidiánja
ragyogott a tér egy pontján, szikrákat és szilánkokat
szórva felületéről, mi egy ház élete.
Té nem fagyasz meg, mint a víz, mondtam akkor
magamnak, és elcsodálkoztam, hogy lehet,
hogy erősebb vagyok a víznél. Mert
egy ideje nem tudok mit kezdeni a nyárral.
A Jupiter csengője felkondul, levélszéli szőrszálai
összeborzolódnak, és az erdő feltekéri
a bérkaszárnyákat és a beton monolitjait,
az orgonafelhőkben lepkeszárnyfűlű faunocskák
kuncognak, sűrűn hullik a tetőkre, talajra a dió.
Kamránkban neves elődök portréi: őrzik
az élelmet, ha már az ékszeresládika rég
kiürült.

Apokrif, 2022/3.

Jahoda Sándor

SZÜRKÜLET

Megdöböntően reális a valóság.
Csipkerózsikát manapság az élet
ébreszti fel – pofonokkal. Fiatal
horda vonul el. Haladásuk
szelétől felborulnak a kukák,
és kigyulladnak. Az út mentén
szorongást lefetyelnek egyre
vadabb kutyák. Mindenhol vannak
kis, fekete foltok. Kicsik, de éppoly
feketék. Én a körön kívül járom
köreimet. Nézem a felpumpált ajkú
nőket, a kockahasú épületeket,
és hallgatom az összeesküvők
elméleteit. Hajam fölmered, mint
a felhőkarcolók. Gyorsan szürkül.
Ideje hazatérni. Fel.

Credo, 2022/3.

Bruria Zsuzsa

A FÉRJEMET MEGETTE A MEDVE

Drága édes kicsi férjem mindig azzal kábított, hogy őt élete végén meg fogja enni a medve. És persze röhögött is hozzá, úgyhogy erős kételeyeim voltak azzal kapcsolatban, hogy komolyan gondolja a medve felkeresését, hogy meggyőzze. Én is gyakran fantáziáltam arról, hogy nyomtalanul tűnjek el, és lehetőleg senki se tudja meg, hogy meghaltam, még ő sem. Felállt a hátamon a szőr és kivert a hideg verejték arra a gondolatra, hogy egyesek majd arra vetemednek, hogy a fb-oldalamon kiírják, nyugodjak békében, meg hogy legyen könnyű nekem a föld. Hát kösz, nem! nem akarok békében nyugodni, és főleg utálok, ahogy minden halottat szegénykémnek titulálnak. Van, aki úgy tekint mások halálára, mintha vesztesek lennének, míg a túlélők meg győztesek. Ennek mégis mi értelme van? Pfúj. Mind meghalunk és mindannyian győztesek vagyunk, mert ÉLTÜNK – és ebbe más is belehalt már, ahogy a költő fogalmazott. De hogy lehetne tényleg eltűnni nyomtalanul? Elég gyakran kaptam azt a nem túl eredeti javaslatot, hogy vessek magam egy élő vulkánba. Persze ez számomra is evidens elképzelés, de finnyás vagyok a fájdalomra és megvetem a fizikai szenvedést. Magam számára is nyomtalanul és fájdalommentesen kell eltűnnöm. Szeretném észre se venni. Ezért is nem hittem a férjemnek, hisz nem túl esztétikus élmény, ha egy medve egyenként letépi a végtagjaidat, szétharapja a torkodat vagy kitepi a beledet. De ha ezt felhoztam neki, csak röhögött, mint aki nagyon tud valamit, amit soha a büdös életben nem fog elárulni nekem, akárhogy is pítizek neki. Próbáltam megcáfolni ezt az erdőbe költözési tervét, például azzal, hogy kizárt, mert ott nem fogja tudni követni kedvenc baseballcsapata meccseit, de csak röhögött, és mondta, hogy majd visz magával tranzisztoros rádiót. Igen, mert akkor még, több mint négy évtizede, csak a tranzisztoros rádiót tudta felhozni, hogy lesöpörje a kifogásaimat, amire azt válaszoltam neki kicsit frusztráltan, hogy abból hamar ki fog fogyni az elem. De erre is csak röhögött. A későbbi évtizedek során a rádió persze mobiltelefonná nemesült, amit szoláris energiával fog működtetni egy fa tetejéről. Mondtam neki, hogy ugyan már, olyan vénen már nem fogja tudni megmászni azt a fát. De erre is csak legyintett és röhögött.

Édes kicsi férjemnek küldetései voltak, mint egy matrónának vagy katonának. A világ különféle tájain forgatott filmekben volt világitó nagymester. A filmekben habléányokat vadásztak le sérült lelkű milliárdos családok gyerekei, vagy magányos sorozatgyilkosok fojtottak úszómedencékbe nőket, esetleg maga Schwarczai szállt alá tengeralattjáróval, hogy szétlője az alvilág úrnőjének titkos barlangját. Drága édes kicsi férjecskémnek szokása volt hónapokra, majd évekre, később már évtizedekre is eltűnni, és imádott váratlanul felbukkanni a semmiből, mint Poszeidón, a tengerek ura, és természetesen vette, hogy akármennyi idő telt is el, én mindenkoron boldogan pihegve a rendelkezésére állok, úgyhogy egyszer, még házasságunk elején eléggé meglepődött, sőt hinni se akart a fülének, mikor több hónapnyi hiányzás után váratlanul megjelent New York-i lakásom ajtaja előtt, éjszaka fél háromkor kitartóan kopogtatva, és én meg erre végre jól beolvastam az édes kicsikémnek. Dühösen másztam ki az ágyból, lábujjhegyen óvakodtam az ajtóig, és a tűzvonalból elállva, egy oldalsó beugróból kérdeztem a szigorúan lelakatolt ajtón keresztül (elvégre New Yorkban voltunk, bárkinek eszébe juthatott szétlőni a záramat, ha nem nyitom ki), hogy ki a fene vagy?

– Robertó vagyok, nyisd ki – suttogetta töredelmesen és behízelve.

És miért nem a barátnődhöz mész? Elvesztetted a lakcímét? – kérdeztem pattogva, mire ő arcátlanul visszakérdezett.

– Milyen barátnőm?

– Tudod, aki gyereket szült neked – feleltem, és elindultam vissza az ágyikómba, de ő erre olyan tündérien robertósan fogta könyörgésre, aminek nem voltam képes ellenállni, és durcásan résnyire nyitottam az ajtót, de a láncot már nem vettem le, nehogy félreértse és benyomuljon. Maszatos volt, izzadt és gyűrött, mint aki egy hónapja nem látott fürdővizet.

– Úgy nézel ki, mint aki most jött fel a bányából – vágtam az arcába kegyetlenül.

– Akkor beengedsz zuhanyozni? – kérdezte magabiztos kedves-séggel, kissé ittas állapotban.

– Anyád pár blokkra lakik innen, menj szépen hozzá, zuhanyozz le, öltösz tiszta ruhát, vegyél nekem valamilyen finom illatú virágot, és próbálkozz újra reggel – feleltem, és úgy rácsuktam az orrára az ajtót, hogy csak pislogott.

Erre később nem is emlékezett! A sztorit már úgy mesélte filmes világitó haverjainak, hogy a feleségem bányásznak nézett – amin

gurgulázva nevettek –, végül beengedett, majd együtt lezuhanyoztunk és egy hatalmasat hemperegtünk.

– Nem henteregtünk, mert eleve be se engedtelek – sziszegtem összeszorított szájjal, de ő fel se vette. Annyira biztos volt a dolgában, hogy lazán és örökre átírta a sztorit a fejében. Neki nem lehet ellenállni, őt egyszerűen nem lehet elutasítani, ezért nem is utasítottam el, hanem euforikusan őrjöngve henteregtem vele, és jónapot.

– De nem, mert be sem engedtelek! – ismételtem lassan, nyomatékosan szótagolva, hogy a szomszéd is értse, 38 évvel később is makacsul, jól bepipulva, hogy minden hiába, mert még csak észre se vette, milyen keményen tartottam magam és álltam ellen a csábításnak.

Aztán váratlanul, mikor már vén voltam, mint az országút, és már rég visszaköltöztem az őskontinensre, felhívott egy ismeretlen férfi Amerikából, hogy ne haragudjak a zavarásért, de úgy gondolta, kötelessége a tudomásomra hoznia, hogy véletlenül éppen fényképezett az erdőben egy fán, mikor látta, hogy megtámad valakit egy medve, és aztán jókat falatozik belőle. És ha akarom, elküldi a felvételeket, amiket készített, mert hosszas nyomozás után sikerült összeraknia, hogy akit megevett a medve, az az én férjem, és ebben egészen biztos, mert még a házassági papírunkat is megszerezte, és pontosan tudja, hogy a Brooklyn híd tövében adtak össze minket majd fél évszázada, karácsony napján. Első elképedésemben nem is válaszoltam a hallózó úriembernek, hanem mint akin meghúzták a ravaszt, nekiállt sugárhajtással pörögni, kombinálni az agyam, és arra jutottam, hogy így akar megtréfálni a férjem, mert Amerikába akar csábítani, ami már hosszú évek óta nem sikerül neki. Pedig anno, mikor először hozta fel a medveügyet, még fel is ajánlottam, hogy oké, akkor én az erdőszélre költözöm egy kis faházba, és bármikor, amikor kedve támad hozzám, meglátogathat, de a férjem akkor még kőkeményen ragaszkodott ahhoz, hogy ha eljön az idő, akkor ő bizony egyedül akar az erdőbe menni, és nem szeretné, ha én ott lábatlankodnék az erdő szélén, mert akkor ő úgy érezné, nyomást gyakorolok rá, hogy ne tudja kivitelezni a tervét.

– Egyáltalán tisztában vagy vele, hogyan szippantod fel a teret magad körül? – kérdezte tőlem vádlóan. – Nem marad oxigén a világban nekem, az állatoknak meg a növényvilágnak.

– Hát akkor kapd be a teredet és nyeld le keresztbe! – kiabáltam rá dühösen, és soha többet nem hoztam szóba, hogy odaköltöznék az erdőszélre epekedő hajadonnak.

Szóval nem válaszoltam az ismeretlen, hallózó hívónak, hanem szépen, csendben és óvatosan letettem a telefont. El is tipegtem a telefon mellől, arra az esetre, ha megint támadna. És lőn. Újra meg újra csörgetett, de nem vettem fel. Mi van, ha egy kéjgyilkos telefonált rám, követett, nyomozott, kiismert, és tudja, milyen kíváncsi természet vagyok, elcsábít az erdőbe ezzel a béna medvezabálós történettel, és odadob a medvének vacsorára, hogy közben fotózhassa az eseményt.

Napokig nem aludtam. Éjszakákat kóvályogtam szülővárosom hídjain oda és vissza, és ettem magam. Rájöttem, hogy mindenáron találkozni akarok a medvével, hátha kiderül valami. Végére kell járjak a történetnek. Például, hogy az egész csak egy nagy vicc, és míg bámulom a medvét, hogy kicsaljnak belőle valami információt, a férjem hátulról befogja a szemem, és felröhög.

Mindenesetre pár nap múlva megérkezett egy boríték fényképekkel, amelyek neveltségesek voltak. A fotókon homályos pacnik, mindent eltakartak a fák lombjai, de azért ki lehetett venni egy darab medvepraclit, meg egy tornacipőt, ami a férjem kedvenc márkája volt. Egy használat ebből egyszer leselejtezett nálam, és én már lassan tizenöt éve abban sántikálok. Tudom, neveltséges, de ez a sok béna fotó végül meggyőzött.

Normális esetben két életre való holmit is pakolok utazásra, de most egyre csak az járt a fejemben, hogy nem megyünk bőrönddel a másvilágra, úgyhogy egyetlen hátzissákkal és egy Északi-sarkra való hálózissákkal indultam. A kanadai határ közelébe igyekeztem, a Panhandle nevű nemzeti erdőbe, melyet férjem gyakran emlegetett. Utazásom előtt körbetelefonáltam a környék kisebb településeit, mígnem a Medvefog nevű helység kocsmárosa halványan emlékezett egy fickóra, aki sok évvel ezelőtt hagyott neki 100 dollárt a pulton, hogyha netán a felesége keresné, igazítsa útba, melyik erdei ösvényen kell elindulnia. Egy vonattal, három repülővel és egy helyi busszal érkeztem végül Medvefogba, ahol a helység határában felállított térképen megtaláltam a nevemet, *Darling Zsuzsa!*, a férjem kézjegyével, valamint piros filctollal berajzolt szívecsskéket és nyilakat.

Az erdőszélen rám bukkant az egyik erdész, és figyelmeztetett, nem biztonságos egyedül kirándulni, mert nemrég itt sajnos egy medve megevett egy embert. Gyanakodva mértem végig, vajon őt is a férjem küldte?, esetleg ő volt a telefonáló?, vajon egy magányos sorozatgyilkos, aki most a bizalmamba akar férközni? Az erdész, látva bizalmatlanságomat, megmutatta a jelvényét és igazolványát, és felajánlotta, hogy

elkísér egy darabon. Ekkor állt be az összeesküvéselemélet-túlterhelés fejében, és teljesen lebénultam, mozgásképtelenné váltam. Eszembe jutott John Barth *Az út vége* című könyve, melyben a főhős a döntésképtelensége tetőfokán paralizálódott, és napokig képtelen volt felállni egy buszpályaudvar padjáról. Végül egy fekete sarlatán pszichológus mentette meg, aki elmondta neki, hogy döntéseknél teljesen felesleges gondolkodni és mérlegelni. Ha két út közül kell választania, válassza mindig a jobb kéz felől esőt, és kész. Ha túl sok lehetőség közül kell választania, akkor válassza mindig azt, amelyik legelőször jutott eszébe, illetve végső esetben alkalmazza az abc-szabályt, azaz válassza mindig azt a cselekedetet, amelyik előbb jön az abc-ben. Az erdészt közben szerencsére elhívták a rádió adó-vevőjén, én meg észrevettem egy fából kreált hágcst az egyik fatörzsön az ösvény mentén, melyen elindultam. Azonnal tudtam, hogy erre a fára fel kell mászjak. És jól tettem, mert vagy 10 méteres magasságban valaki összetakolt egy helyes kis platformot párnákkal meg takarókkal. Rögtön el is szenderedtem, és csak hajnalban ébredtem valakinek az erős jelenlétére, egy irtózatosan tömény vadállati szagra. Egy medve meredt rám. Rendben – gondoltam –, ha így kell végeznem, állok elébe, mást nagyon úgyse tehetek. A medve elindult lefele, és időről időre visszanézett rám, mintha hívogatna. Nem gondolkodtam, nem mérlegeltem, csak tettem, ami először eszembe jutott, és követni kezdtem. Egy tűzrakó helyhez vezetett, a hamuból kikapart pár szem sült krumplit, és felém gurította. Aztán a medve eltűnt. A hamu mellett megtaláltam a férjemet egyik gyaloglócipőjét. Magamhoz vettem, visszatértem a platformra, és megint elaludtam. Reggel szederszagra ébredtem, egy nagy kupac állt az orrom előtt, a medve meg letről figyelte, hogyan falom be egyenként az egészet. Aznap délután a patakából még pisztrángot is hozott nekem. És ez így ment nap mint nap. Bevallom, nemsokára már egymásba bújva aludtunk a platformon. Meggyőződésemmé vált, hogy a medve a férjemmé szublimálódott, miután valószínűleg felzabálta. A múltban is mindig úgy volt, hogy amikor épp nem csavargott a nagyvilágban, vagy épp nem más nők után kajtatott, hanem pár hétre, hónapra megpihent nálam, akkor rendkívül törődő volt. Imádott főzni, kedvemben járni, gondoskodni rólam. Nem tudom, hány év telt el így boldogságban a medvével, mert már olyan öreg és gyagya voltam, hogy összefolyt az idő, és már minden életesemény elmosódott, ahogy az eső mossa szét a vízfestékes papíron a tengert. És akkor egy hajnalon meghallottam a röhögését letről. Ott állt rozogán, félig vakon és rongyosan a férjemet, és fel akart

mászni hozzám. Azt mondta, szerelmeskedni van kedve, hemperegni velem a málnásban. A medve meg fenyegetően hörögni kezdett, magához szorított, majdnem kiszorította belőlem a szuflát.

– Sajnálom, de nem jöhetsz fel, mert megöl a medve!

– De az nem lehet, hisz én szelídítettem meg, én tanítottam be éveken át!

– Ember tervez, medve végez! Menj, fuss, és ne nézz hátra!

– De örülten hiányzol! – kiáltott fel kétségbeesetten a férjem.

– Nekem is hiányzol, de homok szóródott a gépezetbe. Valamit elszámoltál. Én már örökre az övé vagyok.

És akkor az én édes kicsi férjem leült a fa alá, és könnyekkel a szemében vigasztalhatatlanul kiáltotta: – Én már soha többé nem megyek sehova, és azt se bánom, ha most már tényleg és végleg és örökre felfal a medve.

És akkor feltámadt bennem a férjem iránti vágy, hogy legalább még egyszer az életben együtt henteregjünk a málnásban, miután lubickoltunk egy jót a pisztrángos patakban. De tudtam, hogy késő bánat, és kétségbeesetten lekiáltottam neki:

– Hát nagyon úgy néz ki, hogy valamelyikünket most már aztán tényleg meg fogja enni a medve!

És ekkor a medve váratlanul lehuppant a hátsójára, csodálkozva abbahagyta a hörgést, és nekiállt lefele szimatolni, mint akinek jutott eszébe számtalan szebbnél szebb gondolat. Lemászott, a vállára vetette a férjemet, és felhozta a platformra. Mi meg örömeinkben elfelejtettük, hogy olyan vének vagyunk, valójában már azt se tudjuk, fiúk vagyunk-e, vagy lányok. És attól kezdve boldogan élünk hármasban, míg meg nem haltunk, pontosabban míg a medve meg nem evett bennünket, illetve mi a medvét, attól függően, hogy melyikünk kelt fel korábban.

Élet és Irodalom, 2022. szeptember 2. (LXVI. évf. 35. szám)

Mórotz Krisztina

AGGÓFŰ

Tudni szeretném, éppen csak érteni,
miért Senecio neve a bohócnak.
Senecio azt jelenti: Aggófű.
Arca tojásdad, kör, ősforma,
a körben vonalak, ívek, összevisszaságban.
A zűrzavar látszólagos, Senecio mosolyog.
A szem kitekintő szellem, kisdéd és aggastyán,
Klee önarcképe mikro- és makrokozmosz.
Természetes határa hol rejtőzik a
vonalak lassúdad sétájának, lehet-e
így aggódni, értik-e még a színek
természetes rendszerét, ha nincs a bohóc,
ki csukott szájjal magyaráz?
Sírhatna, zokoghatna, azt is, azt sem
értenénk. Mintha egy hárs előtt állna
csüggedten mosolyogva madarak
oktalan, boldog énekén.
Ráncok, ívek, vonalak közt tobzódva... Senecio a bohóc,
kinek arca van, teljes mint a kör,
vagy a részekre töredezett világ.

Partium, 2022/3.

Kirilla Teréz

SZEMBEN...

A tükörben az arcom, amitől undorodtál.
Ahogy a földkéreg, ha sok eső hull, meglágyul,
úgy mállott szét a kép könnyeimtől.
Ködös foltokban gyűltek az arcok,
akikkel együtt gyűlöltél.

Itt voltak velem mind, nem testben, de lélekben.
Hallgatta szívem gonoszságtok palástolt szavát.
Nem sejtetted, hogy idővel titeket is szétmar,
mint az a hírhedt pásztorkutya,
amely miután megölte a bárányt,
egykedvűen tépte szét a farkasokat is.

Csendes szívem a kötél táncoshoz lett hasonló,
aki úgy járt a földön, mintha küszöbre lépne,
hogy azután egyre szabadabban lebegjen.
Az arcom, aranylós szakadt körvonal,
ott lengett a fekete égen.

Kalligram, 2022/9.

Bánfai Zsolt

MERÜLÉS

Sötétedés után ő sem lát ki a hanyatlásból.
Ágyékára tapad a folyó, a hold átgurul a sztrádákon.
Víz alatt a város tegnapi fényei: üvegpalota,
termeiben kiállítás, tükörterem, torkot fojtogató
éjszaka, féklámpák karambol előtti csóvái.
Nem tudja, merre a kijárat,
nem tudhatja, mennyi a visszhang lépései között még,
a mederfenék meghatározza a sodrást –
lepedőn pihennek a nyálkás kövek, nehezedő súlyok,
kavicsok zsebében, így indul a dunai útra,
vállára veszi a folyót,
mert úgy akar a köveken haladni, mint aki a holdjárást
másolja a mélyben, hordalékul csak élete terheit
cipelve: finoman megágyaz a fenéken,
leoldva magáról indulás előtti, utolsónak is
szép leánymosolyát.

Palócföld, 2022/3.

Darvasi László

PLÜSS

Valaminek csak igaznak kellett lennie ebből az egészből. Mondjuk az, hogy ukránok voltak. Vagy Jézus. A baleset. A baba. Ő maga. Lehet, hogy minden igaz volt, pontosan így történt, pontról pontra, mozdulatról mozdulatra, hogy széles taglejtésekkel, szenvedélyesen hangoskodva haladtak előtte, és azon vitakoztak, hogy Jézus átsétál Mariupolon, ezt a két szót egyértelműen kihallotta, a többit pedig nem elképzelte, hanem egyszerűen tudta, tisztában volt a vita tárgyával, hogy Jézus milyen ruhában van.

Művezetői munkaruhában, mint egy zsilipépítkezésen. A szokásos évi jelmezbálon minden második kisgyerek kozák. Frakk, cilinderes, fényes fekete lakkcipő és olyan fekete bot, fehér gombbal. Térdnadrág, fehér zokni, szandál, föliratos póló, I am Klicsko. Baseballsapka, hosszú, fehér vászoning vagy valami olyan szkafander, mint amelyet Kathryn Bigelow filmjében a bombaszakértő viselt, na, az nem, akkor mondj valamit, mondj mást, rukkolj csak elő jobbal, ugyan már, tőlem bármi-ben lehetett, gatyában vagy tunikában, Jézusnak nincs ízlése, tehát nem sétálhatott át a szétlőtt Mariupolon mezítelenül, mert nin-csen íz-lé-se. Értsd már meg, kisapám.

Akkor jött a csattanás, két autó futott össze a burjánzó trolidrótokkal felosztott nagykereszteződésben, jó hangos volt, sűrű és kék füst lebbent föl nyomban, valaki ordítani kezdett, ezek meg, ezek az átlagos, vitába merült emberek, akkor kezdtek szaladni. Az ukrán vagy milyen család. Tíz méterre parkolt egy autó, nyilván rájuk várt, oda gyömöszölték be magukat a sok csomaggal, öt felnőtt és három gyerek, az egyik kétéves forma, máris padlógázzal füstöltek el. Nagy, kopott járgány, tényleg ukrán rendszámmal. Fölsejlett az elsuhanó üveg mögül egy gyerekarc, a kétévesé, őt nézte, mintha lenne is meg nem is, mintha látnák egymást meg nem is.

Mint egy kés, váratlanul fölszúrt a hasába a fájdalom.

Amikor öt éve megkérdezte az anyját, meddig tart, az anyja nevetve azt mondta, kislányom, nekem például még mindig megvan. Számíts erre, jó? Anyuka akkor nyolcvan múlt.

- Vegyél már fel, te picسا.
- Azt mondtad, picسا?!

– Mióta fekszem itt!

Ahol az ukránok bemenekültek az ütött-kopott dzsipbe, egy baba hevert, éppen a járdaszegélyen. Mint egy icipici ember, akit lelőttek. Új baba volt, most vehették, még lógott rajta az árcédula, piros sapkás kislány, a sapkán fehér foltok, kedves pofika, plüss. Fölemelte, kellemes volt az érintése. Nézett a megmerevedett forgalomba. Mire a gyerek észreveszi, hogy nincs meg, a hídnál lesznek, ott pedig nem tudnak megfordulni, át kell araszolni a Duna fölött, onnan most visszakeveredni lehetetlen, egy órába is beletelik, kész, passz. De hát miért jönnének vissza, amikor menekülnek. Konkrétan most ettől a balesettől itt, mutatott magának előre. Valamelyik roncsból már kiszállt egy vérző fejű nő, nem tudta, hol van, mi történt, ettől menekültek. Nem jönnek vissza.

A baba a kezében volt, arra gondolt, hogy lop, és talán lopott is, de nem állhatott vele itt órákig, hogy esetleg mégis, mégis visszatérnek, nem térnek vissza, törődjön már bele, ők elmentek, viszont eszébe jutott, hogy leadhatná az állomáson, ott megkapná egy másik kisgyerek. Nem adja le. Mert eszébe jutott Károly is, illetve Károly kislánya, Évike. Négyéves. A lehető legjobb indok, hogy fölugorjon hozzájuk.

Teljesen meg vagyok örülve. Nem tudom, mit csinálok, nem tudom, mi értelme ennek, nem tudom, hogy tehetek ilyet. Már csak az hiányzik, hogy megöljek valakit. Az anyja öt éve azt mondta, neki még mindig vannak hóhullámai, nyolcvanévesen kinevette, jaj, kislányom, szokj a gondolathoz, hogy ez veled marad örökre, gyengébb vagy erősebb formában. Neked nem is jött hamar, se későn. Mindjárt elmúlik a nagyja, nem cigarettázol, nem iszol, ugye, nem?, nem stresszelsz fölöslegesen, minden rendben lesz. Igyál teát, egyél ezt-azt, semmi nem használ igazán, csak az idő. Akinél korán jön, könnyebben elbutul. Nálad éppen jókor kopogtatott. Ilyenekről beszéltek az anyjával, és Klárának is mondta. Egy közös ismerősüknek petefészekrákja lett, túlélte. Többet járt akkoriban Klaráékhoz, de a barátnője terhes lett, aztán megérkezett Évike, nem akart zavarni. Néha azért fölugrott.

Szia, Zsazsa, mondta ilyenkor Károly. Szia, Károly. Mindig kezet fogtak. Ez valahogy így alakult. Kezet fogtak, mint egyenlő felek, semmi több. Neki Károly nem barátja, nem öleli meg, nem ad futó, képletes puszit az arcára, udvariasan kezet fognak. Többször a kezében tarthatta Évikét, nosztalgizált, büfiztette a vállán, ringatta.

Károly és Klára nézte őt, boldogok voltak.

Nekem már nem lehet, elmúlt. Végleg. Gyakran kiráz a hideg, és meg szeretném nyúzni magam.

Klárrikám, na, most képzeld el, ezentúl sokkal olcsóbban vásárolok a DM-ben, mint te.

Persze, Zsazsa, csakhogy nemsoká magadnak veszed a pelenkát. Meg az anyukád picája.

Klári hat évvel fiatalabb volt, és titokban azt gondolta, ő a jobb nő. Kláriban volt valami keresetlen egyszerűség, trampiság, szeretni való volt, kislány maradt. Két év szünet után azt mondta a nőgyógyásza, hogy most már nem fog megjönni. Ez két éve volt. Ha tehát négy éve nem akarja a teste, de valamiért mégis megjön, az valami rendellenesség. Mennyire komoly, kérdezte ő, a nőgyógyász, mint az orvosok általában, nem adott konkrét választ, és ez nem volt váratlan, egy konkrét választ számon lehet kérni, mennyire súlyos, mi várható. Mindent meg fogunk tenni. Mindig minden várható. Azonnal szóljon, ha újra megjönne. Hívjon fel, Zsazsa, jó? Föl se nézett, ahogy jegyzetelt a szépen vasalt, fehér köpenyében. Fölhívom, doktor úr, föltétlenül. Már éppen lépett ki a rendelő ajtaján, amikor utána szólt. Például szerelmes lesz. Micsoda?! Beleszeret valakibe. Csak állt a küszöbön megdermedve, szorította a kilincset. A doktor nevetett, csak vicceltem, bocsánat. Jaj, ne haragudjon.

Megkérdezte Klárát, látszik-e, ő azt mondta, karjában a gyerekekkel, dehogyan látszik, sőt, sokkal jobban néz ki, pihentebb, finomabb, árnyaltabb, csak. Mi csak?!, a jeges rémület tört rá. Csak tudni lehet. Picába. Klárinak igaza volt, mert egy ideig ő is így nézte a nőket, az idősebb nőket, még talán azt is hihette egyik-másik, hogy lesbikus, figyelte, túl van-e rajta, látható-e vagy nem. És igen, lehetett látni. Legalábbis egyre inkább úgy vélte, az esetek kilencven százalékában egy ötvenes nőről meg tudja mondani, menstruál-e még vagy sem. Így érzi. Most ez miért érdekes, de tényleg.

Nyolc éve, hogy elvált, egyedül él. Szingli. Az olyan erkölcstelen, nem? A fia Angliában. Heti egyszer fölugrik az apjához, visz neki főtt ételt, kimos, rendet rak, egy zokni párját keresi kitartóan, mosogat, fölszámolja a dugulást. Az irodában szeretik. Középfőnöki szint, véleményformálási lehetőség, a nagyfőnök alátolja a széket a hétfői értekezleten, és olyan közel hajol a tarkójához, hogy érzi a leheletét. Szingli. Ajvé.

Járok színházba, művészmoziba, szolidáris vagyok, támogatok segélyszervezeteket, nem fekszem le akárkivel, nem örülök meg, nem iszom vodkát otthon, sőt, egy éve már nem is feküdtem le senkivel, a múltkor maszturbáltam, friss volt az ágynemű, de elment a kedvem, azért se hagytam abba, a végén egy férfira gondoltam, akkor sikerült,

nem merem kimondani a férfi nevét. Baj lesz, azt hiszem. Fogalmam sincsen, mit fogok csinálni. Egyszerre hat görög joghurtot szoktam venni, apámat nem tudom rábeszélni az avokádóra. Figyelem, mikor van a Zarában és a COS-ban árleszállítás. A múltkor a Tatuumban megnézett egy nő, annyi lehetett, mint én, szerintem azt figyelte, amit én szoktam. Megpróbáltam úgy viselkedni, mintha nem tartanék még ott. A nő zavarba jött, pedig már döntött, de most elbizonytalanodott. Vannak játszópajtásaim, például ő.

Anyának beszélek a sírnál, más is tesz ilyet, szerintem ez jó, mert ők, a halottak hallják az élőket, én is hallom, anyám mit mond. Most már többet tud nálam. Mert azt se felejtette el, amit eddig tudott, és azt is tudja, amit tapintatból vagy szégyenből elhallgattam előle. Nem sok mindent hallgattam el, tudta azt is, az egyéjszakás kalandot, azt is megbeszéltük, hogy Zolinak igaza volt, amikor elvált tőlem, alapvetően én tehettem a dologról, oké, mindenki megértett mindent, csak akkor, másfél év múlva miért akart visszajönni.

Reménykedett, kislányom.

De miben?

Hát hogy más lesz.

Anya, tudod, mit mondtam neki?

Na, mit, te Hamupipőke?

Azt, hogy nem lehet, mert klimaxom van. Na, most erre Zoli forogni kezdte a szemét, hogy de a kis faszomat, hát mi köze van a klimaxodnak, hogy szeretnék hozzád visszamenni, mert szeretlek, és azt is tudom, hogy te is szeretsz? Azt mondtam neki, várjuk meg a végét, de miért?! Csak. Nem magyaráztam túl. Megérted, nem? Meg, mondta anya, megérti, de többet nem fogja mondani, mert olyan büszke hím, úgyhogy lemondhatsz róla, pedig a gyerek mennyire örült volna neki. Zolikának Angliában van saját élete, meg nekem is van saját életem, a Jóistennek is van saját élete, úgyhogy, édes anyukám, hagyjuk ezt, jó?

Anyukám, mondd, Jézusnak van ízlése.

Mármost én ezt honnan tudjam.

Gondoltam, onnan jobban rálát az ember.

Egyáltalán nem látok rá jobban, kurva sötét van.

Amikor elmesélte Klárának Zoli igyekezetét, a barátnője kényszeredetten mosolygott. Épp megjött Károly, kezét fogtak. Micsoda Pazar hangulat! Jól nézel ki, te is, nevettek.

Elmentek egyszer moziba, úgy alakult, hogy Károly került középre. Többször hozzáért a könyökével.

Jól érzem magam. Nem fogok bezáródni, nem fogom magam kiszolgáltatni, nem leszek kiállhatatlan vén pica, nem hanyagolom el magam, minden évben csináltatok méhnyakszűrést, járok fodrászhoz, és nem hagyom ki a könyvhetet és a legjobb kiállításokat.

Aznap Kláriéknál volt, amikor kitört a háború. Hajnalban történt, február végén vagy mikor, este volt. Károly az idegességtől remegve nézte a híreket, kapcsolgatott, megivott két whiskyt, nem gondoltam volna, ezt hajtogatta, nem gondoltam volna, az asztalra támaszkodva bámulta a tévét, Euronews, aztán BBC, ZDF, ő meg a kezét nézte. Milyen szép férfikezek. Éveken át kezét fogtak, és ő nem vette észre, milyen szépek. Magyarázni kezdett, úgy, ahogyan a tévében, ha meghívják szakértőnek. Számok, összefüggések, ismeretlen nevek, honnan tud ennyi mindent, rádadásul úgy fogalmaz, mintha írna. Ahogy beszélt szakértőként, egyre erősebb lett a hangja. A végén már operaénekes volt. Bariton.

Bejött Évike, apuci miért haragszik, Károly nyomban váltott, fölkapta a gyereket, már nevettek is, kiszaladtak. Ahogy befordultak a gyerekszobába, azt gondolta, Károly még visszanez rá. Úgyis lett, köszöni szépen. Nem vagyok hülye. De az vagyok. Édes istenem, ne csináld, ne csináljam. Klári mosolygott, látod, ilyen. Olyan apa, hogy keresve se találsz jobbat.

Főnyeremény.

Az.

Csak.

Mi csak.

Mostanában kicsit furcsább, olyan... és amikor Klári ezt mondta, kellemetlen, alig látható rándulással az arcán, ő, holló vájja ki a szemét, égessék parázson, húzzák karóba, megőrült. Megőrült! Egyre megy. Hát ilyen nem lehet. Aljas geci vagyok. Gyorsan el is búcsúzott, miért szaladt elő Károly olyan gyorsan kezét fogni. Te jó ég.

A nőgyógyász azt mondta, minden rendben van, szép a méhe, gyönyörű részeg, fejre állt körte, finoman kanyargó petevezetékekkel. ez egy nagyon csinos, tiszta méh, ritkán lát ilyen. Őszinte elismerés volt a hangjában. Négy éve semmi vér? Semmi. Hőhullámok? Ja, persze. Néha szúr az alhas tájékán. Igen, az vele jár, de ez már csak egy szórakozott mondat volt, ahogy nyújtotta az ambuláns lapot, ennyi volt, sok sikert az új életéhez, Madame.

Tartott a háború. Harkiv. Kijev. Mariupol. Csomagokat állított össze, családot befogadni nem mert. Ő egész nap távol van, a lakás sem

elég tágas. Az apja azzal fogadta, dehogyis állnak meg az oroszok, nem fékeznek le a magyar határnál, beözönlének ide is újra. Mint ötvenhatban. Majd meglátod, kislányom! Én már átéltem, tudom, milyen. Vegyen mézet, olajat, lisztet, tojást, élesztőt, szódabikarbónát. Nem veszek, apuka, ha nem lesz, eszünk vasat. Műanyagot. Megesszük Zolika Szupermenjeit meg Batmanjeit, egy nagy dobozban össze van csomagolva az egész emberfeletti kollekción. Eszünk füvet, apukám.

Mi van veled, Zsazsa?

Talán az anyjának se tudta volna megmondani.

És most áll a forgalom kellős közepén a babával, aki mosolyog rá, mintha élne, és azt sugallja neki, hogy menjenek föl Kláriékhoz. Menjünk föl, érted? Csak úgy, mintha. Mintha! Na, jó, gyere, kislány, bátran előre. Négy buszmegállót kellett haladni, végigállta, becsöngetett. Évike nyitott ajtót, már megtanulta, hogy kell, fölsikoltott, szaladt befelé, kiáltozta a nagyszerű hírt, zsazsazsazsa! Károly lépett ki az amerikai konyhából. Ó, szólt meglepetten, de látszott, hogy örül, már nyújtotta is a kezét. Ő meg mintha lázadna, hagyjuk már ezt, tovább mozdult, és jobbról, balról pusztat adott. Szervusz. A férfi nem lepődött meg, szia. Klári a konyhában matatott valamit, na, téged is látunk. Mi szél. Mennyi kell?

Nincs neked annyi, pici lány.

Na, és ha örököltem?!

Évikét szívesen vinném.

Nananana, Klári fölemelte a répás reszelőt.

Hát találtam, illetve vettem valamit, és gondoltam, nyomban elhozom. Hátrafordult. Károly nézte, a hátát vagy a tarkóját. Vagy a fenekét. Az én híres, gömbölyű fenekem, amin diót lehetett törni. A világos szoknyában kidomborodott. Klári rázta a lemosott, vizes kezét, a konyharuhába dörzsölte, bementek, ittak egy kis bort, bár még vacsora előtt voltak. Évike Kubut kapott, ezen csodálkozott, hogy létezik még, szóba jött a választás, a háború, az árak. Be kell spájzolni. Ez az öregek kitartó, nem lankadó, vissza-visszatérő rögeszméje. A fenéket kell. Valami furcsát érzett. Kicsit igazgatta magát, talán rosszul ül, gyűrődik a bugyija. Óvatosan lenyúlt maga alá. Károly tekintete kitartó volt, váratlanul buta és elveszett.

Ja, és hogy ezért jöttem, és elővette a babát a retikülből.

Jaj, de cuki, mondta a kellenél hangosabban Klára, Károly is megnézte.

Gombasapka, mondta.

Gombasapka, mondta ő is.

Évike, gyere csak gyorsan. Futás!

Megint meg kellett igazgatnia magát. Valami egyáltalán nem stim-melt. Károly csak mosolygott, mint akit fejbe löttek, és úgy maradt. Amikor a kislány beszaladt, a kezébe nyomta a babát.

Neked hoztam, hozzád akar költözni, kérdezte, ismerem-e Évikét, mondtam, hogyne, nagyon jó pajtások vagyunk. Hipp-hopp, és most itt van nálad! Nevezd el.

Pöttyös, mondta nyomban Évike, és már ki is szaladt, megmutatom neki a szobámat.

Pöttyös!

És töltött még bort, ez igazán kedves, Zsazsa. Nem kellett volna. Mit nem kellett volna, Klára nevetett, dehogynem kellett, bocsika, így szokták mondani. Ő meg igazgatta magát, egyfolytában fészkelődött. Károly visszabambult rá, szívärgott közējük a feszültség. Valamit mon-dani kellene. De mit. Úgy érezte magát, mint akit lopáson, füllentésen értek, lelepleztek.

Találkoztam egy... ukrán családdal.

És?

Nem tudom. Azt mondták, hogy... nem tudom, mit mondtak. Vitatkoztak.

Hol?

Az utcán.

Aha, szólt végre Károly, miről.

Kész, vége, innen nem jut ki. Ez egy kelepce, magának csinálta, belesett. Most akkor szépen rosszul lesz, ami így is van, mert tényleg szarul érzi magát, szédül, hányingere van, fázik, föl akar robbanni. Károly, bazmeg, ne nézzél már. Kérlek szépen, vakulj meg. Ki kell ké-redzkedni a fürdőszobába. Inkább kérjen egy vodkát?

Nem tudom, miről, mondta aztán, ami vagy igaz volt, vagy nem, de most jöjjön elő Jézussal?! Olyan volt...

Olyan? Károly előrehajolt.

Olyan rossz volt. Úgy néztek ki, mint akinek nem volt ideje fölöl-tözni. Mint akik magukra kapkodtak mindent, ami éppen a kezük ügyébe akadt.

Aha.

Évike ekkor szaladt vissza.

Jaj, jaj, jaj, de nagy baj van!

Mi a baj, Évike?

Pöttyös beteg.
Hogyhogy beteg?
Vérzik.

Valóban, a baba tényleg véres volt, egészen friss vér piroslott rajta, ő meg nyomban maga elé emelte a kezét, az ujjai is véresek voltak. Nézte őt Károly olyan furcsa, szándéktalan, zavart félmosollyal. Négy év után újra megjött neki. És most ül egy vértócsa közepén. A lábszárán ereszkedett le a csík. Évike hirtelen letérdelt hozzá, a lábához, és a pici tenyerével elmaszatotha a pirosat. Mind a két lábszárán. Úristen, kislány, mit csinálsz?! Nem is tudta eldönteni, ezt ki mondta, ő vagy Klári.

Látod, mondta Évike, és föltartotta a babát. Most olyan lettél, mint ő! Látod, Zsazsa, mennyire hasonlítotok, te meg a Pöttyös?

Bárka, 2022/5.

UKRÁN IRODALOM

Arról, hogy mi történik Ukrajnában, nap mint nap – különböző forrásokból – értesülhetünk, sőt nem is kerülhetjük el az Ukrajnában zajló események hatását. Az ukrán költészetről, prózáról és irodalomtörténetről azonban már jóval kevesebb ismerettel rendelkezünk. Jelen lapszámunk összeállítását tehát ez a kettős igény hívta életre: egyrészt az Ukrajnára irányuló európai figyelem, másrészt pedig az ukrán szépirodalom feltérképezésének igénye. Tanulmányrovatunkban a háromszáz évvel ezelőtt született Hrihorij Szavvics Szkovoroda ukrán irodalmi hagyományra és gondolkodásra gyakorolt hatásának értelmezésén kívül a szerző állat- és tanmeséinek fordításai is megjelennek. Jurij Andruhovics prózájának interpretációján kívül pedig a kortárs ukrán költészet – a test metaforikája szempontjából értelmezett – poétikai irányvonalaira nyílnak rálátás.

Lebovics Viktória

EGY HÁROMSZÁZ ÉVE SZÜLETETT HIPSZTER

Háromszáz éve született az ukrán filozófus, író és költő, Hrihorij Szavvics Szkovoroda (1722–1794), akinek munkássága minden kétséget kizárva rendkívül jelentős hatást gyakorolt az ukrán irodalom fejlődésére.

Andrij Ljubka (1987–) kortárs ukrán író és költő, egy 2017-ben napvilágot látott, Szkovoroda egyes, mai ukrán nyelvre lefordított műveit tartalmazó kötet előszavában az ukrán irodalom és kultúra egyik legmeghatározóbb alakjáról azt állítja, hogy hipszter, ezoterikus és vegetáriánus. Abból indul ki, hogy ha Szkovoroda stílusos rövid frizurájával, kényelmes, lenvászonból készült ruhájában, vászontáskával a vállán ma megjelenne a kijevi metró egyik állomásán, senki sem bámulná meg, fényképezné le vagy zaklatná kérdésekkel. Szabadúszó hipszternek tekintenék, azok közül, akik szelektív módon gyűjtik a szemetet, gyümölcsturmixot fogyasztanak, ezer követőjük van az Instagramon, és minden adandó alkalommal külföldi vándorútra indulnak. Ljubka bevallja, hogy sem az iskolában, sem később az egyetemen nem ébredt fel benne az érdeklődés (vagy tanárainak nem sikerült felébresztenie?) a jelentős ukrán alkotó iránt, és az sem készítette gondolkodásra, hogy vajon miért éppen Hrihorij Szkovoroda portréja díszíti a 500 hrivnyás bankjegyet. Azonban amikor Tokaj szűk utcáin sétálva megpillantotta a Magyarországi Ukrán Kulturális Egyesület és a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség által 1998-ban Hrihorij Szkovoroda magyarországi tartózkodásának emlékére avatott emléktáblát, rájött: „Ennek az embernek megvolt a magához való esze! Tudta, hol a legjobb filozofálni. Egy liter Tokaji után mindenki – akaratán kívül is – értekezésekben kezd el gondolkodni.”¹

Hrihorij Szkovoroda földi útja 1722. december 3-án Csornuhiből, a poltvai területről, egy kozákok lakta faluból indult és vezetett Kijeven, Péterváron, Harkivon, Bécsen, Pozsonyon, Európa más városain (a szakirodalomban máig eltérő véleményeket és feltételezéseket fogalmaznak meg arról, hogy pontosan hol is járhatott), és nem utolsósorban

1 Андрій ЛЮБКА, *Сковорода: хіпстер, езотерик, вегетаріанець* = *Сковорода. Найкраще, Terra Incognita, Львів, 2017, 4.*

Szkovoroda portréja Vlagyimir Ern kötetében

Tokajon, illetve Budapesten át Andrij Kovalevszkij földesúr birtokán lévő, egy kiserdőben található végső nyughelyéhez. Amikor a hetvenkét éves vándorfilozófus és házitanító érezte, hogy ütött az utolsó órája, kiment kedvenc fájához és megásta a sírját, majd visszament a házba, tiszta ruhát öltött, lefeküdt, és hajnalban távozott az élők sorából.

Az önmegismerésre és önmaga tökéletesítésére sóvárgó szelleme elköltözött az általa megalkotott, a Szentírás magvaiból sarjadt *Isteni dalok kertjébe*, ahol tiszta, jótettekben megbékélt, halhatatlan lelke megpihent.²

Kérésének megfelelően sírján egy sziklára ezt vészték: „A világ üldözött, de nem fogott meg.” Jurij Barabas „»Ismerem az embert...« Hrihorij Szkovoroda: *Költészet Filozófia Élet*” című könyvében mégis azt állítja – utalva mind Szkovoroda kortársainak, mind az utókor szenvedélyes vitáira és műveinek, munkásságának és személyének ellentétes értékeléseire –, hogy „a világ még sokáig próbálta »megfogni« a jelzők és formulák hálóiba...”³ halála után is.

2 Микола Жулинський, *Українська література. Твори і твори. Учням, абітурієнтам, студентам, учителям*. Либідь, Київ, 2011, 31.

3 Юрій БАРАБАШ, «Знаю человека...» Григорій Сковорода: *Поэзия Философия Жизнь*. Художественная литература, Москва, 1989, 4.

Vadim Vozdviszenszkij, aki 2013-ban Magyarországon védte meg PhD-értekezését *Magyar motívumok Grigorij Szarvics Szkovoroda irodalmi és filozófiai munkásságában* címmel, felhívja a figyelmet arra, hogy „az ukrán zseni” első életrajzírójának joggal tarthatjuk a pesti születésű Gustav Adolf Hess de Calvét (1784–1838).⁴ 1817-ben látott napvilágot *Szkovoroda, az ukrán filozófus (Сковорода, український філософ)* címmel két szerző két tanulmánya az Украинский вѣстникЪ (Ukrán Hírlap) 6. számában: Calve *Szkovoroda – évszázadunk cinikusa (Сковорода, циник нынешнего века)* című írása és a harkivi régió svájci származású krónikása, Jean (Ivan) Vernet (176–1825) memoárja *A Lopanszkij híd – részlet a harkovi visszaemlékezésekből (Лопанский мост – отрывок из воспоминаний о Харькове)*. A folyóirat szerkesztői szükségesnek tartották a publikáció előszavában megjegyezni, hogy majdnem egyszerre érkezett a szerkesztőségbe „ennek a furcsa ukránnak a jellemzése... És ők szívesen publikálják ezt a két, egymásnak szinte ellentmondó véleményt.”⁵ Gustav Adolf Hess de Calve szerint Szkovoroda látta, hogy:

[...] nemcsak nálunk, hanem mindenhol a gazdag előtt hajbókolnak, a szegényt pedig megvetik; látta, hogyan járnak-kelnek a férfiak, büszkélkedve hivalkodó díszekkel; a nők meg krokodilkönnyeket hullatnak; hogyan részesítik előnyben a butaságot az értelemmel szemben, hogyan tüntetik ki a bohócokat, miközben az érdem alamizsnából tengődik; hogyan kéjeleg a züllöttség a puha dunyhákon, miközben az ártatlanság sötét tömlöcökben sínylődik; egyszóval látott mindent, amit minden nap látni lehet a földgolyónkon.⁶

Calve jellemzése minden kétséget kizárva magán viseli Szkovoroda költői stílusának hatását, hiszen *A tiszta lelkiösmeret dicséreti (Всякому місту звучай і права)* című vers egyfajta átiratának is tekinthetjük. Talán nem túlzás azt állítani, hogy ez a költemény, *az Isteni dalok kertjének* tizedik dala, Hrihorij Szkovoroda legismertebb alkotása, amelyről nemcsak a kortársai gondolták, hanem a mai napig sokan úgy vélik, hogy népdal. Ezt a verset nem egy ukrán író és költő idézte később saját művében, akár teljes egészében, akár átdolgozva, vagy csak egy hivatkozás vagy utalás erejéig. A költő-filozófus a hat versszak minden sorában

4 Вадим Воздвиженский, „Сродність” („сродна” праця). Шарошпатак, 2009. <https://studfile.net/preview/5196854/page:28/>

5 Юрій БАРАБАШ, „Знаю человека...” Григорій Сковорода: Поэзия Философия Жизнь. Художественная литература, Москва, 1989, 4.

6 Уо., 5,

lakonikus, aforisztikus formában a korabeli társadalom egy-egy elítélendő jelenségét – a talpnyalást, a csalást, a hazugságot, a harácsolást, az idegen dolgok imádatát, a rangkórságot, a műveletlenséget, a romlottságot stb. – tárja az olvasó elé. A vers ismétlődő refrénjében megfogalmazott kérdésre „S nekem mi gondom? Egy, csak egy dolog / elmémben váltig egyet fontolok”, a szerző a választ a mű végén fogalmazza meg: a haláltól csak az nem fél, ki „bévül, mint kristály, ha-ki tiszta csak!”⁷

Jean Vernet véleményében viszont szerepet játsz(hat)ott a rivalizálás is, hiszen ő megpróbált Szkovoroda nyomdokaiba lépni, éppen ezért túlzottan öntörvényű, lobbanékony, mogorva, részrehajló embernek írja le idősebb kollégáját, aki nem tűrt semmilyen ellenvetést, akiből hiányzott az igazság kiderítéséhez szükséges türelem, és akit sem szerénynek, sem kedvesnek nem tartott. Sommás véleményét pedig a következő szavakkal zárja: „Nem is tudom, hogyan sikerült neki ilyen ragaszkodást kiváltania tanítványaiban! Hacsak nem a félelem, az előítélet vagy a megszokás ereje volt ennek az oka.”⁸

1738-tól (más adatok szerint 1734-től) Hrihorij Szkovoroda kisebb megszakításokkal tíz éven keresztül a Kijevi-Mohiljanszka Akadémián tanult, az egyetlen olyan felsőoktatási intézményben a Dnyeperen túli Ukrajna területén, amely színvonalát tekintve vetekedett a korabeli európai egyetemekkel. Különösen magas szintű volt az idegennyelvi, a poétikai és retorikai képzés. Az akadémia növendékei tanulták az ószláv, latin, ukrán, görög, német, óhéber és lengyel nyelvet. Nagy figyelmet fordítottak a klasszikus római és görög irodalomra, a felsőbb évesek filozófiát és teológiát tanultak. De magas szintű volt a matematikai és művészeti, többek között zenei képzés is. Szkovoroda, akit jóval halála előtt is már sokan az ukrán Szókratésznek neveztek, bár ő maga ez ellen mindig tiltakozott, az akadémián ismerkedett meg az antik és kortárs filozófusok, írók, költők és történészek műveivel. Az akadémián szerzett tudás alapozta és határozta meg sajátos világlátását, filozófiai rendszerét, pedagógiai nézeteit, és nem utolsósorban későbbi életének alakulását is.

A III. Iván cár által 1479-ben létrehozott cári énekesek kórusába, amelynek szerepe jelentősen megnőtt a 17. század végén és a 18. században, sok tehetséges énekest vittek főleg Ukrajna északkeleti területeiről.⁹ Anna orosz cárnő parancsára 1738-ban Ukrajnában, Gluhov

7 *Ukrán költők*, szerk. KARIG Sára, Magvető–Kárpáti, Budapest–Uzsgorod, 1971, 77–78.

8 БАРАБАШ, І. м., 5.

9 Людмила ПОСОХОВА, *Українські півчі в придворній капелі першої половини XVIII*

városában még iskolát is nyitottak azzal a céllal, hogy jó hangú, tehetséges fiúkat képezzenek a cári kórus számára. És hogy miért pont Ukrajnából verbuválták az énekeseket? Jacob von Stäehlin (1709–1785) visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy a nagy kóruson kívül működött egy kisebb is, amely nem messze volt Erzsébet cárnő lakosztályától, és a napi istentiszteleteket kísérte. Ezekkel a zömmel ukrán származású énekesekkel Erzsébet cárnő naponta találkozott, és sokszor a próbákon is jelen volt. A zeneszeretet és ezeknek a – ahogy akkoriban nevezték őket – „cserkeszeknek” a rendkívüli tehetsége keltette fel a cárnő érdeklődését, és ébresztette fel vonzalmát az ukránok iránt, főleg Alekszej Rozum iránt. „A kórusban látta meg először Erzsébet Alekszej Razumovszkijt is, az egykori pásztor és az Orosz Birodalom jövőendőbeli grófját, a cárné morgonatikus hitvesét.”¹⁰

Ekkoriban jelent meg az a rendelet is *Az énekesek verbuválásáról az udvari kórusba, többek között a Kijevi akadémia diákjai közül is*, amelynek köszönhetően Szkovoroda 1742-ben mint a Kijevó-Mohiljanszka Akadémia kórusának szólistája került Pétervárra, ahol nem egészen három évet töltött. Egyébként a század közepére az énekesek beválasztása a kórusba már nagyon szigorú szakmai szempontok alapján történt: Hrihorijt is egy földije, a cári kórus basszus énekes, Havrilo Holovnya válogatta be.¹¹

Tehetségének, szép hangjának, nyelvtudásának és nem utolsósorban Erzsébet orosz cárnőnek köszönhette Szkovoroda azt is, hogy eljutott Magyarországra és Európa más városaiba. Mihajlo Kovalinszkij, Szkovoroda első életrajzírója, egykori tanítványa és barátja, akit az idős filozófus néhány hónappal a halála előtt azzal a céllal látogatott meg, hogy kéziratának nagy részét rábízza, így ír erről:

Szeretett volna idegen országokkal megismerkedni. Nemsokára adatott is egy ilyen alkalom, amit ő örömmel fogadott, és élt vele. A cári udvarból Magyarországra, a tokaji szőlőskertbe kiküldött vezérőrnagy, aki az ottani görög–oroszlombba szeretett volna olyan egyházi személyeket kivinni magával, akik alkalmasak lettek volna ott szolgálatot teljesíteni, illetve énekelni. Szkovoroda, aki ismert volt muzikális képességeiről, jó hanggal rendelkezett,

st.: *принципи «рекрутування» та ротації*, Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Історія 48. (2014), 112–113.

10 БАРАБАШ, І. т., 80.

11 ПОСОХОВА, І. т., 114.

szeretett volna más országokban is megfordulni, több nyelvet is ismert, magasztaló beajánlást kapott Visnevszkijhez, aki pártfogásába is vette őt.¹²

Anna cárnő, aki 1732-ben Szentpétervárra helyezte át Moszkvából Oroszország fővárosát, 1733-ban alapította meg a Magyar Borok Bizottságát, melynek vezetésével Fjodor Visnevszkij tábornokot bízta meg. A Tokajba telepített Bizottság 1745 és 1789 között működött.

A különleges megbízatású cári katonai misszió kiemelt feladata a borok vásárlása, őrzése és az oroszországi szállítmányok biztosítása volt. A mindenkori orosz cárok rendkívüli figyelmet szenteltek a bizottság zavartalan működésének, ezért a vele kapcsolatos ügyeket nem bízták a kabinetre, hanem személyesen intézték! „Az ön gondjára bízott bizottsággal kapcsolatos minden eseményt nekünk jelentsen” – áll a Visnevszkijhez címzett ukázban.¹³

Érdekes az is, hogy éppen Fjodor Visnevszkij volt az, aki útban Magyarországról hazafelé, a mai csernyigovi területen lévő Csemer faluban 1731-ben felfigyelt a szép hangú Alekszej Rozumra – a későbbi Razumovszkij grófra, Erzsébet cárnő favoritjára –, és vitte magával Pétervárra. A bort, amit a Napkirály a következő szavakkal ajánlott Madame Pompadurnak: „Ez a borok királya és királyok bora!”, az orosz cárok is nélkülözhetetlennek tartották. Ékes bizonyítéka ennek például Erzsébet cárnőnek Visnevszkij tábornokhoz írt kétségbeesett hangú levele: „Ha egy mód van rá, küldjön futárral legalább három antalt, mert sehol sem tudok szerezni, pedig nem lehetek meg nélküle, miként azt ön is tudja. (1 tokaji antalag = 75 liter).”¹⁴

Nehéz megállapítani, hogy Szkovoroda mikor érkezhett Magyarországra, és pontosan mennyi időt töltött itt, mert a szakirodalomban eltérő adatok szerepelnek. Visszatérő vélemény, hogy Hrihorij öt évet töltött Magyarországon, ami egyesek szerint 1745 és 1750 között lehetett, de sokan az 1750–1753 közötti időszakot jelölik meg, a tokaji emléktáblán pedig ez olvasható: „Ezen a helyen állt az a pravoszláv fatemplom, amelyben 1745-től 1753-ig karénekesként működött, s innen indult magyarországi és más európai vándorútjaira a nagy ukrán humanista filozófus és költő.”

12 MAGYAR Árpád István, *Fejezetek a magyar–ukrán kapcsolatok történetéből. Magyarok a IX. századtól napjainkig Kijevben*, Magyarország kijevi nagykövetsége, Modus Coloris Társadalmi Akadémia, Kijev, 2018, 121–122.

13 *Uo.*, 120.

14 *Uo.*

Tény, hogy 1953-ban Szkovoroda visszatért Ukrajnába, és a perejaszlávi kollégium poétikatanára lett. A poétikát a hagyományos gyakorlattal szemben saját elképzelései és *Eszmefuttatás a költészetéről és útmutató annak művészetéhez* (*Разсуждение о поэзии и руководство к искусству оной*) című tankönyve alapján oktatta, amely sajnos nem maradt fenn. Viszont ezzel kiváltotta a perejaszlávi püspök nemtetszését, így végül az állását is elvesztette. A következő öt évben Szkovoroda Sztepan Tomara földesúrnál, Kovraj faluban házitanítóskodott. Ebben az időben írta az *Isteni dalok kertje* (*Сад божественных пѣсней*) című verseskötetének legtöbb művét, amelyek közül a magyar olvasók két verset olvashatnak: a *De libertate* című, a szabadságot és Bohdan Hmelnicskijt dicsőítő nyolcsoros verset Képes Géza fordításában és *A tisztza lelkiösmeret dícséreti* című verset Csanádi Imre fordításában.¹⁵ Szkovoroda műveiből magyar nyelven eddig sajnos csak ez a két mű látott napvilágot. A szakirodalomban viszont akad egy-két érdeklődésre számot tartó, Szkovoroda életét, munkásságát vagy annak egyes részleteit bemutató írás. Idetartozik a már említett Vadim Vozdvizenszkij doktori értekezése vagy például Karnitscher Tünde Beatrix *Istenkeresés kelet és nyugat között a 18. században. Hrihorij Szkovoroda (1722–1794) Magyarországon töltött évei* című tanulmánya, amelyben a szerző azt vizsgálja, hogy milyen hatást gyakorolhatott az ukrán filozófus gondolat- és eszmevilágára magyarországi tartózkodása, emellett pedig „Szkovoroda közvetítő szerepét a nyugati és a kelet-európai kultúra, vallásos irodalom és filozófia között”.¹⁶

1759 és 1769 között Hrihorij Szkovoroda megszakításokkal a harkivi kollégiumban tanított először poétikát, majd etikát. Az egyház is és a világi hatalom is számos alkalommal megpróbálta magához édesgetni, megbecsülést, dicsőséget és gazdagságot ígérve neki. Viszont Szkovoroda például a bilgorodi püspök emberének, aki arra kérte, hogy vonuljon kolostorba, és a legmagasabb egyházi tisztségekkel kecsegtette, azt válaszolta:

Azt akarjátok, hogy a farizeusok számát növeljem. Egyetek zsíros ételeket, igyatok édes italokat, öltözzetek puha ruhákba és szer-

15 *Ukrán költők*, 77–78.

16 KARNITSCHER Tünde Beatrix, *Istenkeresés kelet és nyugat között a 18. században. Hrihorij Szkovoroda (1722–1794) Magyarországon töltött évei*, Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 2012/1–2., 25–40. http://real-j.mtak.hu/1018/1/MagyarEgyhaztortenetiVazlatok_2012.pdf

zeteskedjete! Én megelégszem a szegények életével, megelégszem a kevéssel; önmegtartóztatást fogadok, megfosztom magam minden feleslegestől, hogy megszerezsem a legszükségesebbet, elvetek minden vágyat, hogy tisztán őrizsem meg magamat.¹⁷

Hasonló beszélgetést folytatott a kijevi barlangkolostor (Kijevo-Pecerszka Lavra) szerzeteseivel is:

Eleget bolyongtál már a világon! – mondták neki a szerzetesek. – Ideje révbe érni. Ismerjük tehetségeidet, a Szent Lavra befogad, mint anya gyermekét, te pedig az egyház oszlopa és a kolostor dísze leszel.” Szkovoroda egy szójátékkal válaszolt: „Nem akarom az oszlopok számát növelni, elegen vagytok ti is, faragatlan tuskók Isten templomában! [...] A világ különféle hálókkal igyekszik rabul ejteni az embereket, gazdagsággal, becsülettel, hírnévvel, barátokkal, ismeretségekkel, szívességekkel, előnyökkel, szórakozásokkal és szentségekkel hálózza be őket, és ez az utolsó háló a legrosszabb!¹⁸

A harkivi kormányzót, Jevdokim Scserbinyint pedig, aki világi tisztsegeket ígért neki, a következő szavakkal kosarazta ki:

A világ olyan, mint egy színház: ahhoz, hogy sikert és dicséretet kapjunk játéunkért, a szerepeket képességeinkhez mérten kell megválasztanunk. A színészt nem a szerep nagyságáért, hanem sikeres alakításáért dicsérik. Sokáig gondolkodtam ezen és beláttam, hogy nem tudok sikeresen eljátszani a világ színpadán senki mást, csak egy alacsonyrangú, egyszerű, gondtalan és magányos embert. Ezt a szerepet választottam és elégedett vagyok.¹⁹

Élete utolsó huszonöt évét Hrihorij Szkovoroda vándor filozófusként, néptanítóként töltötte állandó lakhely és munkahely nélkül. Ekkor állította össze végleg az *Isteni dalok kertje* című kötetét, amelyben az 1757 és 1785 között keletkezett 30 versét gyűjtötte egybe, illetve írta meg filozófiai műveit, értekezéseit, párbeszédeit és példabeszédeit. Egy 1761-ben kelt levelében Szkovoroda egyik barátjának azt írta, hogy

17 Григорій Сковорода. *Твори*. 1, szerk. Олекса Мишанич, «Обереги», Гарвард, 1994, 12.

18 *Uo.*

19 *Uo.*, 12–13.

„örökre a múzsáknak szentelte magát”,²⁰ és megfogalmazta életfilozófiájának elveit:

Törődjenek csak mások az arannyal, a kitüntetésekkel, a sardana-palusi lakomákkal és az alantas élvezetekkel, keressék csak a nép kegyét, a hírnevet, a nemesek jóindulatát; kapják csak meg ezeket a véleményük szerinti kincseket, én nem irigylem tőlük, csak nekem legyen meg a lelki gazdagságom...²¹

A Szkovoroda életéről szóló történetek és az idézetek jól érzékeltetik a tudós-filozófus filozófiai, etikai, társadalmi és pedagógiai nézeteit. Szkovoroda filozófiai tanításait az antik és középkori európai hagyományokra, a felvilágosodás eszméire és a népi bölcsességre alapozta. *A keresztény erkölcs bejárati ajtaja 1766 (Вступні двері до християнської добронравності)* című művében fekteti le filozófiai rendszerének alapját: arra tanít, hogy két „natura” (két világ) létezik, az anyagi és a szellemi. „Az egyik látható, a másik láthatatlan. Ez a kettősség több szinten is megnyilvánul. Minden anyagból és formából áll, ideiglenesből és örökből, fizikaiból és szellemiből, külsőből és belsőből, hamisból és igazból.”²²

Ezenkívül Szkovoroda a létezésnek még három szintjét, három világát különbözteti meg. Az első a makrokozmosz, a „nagy világ”, vagyis maga a határtalan világmindenség. A második a „kis világ”, vagyis az ember. A harmadik pedig a szimbólumok világa, ami nem más, mint a Biblia. És természetesen mind a három világra jellemző mind a két „natura”.

Hrihorij Szkovoroda a világot megismerhetőnek tartja: az ember képes megismerni mind a két „natúrát”, de mindenekelőtt saját magát kell megismernie, mint a világmindenség részét. Ezt a tanítást Szkovoroda többek között a *Nárcisz. Beszélgetés arról: ismerd meg önmagadat (Нарцис. Розмова про те: пізнай себе)* című művében fejtette ki, amit „elsőszülött fiának” nevezett, tehát 1767 körül írhatta, bár az utolsó fejezetben 1771 áll, és a harmadik, utolsó átdolgozást 1785-ben fejezte be.²³

20 БАРАБАШ, I. m., 99.

21 *Uo.*, 99–100.

22 Іван МЕНЕЛА, *Tokaj és az ukránok. Tokaj a világirodalomban*, Felsőmagyarországi, Miskolc, 2000, 77.

23 СКОВОРОДА, I. m., 482.

Ha az ember megismeri önmagát és az őt körülvevő világot, boldog lesz, fejlesztheti természetadta képességeit, és a tudatos „rokoni” munka (сродня праця) révén tölti majd be igazi elhivatottságát. Tehát Szkovoroda szerint a boldogság a „rokoni” munka megtalálásában rejlik, vagyis az olyan tevékenységben, amelyre az embert természet- és istenadta képességei, hajlamai predesztinálják. Ez a „rokoni” munka tulajdonképpen egy Hrihorij Szkovoroda által létrehozott terminus technicus, amelyet a *pid-/pod-* szótöből alkotott. A szótő jelentésmezőjéhez tartoznak pl. a születést, a rokon(ságot), a nemzetséget és az emberi nemet is kifejező szavak. A szótöből képzett melléknév pedig az olyan ukrán szókapcsolatokban fordul elő, mint az édesanya, édes-apa, édestestvér stb., anyanyelv, szülőház, szülőváros, alma mater. Ezért nehéz olyan magyar megfelelőt találni a *сродня праця* kifejezésre, amelyek az eredeti ukrán kifejezés minden konnotációját tartalmazná. „Ez a „rokonság” (сродність) – magyarázza Szkovoroda – az isteni gondviselésnek minden szívbe bevésődött egyik hajtása [...] az ember veleszületett Isten akarata, és az a titkos törvény, amelynek alá van rendelve minden, ami megteremtett.”²⁴

Szkovoroda a *Beszélgetés, aminek címe a világ ábécéje (Разговор, называемый алфавит, или букварь мира)* című művében azt a négy dolgot is megnevezi, amit mindenképpen ajánlatos elkerülni: 1. belefogni a számunkra „nem rokon” tevékenységbe, 2. természetünkkel ellentétes tisztséget betölteni, 3. olyan dolgot tanulni, amire nem születünk, 4. és olyanokkal barátkozni, akikkel nem kell barátkoznunk, mert nem arra születünk.²⁵

A hatvanas évek végén, hetvenes évek elején, majd 1774-ben alkotta meg Szkovoroda a harminc *Harkivi állat- és tanmesék (Басни харьковскія)* című munkáját. A művekhez írt, tanítványához címzett előszóban elmeséli, hogy midőn otthagya az oktatói pályát és a magányt választotta, a „Harkiv körüli erdőkben, mezőkön, kertekben, falyokban, tanyákon és méhészetekben tanulmányozta a Bibliát és az erkölcsös életre tanította önmagát”,²⁶ megírt másfél tucat állat- és tanmesét, majd 1774-ben kiegészítette őket a másik felével, miközben úgy érezte, hogy tanítványa mellette van, osztja gondolatait és együtt paléozzák elméjüket:

24 Воздвиженский, *I. т.*, 4.

25 Сковорода, *I. т.*, 482.

26 *Уо.*, 101–103.

Hát neked ajándékozom ezt a harminc mesét – neked és a hozzád hasonlóknak! [...] Fogadd el, kedves barátom, baráti szívvel barátod gondolatainak ezt az egyáltalán nem ízetlen vizét. Ezek nem az én gondolataim, és nem én találtam ki őket: az igazságnak nincs kezdete. De szeretem – ezért az enyéme is, szeresd – és a tied lesznek. Tudom, hogy a te porhüvelyed nagyon más, mint az én madárijesztő-testem, de teljen meg a két különböző edény ugyanazzal az itallal, egyesüljön a két lélek és a két szív. Ez az igazi barátság, a gondolatok egysége. Semmi sem a miénk, minden elpusztul, még a porhüvelyünk is. Csak a gondolataink maradnak mindig velünk, csak az örök igazság, és mi elrejtőzünk benne, mint az almafa a magjában.

Tápláljuk a barátságot. Fogadd el és fogyaszd Petróval négy lábú állataimat, kígyóimat, madaraimat. Áldjon meg az Isten! Vele még a pogányság mérge sem árthat. Ezek képek, amelyek, mint a vászon fedik az igazságot.²⁷

* * *

A lakiteleki Népfőiskola, új nevén Hungarikum Liget, ahol „nem csak a víz gyógyít”, már évek óta ad otthont a Németh László műfordítói és országismereti táboroknak. A táborok műhelyeinek munkájában számos ország nyelvét jól ismerő magyar aktív vagy végzett egyetemista, ill. külföldi egyetemiek magyar szakos hallgatói vagy a magyar nyelvet tanuló és a műfordítás iránt érdeklődő, elhivatottságot érző fiatalok egy héten át gyakorolhatják a mesterséget, mélyíthetik el nyelvtudásukat, ismerkedhetnek egymás országainak kultúrájával.

A Németh László műfordítói és országismereti táboroknak egyik állandó műhelye az ukrán–magyar tábor, amelynek résztvevői 2022 nyarán az ELTE BTK Ukrán Filológia Tanszék elsőéves hallgatója, Bálint Szabina, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola magyar nyelv és irodalom szakos tanulói, Orbán Viktória és Lévai Aliz Mária, valamint Bálint Árpád matematikus, szoftvermérnök voltak, akik oktatóikkal, az ELTE BTK Ukrán Filológia Tanszék munkatársaival, Lebovics Viktóriával és Taskovics Okszanával közösen döntöttek úgy, hogy ezúttal Hrihorij Szavvics Szkovoroda állat- és tanmeséiből fordítanak le néhányat. Íme egy kis ízelítő abból, amit a szerző olyan képhez hasonlít, mely kívülről ugyan nevetséges, de belül magasztos szépséget rejt.

1. *állat- és tanmese***Kutyák**

Falun egy gazdának volt két kutyája. Midőn egy alkalommal egy ismeretlen haladt el a kapu előtt, az egyik kutya kirohant és ugatott, amíg az idegen el nem tűnt a láthatáron. Majd visszatért az udvarra.

– Mi hasznod származik ebből? – kérdezte a másik.

– Hát, legalább nem olyan unalmas – válaszolta az.

– De hiszen nem minden erre járó ember olyan – mondta az okos –, hogy őt a gazdánk ellenségének kell tekintenünk. Különbem én sem hanyagoltam volna el kötelességemet, annak ellenére, hogy az éjjel egy farkas fogai sebesítették meg a lábam. Kutyának lenni nem rossz, de ok nélkül megugatni mindenkit balgaság.

T a n u l s á g. Az okos ember tudja, mit kell elítélnie, a buta meg válogatás nélkül fecseg.

3. *állat- és tanmese***Pacsirták**

Az ókorban, amikor a teknősök még a sasoktól tanultak repülni, egy pacsirtafióka ült nem messze attól a helytől, ahol – a bölcs Aiszóposz meséjében – az egyik fent említett teknős éppen nagy dirrel-durral sikeresen landolt egy kövön. A kis pacsirta megijedt és egész testében remegve apjához sietett:

– Édesapám! A hegy lábánál biztosan egy sas szállt le, akiről te egyszer azt mondtad nekem, hogy ő a legfélelmetesebb és a legerősebb madár az összes közül...

– Miért gondolod ezt, fiam? – kérdezte az öreg.

– Édesapám! Ahogy leszállt, még soha nem láttam ekkora sebeséget, és még soha nem hallottam ekkora zajt és dübörgést.

– Drága fiacskám – mondta az öreg –, a te gyermeki eszed...

Tanuld meg, barátom, és mindig ezt a dalt énekeld magadnak:

Nem az a sas, ki magasan száll,

Hanem az, ki könnyedén leszáll...

T a n u l s á g. Sok ember természet nélkül kezd nagy dolgokba és rosszul végzi. A jó szándék és cél – pecsétel meg mindent.

*5. állat- és tanmese***A csíz és a stiglic**

A Csíz, miután kijutott a szabadba, találkozott régi barátjával, a Stigliccel, aki megkérdezte tőle:

– Barátom, hogyan szabadultál ki? Meséld el nekem!

– Csodával határos módon – válaszolta a fogoly. – Egy gazdag török küldött érkezett a városunkba, és amikor kíváncsiságból meglátogatta a piacot, benézett a madársorra, ahol egy gazda ketreceiben csaknem négyszázan lógtunk. A török sokáig sajnálattal nézte, hogyan dalolunk egymással versengve, míg végül megkérdezte a gazdát:

– Mennyit kérsz mindért?

– 25 rubelt – válaszolta az.

A török szó nélkül odadobta neki a pénzt és megparancsolta, hogy egyenként adják oda neki a ketreceket. Midőn szabadon engedett mindegyikünket, örült és elégedetten nézte, ki merre száll.

– És mi csábított téged a fogságba? – kérdezte a társa.

– A finom étel és a szép kalitka – válaszolta a szerencse fia. – És most, amíg meg nem halok, ezzel a dallal fogok hálát adni az Istennek: „Inkább élek kenyéren és vízen, baj meg cukor nem kell nekem.”

T a n u l s á g. Annak, aki nem akar bajba kerülni, meg kell tanulnia egyszerűen és szegénységben élni.

*8. állat- és tanmese***A Fej és a Test**

– Mi életne – kérdezte a Test a Fejtől –, ha nem szívnád ki belőlem az életnedveket?

– Nagy igazságot mondasz – válaszolt a Fej –, de jutalmul számodra a szemem fény, és tanáccsal segítelek téged én.

T a n u l s á g. A népnek szolgálnia és etetnie kell urait.

*11. állat- és tanmese***A szél és a filozófus**

– Az ördög vigyen el, te átkozott...!

– Miért szidalmazol, Filozófus úr? – kérdezte a Szél.

– Azért – válaszolja a Bölcs –, mert amikor kinyitottam az ablakot, hogy kidobjam a fokhagyma héját, olyan átkozottul fűjtál, hogy mindent szétszórtál az asztalon és a szobában, ráadásul a poharat is feldöntötted a maradék borral és összetörted, arról már nem is beszélve, hogy lefűjtad a papírról a tubákat, és az ételemet, amit a jól végzett munka után készültem elfogyasztani, teleszórtad vele...

– Tudod-e – mondta a Szél –, hogy ki vagyok én?

– Én ne tudnám – kiáltott fel a Fizikus. – Töprengjenek csak rólad a parasztek. Én az égi testek vizsgálata után rólad tudomást sem veszek. Üres árnyék vagy csupán.

– Ha árnyék vagyok is – mondja a Szél –, testem azért van. És igaz, árnyék vagyok, de a láthatatlan Isteni erő bennem a test. Hogyne fűjnék, amikor engem a mi *teremtőnk* és a mindent magában foglaló láthatatlan *lényeg* mozgat.

– Tudom – mondta a Filozófus –, hogy ez lényeged, azért, mert Szél vagy...

– Én is tudom – mondta a Szellem –, hogy annyi eszed van, mint annak a két parasztnak, akik közül az egyik lehajolva tisztességtelen hátsófelével üdvözölt engem ruháját felhajtva azért, mert fűjtam a búzát, amikor tisztította, és a másik is hasonlóan bókkolt nekem, amikor nem hagytam, hogy rakják a szénakazalt, te méltán lehetnél vezérük.

T a n u l s á g. Aki az időjárásra vagy a termésre haragszik, az maga ellen a mindenható Isten ellen lázad.

Bagi Ibolya

CSORTOPILTÓL MOSZKVÁIG*Megjegyzések Jurij Andruhovics prózájához*

„Andruhovics prózájában látom az író szemét, melyet egy bajor kisvárosban, ahol együtt szerepeltünk, élőben is láthattam, van benne valami abból a déliesebb kópéságból, amely minden nagy irodalmon belül az észak-dél kettősségnek testet ad, mindenesetre engem ennek a kedves fickónak a jelenléte, felolvasása, langaléta mozgása, koccintása, vigyora arra serkentett, hogy bizalmat előlegezzek neki, igen, ez mester lesz, ha el nem szúrja, ezért bátorkodom megjegyezni, hogy a könyv első fele jobb, mint a második, s hogy a szerző hagyta magát elszakítani a szemléletestől az elvont-verbális felé, noha ott sem kellett teljességgel nélkülölnie a tehetségének mindenütt feltörő vagy felszivárgó jelenlétét. Ha most átugornánk a mennyei íróklubba, láthatnánk, hogy Andruhovics Gogol és E. T. A. Hoffmann és Bulgakov asztalánál ül, nem semmi, hogy az idősebb kollégák odahívták az asztalukhoz” – írja Konrád György 2007-ben, Andruhovics *Moszkoviáda* című regényének előszavában.¹ S valóban, a magyar író „jóslata” bevált: Andruhovics napjaink ukrán irodalmának legismertebb s egyben legvitatottabb szerzője, akinek művei – prózája, költészete, esszéi – évről évre vihart kavarnak, s melyek demonstrálják a szovjet korszak éveit alatti „szükségszerűen eltorzult ukrán irodalmi kánont”² felrobbantani szándékozó írói attitűdöt. Vlagyimir Jeskiljov, az ukrán posztmodern kutatója kegyetlen íróniával mond ítéletet a kultúra jövőjét fenyegető, torz jelenségek fölött: „Nap mint nap tízezer ukrán iskolában működik egy hatalmas gépezet, mely archaikus dolgokkal eteti a fiatal nemzedéket. E gépezet működésének következtében egyszerűen megszűnik az emberek érdeklődése az ukrán kultúra iránt. Ez a gépezet lényegében ellenünk, a modern művészet képviselői ellen is dolgozik. Az összes hatalmas a dinoszauruszok ragadták magukhoz, mindenütt csak velük találkozol. S most nekünk kötelességünk felszámolni ezt a szituációt.”

1 KONRÁD György, *Remek fíntorgás* = Jurij ANDRUHOVICS, *Moszkoviáda. Rémmegény*, ford. KÖRNER Gábor, Gondolat, Budapest, 2007, 7.

2 BOJTÁR Endre, *A romantika árnyoldalai*, Alföld 2011/5., 107.

Andruhovics munkásságát leginkább a „posztmodern” szemlélet- és kifejezésmóddal hozzák kapcsolatba, még hozzá joggal, bármennyire nem körülhatárolt is ez a fogalom. A posztmodern írások sajátosságai, poétikai jegyei közül számos elemet sorolhatunk fel, többek között ilyen a műegészről alkotott nézet újszerűsége, a nézőpontok és hangnemek változtatása, a nyitott struktúrák hangsúlyozása, a mű „széttagolt totalitásként” (Foucault) való felfogása, az elbeszélte történet megszakítottasága, az intertextualitás, ironikus viszony a szubjektum középpontba helyezéséhez, kísérletezés a nyelvvel, az „élőnyelviség” előtérbe állítása stb. A posztmodern szerző szellemi pozícióját jellemzi „a mindenféle átfogó ideológia és utópia iránti kritikus viszony, valamint a marginalizált társadalmi csoportok és kulturális gyakorlataik felé fordulás”.³ Természetesen mindez egy meghatározott történelmi, társadalmi, kulturális kontextusban érvényesül: „Ugyanakkor az idézetjátékok, a stilisztikai sokrétűség, a retrospektivitás, az ironia vagy a karneváli jelleg önmagukban még nem posztmodern művészeti stratégiák, hiszen a kontextusuk meghatározatlan.”⁴

Mint a posztmodernnek tartott közép-európai szerzők többsége, Andruhovics is a nemzeti önazonosság, a tradíciók folytathatósága, s ezzel kapcsolatban a korszerű kultúrafelfogás problematikuságának kontextusában fogalmazza meg hitét, kétségeit, vízióit. Különös hangsúlyt kap tehát Ukrajna „köztes léte”, Kelet és Nyugat közé ékeltsége, történelmének „zaklatottsága”, az ebből is fakadó heterogenitása – mind etnikai, mind nyelvi szinten.

Már önmagában a „közép-európai” vagy „kelet-közép-európai” meghatározás is számos dilemmát vet fel, mellyel kapcsolatban évtizedek óta folyik a vita, az értelmezések különbözősége, nézetek, nézetrendszerek ütközése mind a mai napig jellemzi az ezzel kapcsolatos polémiát. Lendvai L. Ferenc szerint:

[a] földrajzi vidékek, tájak és régiók aszerint határolódnak el és manifesztálódnak, hogy az emberek, akik bennük élnek, milyen módon konstituálják őket – másfelől viszont ez persze nem teszi érvénytelenné, hogy a földrajzi viszonyok már önmagukban véve objektív adottságok, melyektől a köztük élő emberek semmiképp sem tudnak eltekinteni. A földrajzi környezet az ember számára

3 KALAFATICS Zsuzsa, *Posztmodernen innen és túl. A kortárs orosz próza dilemmái*, Protea Kulturális Egyesület, Budapest, 2018, 11.

4 Boris GROYS, *A posztsovjet posztmodern*, Magyar Lettre Internationale 1997/26., 29.

oikumené – épp ezért hiába nézegetnénk akármeddig is Európa hegy- és vízrajzi térképét, sosem tudnánk valódi régiókat fölfedezni benne, ha nem gondolnánk mindig oda az ott élő embereket: termelési módjukkal, mindennapi és kulturális, politikai és szellemi életükkel együtt.⁵

Andruhovics prózájában a „ki vagyok?” és a „hol vagyok?” dilemmája olyan determinációs hálót sző az önmaga létét értelmezni kívánó – elsősorban önéletrajzi ihletésű – hősök köré, mely alapvetően meghatározza nemcsak a szövegek kvázi-cselekményét, de a sokrétegű narráció sajátosságait is. A többértelmű, heterogén világ felszínre hozza a szubjektum önazonosságának s egyben önértelmezésének kérdését. A tájak és kultúrák szövevénye megnehezíti a tájékozódást „saját” és „idegen” között, ahogy Andruhovics szövegeinek „multikulturális” közegében is folyamatosan aktualizálódik a „közép-európaiság” ellentmondásokkal teli fogalma. Czesław Miłosz *A mi Európánk* című esszéjében a következőket írja:

Úgy tűnik tehát, hogy Közép-Európa a XX. század e szakaszában csak néhány közép-európai értelmiségi gondolkodásában létezik. E soknyelvű, sok népet magába olvasztó térség múltja mégis közös, és nagyon határozottan jelenik meg városainak architektúrájában, egyetemi hagyományaiban és az irodalmi alkotásokban. Csak látszólag mond ellent ennek a sokféleségnek, hogy Közép-Európa a jelenben is magán viseli az egységesség vonásait. Cseh vagy lengyel, magyar vagy észt, litván vagy szerbhorvát nyelveken írt műveket olvasva felfedezni vélek bennük egy sajátos hangnemet, s egyfajta sajátos érzékenységet, amit hiába keresnénk akár a nyugat-európai, akár az amerikai vagy orosz irodalomban.⁶

A többdimenziós tér érzékelése, különös tekintettel az utazás (mely Andruhovics prózájának egyik legkedveltebb motívuma) során feltáruló kultúráköziség létélményére, a kulturális tapasztalat lelki-szellemi feldolgozására újabb és újabb kifejezésformákat, narratív eljárásokat indukál, melyek szerves kapcsolatban vannak a szubjektum önértelme-

5 LENDVAI L. Ferenc, *Közép-Európa mibenlétének problémája = Közép-európai olvasókönyv*, szerk. MÓDOS PÉTER, Osiris – Közép-európai Kulturális intézet, Budapest, 2005, 13.

6 Czesław MIŁOSZ, *A mi Európánk = Kell-e nekünk Közép-Európa?*, Századvég (Különszám), Budapest, 1989, 104.

zésével, az alkotói én önvizsgálatával. A külső világhoz való viszony, legyen ez a tér tágas (tájak, régiók) vagy zárt (ház, otthon), az egzisztencia belső lényegét határozza meg.

Nem mindegy ugyanis, mondhatnánk, hogy az én alkotja-e meg a táj olvasatát és csak ebben önmagát, vagy a tájformák és kulturális alakzatok mutatják fel az én olvasatát, és csak ebben önmagukat. Amikortól fogva úgy tűnik, az útleírás „önmagunk regénye”, már nem a polikulturalitás felmutatása többé a szöveg alapértéke, hanem az „én” mint tér-közi, kultúra-közi, sajátosan politopikus termék.⁷

Mindez a közép-európaiság vonatkozásában, Ukrajna „köztes létere” vetítve rendkívül plasztikusan jelenik meg Andruhovics prózájában, regényeiben és esszéiben egyaránt. A geográfiai tér átminősül az elválasztottság és összetartozás metaforikus dimenziójává:

A Kárpátok nem más, mint hatalmas kapocs, mely összefogja a lét kaotikus szétszóródásra hajlamos részeit. Egyetlen hatalmas szeizmikus erőfeszítés a Kárpátok, különleges energialehetőségek és feszültségek övezete. A Kárpátok földi értelemben elválaszt, de kozmikus értelemben összeköt. Biztos, hogy mindkét értelem egyformán elengedhetetlen és fontos. Ha pedig így van, akkor ezzel kezdetét veheti a dialógus. A lényeg, hogy soha ne érjen véget. Minden mást bízunk Arra, Akinek nincs se kezdete, se vége.⁸

Andruhovics első regényében, a *Rekreációban* (1992) számos posztmodern eljárással él: a mű szövegvilága fragmentumokból épül, mintegy véletlenszerűen követik egymást a történetet képező események, melyek több nézőpontból bontakoznak ki, s melyek középpontjában egy Csorotopilban, ebben a fiktív provinciális kisvárosban felelevenített ősi hagyomány, a tavaszköszöntő Feltámadó Lélek ünnepe áll. E groteszk rendezvény adja a hősök élményeinek forrását, az abszurditásig fokozva valóságos és vélt tapasztalataik kavalkádját, kaotikus egymásba fonódását. Ugyanakkor „a forradalmian újnak tekintett kisregény szokatlanul »tisztelen« külsőségei ellenére nagyon is szervesen illeszkedik

7 FARAGÓ Kornélia, *Kultúrák és narratívák. Az idegenség alakzatai*, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2005, 13.

8 Jurij ANDRUHOVICS, *Charpatologia chosmophilica* = Uő., *Shevchenko is OK*, Ráció, Budapest, 2004, 66.

az ukrán szellemi hagyományba – legalábbis abba, ami belőle folytatható és aktualizálható”.⁹

A szerző egy olyan térbe vezeti az olvasót, ahol alapvetően dominálnak a karneváli elemek, melyek egybecsengenek Mihail Bahtyin karneváleméletében kifejtett nézeteivel, a gogoli prózahagyományra építő koncepciójával.

Az ukrán népünnepélyek és vásárok élete, amelyeknek Gogol kitűnő ismerője volt, közvetlen szervező elvül is szolgált az *Esték egy gyikanykai tanyán* legtöbb elbeszélésének: [...] A népünnepély tematikája és a zabolátlanul víg ünnepi atmoszféra határozza meg ezekben az elbeszélésekben a szüzsét, az alakokat és a hangnemet is. Az ünnep, a vele kapcsolatos hiedelmek, a különleges, fősza badult és vidám ünnepi atmoszféra kizökkentik az életet a rendes kerékvágásból, és lehetővé teszik a lehetetlent [...]. Az evés, az ivás és a nemi élet ezekben az elbeszélésekben mindig ünnepi, karneváli jeleget mutat. Hangsúlyoznunk kell még a ruhacserék és a legkülönbözőbb misztifikációk, a verekedések és a leleplezések óriási jelentőségét. Végül, ezekben az elbeszélésekben a gogoli nevetés mindig tisztán népünnepélyi nevetés.¹⁰

A csortopili rendezvény karikatúrisztikusan patetikus prospektusa, melyet Macapura, „minden korok és népek zseniális rendezője” állított össze, így indít:

Tisztelt egybegyűltek, honfitársak, polgárok! Ránk köszöntött a nap, midőn a Fényes Kozák Lélektől lebírván reszketés és félelem lett úrrá a gonosz és a reakció sötét erőin! Itt az idő, hogy megmutassuk magunknak és az egész civilizált világnak, mily dicső Apák fiai vagyunk, s kiknek forró Vére folyik ereinkben. Ezen a napon kell egy ünnep, mely egyesít bennünket az alkotás és építés iránti osztatlan lelkesedésben. Csortopil, az ősi és örök – akárcsak a mi egész, szenvedéssel teli történelmünk –, ünnepelni hív. A Léleknek fel kell támadnia!¹¹

9 KÖRNER GÁBOR, *Ördögök városa* = Jurij ANDRUHOVICS, *Rekreáció*, ford. KÖRNER GÁBOR, József Attila Kör, Budapest, 1999, 116.

10 MIHAIL BAHTYIN, *A szó művészete és a népi neveléskultúra (Rabelais és Gogol)* = Uő., *A szó esztétikája*, Budapest, Gondolat, 1976, 354–364.

11 ANDRUHOVICS, *Rekreáció*, 26.

Ez a jelmezes felvonulással, multságokkal, énekkel, tánccal, verssel és színelőadással tarkított népi karnevál, ez a „rekreáció-ünnepe” tömeget vonz a városba, köztük a főhősöket, a fiatal poétákat. Hric, Nemirics, Martofljak alakjának a Bu-Ba-Bu-s költők, Jurij Andruhovics, Viktor Neborak és Olekszandr Irvanec a prototípusai.¹² Jellemzésüket Martofljak, a szerző regénybeli alteregójának ironikus szavaival ecseteli az elbeszélő: „Egyébként tehetséges fiúk, becsületesek, megvesztegethetetlenek, a nemzet színe-virága, az új idők gyermekei, harmincéves költők, mindegyik azt képzei, hogy ő szarta az Alpokat, közben meg az egész csak szexuális kielégítetlenség és tomboló hiúság...”¹³ Az ő „személyiségképletét” viszont feleségének mélységesen szubjektív, a rajongást és elutasítást vegyítő szavaiból olvashatjuk ki. Andruhovics, mint annyiszor más esetben is, a felsorolás és ismétlés expresszív erejét érvényesíti:

Az ukrán költészet reménysége, Rosztiszlav Martofljak, harmincéves munkanélküli, két gyermek apja, az én két gyermekem apja, férjem, Rosztiszlav Martofljak, hízásra és alkoholizálásra hajlamos, iszákos, csavargó, szerető apa, népszerű közéleti személyiség, képviselőjelölt, ragyogó beszélgetőtárs, idős hölgyek kedvence, figyelmes fiú, Rosztiszlav Martofljak, a kényelem és a forró fürdők szerelmese, éjszakai vándor, éttermi oroszlán, konzervatóriumi leánykák álma, a legnagyobb gyermekem, egoista, pipogya fráter, nemes szívű, gálans lovag, gyengéd szerető, közönyös és önző szerető, hiú szerető, tökéletlen szerető, arany szerető, fantasztikus szerető, sugár a testemben, ó, Martofljak!¹⁴

A hősök kalandjai, kóborlásai többféle, leginkább szubkulturális teret kapcsolnak össze (kocsma, bordélyház), melyeket a táj hol nosztalgikus-emlékező leírása, hol látomásos képzete színezt. A provinciális kisváros helyszíneinek díszletei között zajlik a karnevál, a halál feletti győzelem ünnepe, hőseink azonban gyakran kilépnek e díszletek közül. Önálló egyéniségként viselkedve, saját, időnként fantasztikusnak tűnő tapasztalataik alapján vonják le következtetéseiket, s hozzák

12 Bu-Ba-Bu (Burlasz, Balahan, Buffonada, azaz Burlasz, Vásári komédia, Bohózat) – 1985-ben Lvivben alakult irodalmi csoportosulás, mely mindenekelőtt az irónia, a groteszk, nem ritkán a burleszk elemeire építő költői alkotásokban a szovjet rendszer kritikáját adja.

13 ANDRUHOVICS, *Rekreáció*, 14.

14 *Uo.*, 12.

kapcsolatba az „egyedit” az „általánossal”, mindezt történelmi, politikai, kulturális témájú eszmefuttatásokba ágyazva. Andruhovics egy ironikus passzus erejéig önmagát is „beleírja” a szövegbe: „– Nem rossz – szakította félbe Martofljak –, csak ezt nem te írtad, hanem Andruhovics... – Tényleg, ő is jön? – kapcsolódott be a beszélgetésbe Nemirics. – Azt hiszem, nem – mondta Martofljak. – Úgy hallom, most valami prózát ír.”¹⁵ Az identitásprobléma több figura esetében is groteszk színezetet kap, gyakran nem tudni, ki kicsoda valójában, amit csak fokoz az elbeszélő gyakran változó nézőpontja, mikor is az egyik megnyilatkozás átcsúszik egy másikba, s a narráció a megszólaló stílusának megfelelően variálódik.

A regény tragikomikus lezárása a végsőig fokozza az olvasó elbizonytalanodását a „történetek” illetően. A városba bevonuló katonák egy puccs során brutálisan terelik egybe az ünnepség résztvevőit, s csak az utolsó bekezdésekből derül ki, hogy ez az akció is a karnevál része. A rendező így zárja le a rémisztő események sorát:

– Kedves barátaim! Polgártársak! Ifjak és leányok! Örömmel üdvözlöm önöket eszelős akciónk második napjának kezdetén. Az ünnepség főrendezője, Pavlo Macapura szól önökhöz. Gondolom, mindannyiuknak tetszett ez a kissé nyers és váratlan tréfa, ez a happening, aminek akaraton kívül részesei lettek. Remélem, senki sem érzi magát megbántva vagy megsértve. Mellesleg a programban meglepetést ígértünk. Két óra múlva mindenkit szeretettel várunk az ünnepi vásáron. Most nyugodtan oszoljanak szét és mulassanak tovább. A tömegjelenetekben ifjúsági és kísérleti színházak művészei működtek közre. Köszönjük meg forró tapssal a remek játékot!¹⁶

A regényben Csortopil, azaz „Ördögváros” lesz az a hely, ahol a kollektív és személyes emlékezet „rekreálja” a történelmet, a kultúrát, a sajátosan ukrán szellemiséget és mentalitást a szerző etnikai-kulturális tapasztalatának hol ironikus, hol „beleérző” narratív leképezése során.

Bár a röviddel a *Rekreáció* megjelenése után született *Moszkoviáda* (1993) sem nélkülözi az előző regényben kipróbált posztmodern eljárásokat, ez a mű már más „játékra” épül, különös tekintettel a szerző

15 *Uo.*, 36.

16 *Uo.*, 112.

szubjektumfelfogására. Miután én-regényről van szó, az elbeszélő pozícióját mindenekelőtt a moszkvai közeg határozza meg, mely a fiatal költő-tanonc gyakorlati élettere, s egyben szellemi tájékozódásának terepe is. Realitás és látomás, mítosz és valóság, elutasítás és vonzódás elegye ez a „mélyen szubjektív” szöveg, melynek nyelvi, prózapoétikai megoldásai kétségtelenül magukon viselik a posztmodern beszédmód jegyeit. A regény Otto von E. személyes „kálváriájának” kivetítése az őt körülvevő kis- és nagyvilág szintjére, a különféle nációkat befogadó kollégium sokszínű és ellentmondásos világára, s vele párhuzamosan Moszkva, a metropolisz, s bizonyos értelemben a felbomló szovjet birodalom térképére.

A mű különleges tér-idő struktúrája plasztikusan leképezi a szerző szubjektumfelfogását. A zárt és nyitott terek karakterisztikája, az időutazások egymásutánja, az állandóság és az átmenetiség, a törvényszerű és a véletlen perspektívája összhangban van a szubjektum kifejeződéssel, az alkotói léttapasztalathól fakadó „én-értelmezéssel”. Egzisztenciális életlélmények, az egyes cselekménymozzaikokban rögzített konkrét események leírása mellett a lét univerzális kérdései nyilvánulnak meg a mikro- és makrovilágok rajzában, melyek közül hangsúlyos az otthon képe, mint a világba vetett én egyik legfontosabb viszonyítási pontja. E külső, tárgyi szféra bensősége az emléknarratívák közegeiben a nemzetfelfogás aspektusából is jelentést nyer:

Barátom nemrégiben régi képeslapokat mutatott nekem, annak a városnak a fotóival, ahol lakom. Lehetek vagy ötvenévesek. De én felkiáltottam: ebben a városban szeretnék élni! Hol van?! Mit csináltak vele? Miért nincs jogom a saját sörömre? Őrület! Ezért Ukrajna Oroszországtól való teljes és maradéktalan különválása mellett vagyok! Éljen az ukrán és az orosz nép megbonthatatlan barátsága! Higgyétek el, nincs semmi ellentmondás e között a két mondat között. Boldogságot és virágzást kívánok a nagy orosz népnek! A mi sörünkre és a ti sörötökre!¹⁷

Moszkva „rémregénybe” illő világa a hős számos kalandjában, testi-lelki megpróbáltatásaiban, álmaiban és képzelgéseiben mutatkozik meg. A hiteles történelmi események közé csempészett fiktív történések, az elbeszélő-hős személyes életének „stációi” mögött lépten-nyomon

17 ANDRUHOVICS, *Moszkoviáda*, 73.

felsejlenek a várossal kapcsolatos sztereotípiák, mítoszok és pletykák, de az orosz kultúra ősi dilemmái is. Otto von E. létezése igazolásának útjait kutatja, ami összekapcsolódik költői létével. „Különben megleghe-tősen hiábavaló létezés ez, úgyhogy teljes joggal tekinthetne rá megve-téssel ama Felettünk Örökdő Valaki, ha nem lenne az a pár jól sikerült sor abban a néhány, alapvetően félresikerült versben – mindez persze édeskevés a nagy nemzeti ügy szempontjából.”¹⁸

A kultúrák találkozása, legtöbbször konfliktusa számos esemény-mozzanat alapja, melyekben domináns szerepet játszik a „hely szelle-me”. Az irodalmi kollégium, ez az ideiglenes szálláshely olyan toposz, mely minden látszólagos nyitottsága ellenére zárt tér, melynek sokszínű és soknyelvű közegét nyomasztó labirintusként érzékeli a hős, ahol az emberi kapcsolatok relativitása, az értékek kuszasága nincs összhang-ban a kaotikus világban helyét kereső, a dolgok értelmét kutató költő szellemi igényességével. „Hát ilyen az élet ebben az elátkozott lukban, ebben az irodalmi kollégiumban, amelyet igazolásul és önmaga meg-nyugtatására talált ki a rendszer; ebben a hatemelet útvesztőben a rém-séges főváros közepén, a félig halott birodalom rothadó szívében.”¹⁹

A *Moszkoviáda* egyik lényeges tematikus vonulata a metróélmény tárgyiásítása, s a hős értelmiségi létéből fakadó elvonatkoztatott, álta-lánosított, történelmi-politikai szintű, abszurd elemekben bővelkedő interpretációja. A metró mint Moszkva emblematikus terét Otto von E. olyan útvesztőként érzékeli, melyben bolyongva kérdésessé válik nemcsak fizikai létének valóságossága, de a világra vonatkozó gondo-latainak adekvát volta is. E hermetikusan zárt térben megszűnnek az én megszokott tájékozódási pontjai, a valós tapasztalatok apokaliptikus látomásokkal keverednek, a létbiztonság elvesztésének érzete kilátás-talanná teszi e pokoli világból való menekülést. Ezáltal a föld alatti birodalom, ez az ismeretlen tér az én halálos fenyegetettségének, az ember kiszolgáltatottságának, védtelenségének metaforájává is válik. A rendkívül erőteljes, posztapokaliptikus víziót megjelenítő képek a látható és láthatatlan szférájában idézik a múltat, reflektálnak a jelen-re, miközben nyomasztó jövőt vetítenek előre, s alapvetően egy másik birodalom mintegy örökös jelenlétét hivatottak illusztrálni. Az andru-hovicsi „kormányzati metró”, az ún. „közlekedési és telekommuniká-cióz zóna” ezáltal a már nem létező, de mégis megkérdőjelezhetetlenül

18 *Uo.*, 12.

19 *Uo.*, 34.

jelen lévő „birodalmiság” szimbóluma lesz. „Valamilyen titkos, tilalmas dolog légré be ezt a helyet. Sok millió bűntettet temettek el itt. Ezeknek az elhagyatott folyosóknak nagy stratégiai jelentőségük van. Itt kovácsolták a legfényesebb győzelmeket. Ezek azok a katakombák, ahonnan előmászott a birodalom, és ahová, ha bealkonyul, visszatér.”²⁰

A regény eseményszerkezetében rendszeresen visszatérő motívum az alkohol és a szex mámorra adta tudatállapot nemegyszer naturalisztikus jelenetekben bővelkedő megjelenítése, mely ellenpontozza a szerelem intimitásának, szelíd érzékiségének gyakran finoman hangszerelt képeit. A szerző ezekben az epizódokban is virtuóz módon használja a nyelvet: a poétikus hevülettől fűtött lírai fordulatok, a filozófiai traktátusok elvontságát idéző „kvázi-tudományos” nyelvezet mellett a durva köznyelvi formák, vulgáris, trágár kifejezések sajátos ötvözete „burjánzik” e szövegrészekben. Az elbeszélő alkohollal kapcsolatos, iróniával fűszerezett eszmefuttatásai sorra-rendre rímelnék a posztszovjet lét birodalmiságáról alkotott nézeteire. „Ebből is látszik, hogy a birodalomnak idejekorán gondoskodnia kellett volna a részegeseiről. Ahelyett, hogy a liberalizmus meg a nacionalizmus szélmalmaival harcolt, a vallásosság boszorkányára meg az emberi jogok védelmének kísértetére vadászott, elég lett volna gondoskodnia hű részegeseiről. Hogy mindig legyen mivel berúgniuk. Hogy szeressék rémséges feleségeiket. Hogy magukhoz hasonló gyerekeket csináljanak. És kész. De a birodalom elárulta a részegeseit. És ezzel törvény-szerűen elindult a bomlás útján.”²¹

Andruhovics hőségének gondolati rendszerében a Moszkva képviselte Oroszország birodalmi léte, a „centrum” szellemisége a legproblematisabb, mivel közvetlen összefüggésben van saját „poszt”-létével, ukránosságával, Ukrajnával. Otto von E. a narrátor pozíciójából a tolerancia, a humánus prioritásának elvét hirdetve tágabb dimenzióba helyezi e kérdést:

Szívesen kezet nyújtok bárkinek az égvilágon. A kurva életbe, hiszen mindenki boldogságra teremtett – habár mindenki mást ért alatta. Nincs ebben semmi rettenetes vagy elítélendő; letépem a tökét annak, aki azt képzei, hogy ebben valami rossz van. Hiszen olyan kevesen vagyunk, és olyan aprók a fagyos világűrhez képest,

20 *Uo.*, 163.

21 *Uo.*, 54.

hogy semmiképp sem engedhetjük meg magunknak azt a luxust, hogy gyűlöljük egymást, vagy területi követelésekkel lépünk fel egymással szemben. Pláne pártpolitikai, nemzetiségi vagy faji alapon.²²

A jelenlegi súlyos történelmi helyzetben tragikus módon visszhangoznak II. Sándor orosz cár másfél évszázada írott szavai:

A kisoroszok nagy része rendkívül alaposan bizonyítja, hogy semmiféle sajátos kisorosz nyelv nem volt, nincs és nem is lesz, és hogy az egyszerű nép által használt tájszólásuk azonos az ukránorosz nyelvvel, csupán megromlott a lengyel hatás következtében, hogy a közös orosz nyelv ugyanolyan érthető a kisoroszok, mint a nagyoroszok számára, sőt sokkal érthetőbb, mint egyes kisoroszok és különösen a lengyelek által számukra most kiagyalt, úgynevezett ukrán nyelv.²³

Csak reménykedhetünk, hogy „az ország valóságossága”, „már-már fádalmasan valóságos léte” (Andruhovics), a nemzeti kultúra életképessége, a történelmi kataklizmák feldolgozhatóságának hite garanciát ad a jövőre nézve: „A remény az, hogy az emberiség általában észre tér: különbözőségeiből nem ellentét lesz, hanem hasznos kiegészülés; üdvös béke tehát.”²⁴

22 *Uo.*, 71,

23 BALLA Gyula, *Az ukrán „új hullám” lírája = Most – Punte – Hid. A Tiszatáj kelet-európai szemléiből*, szerk. OLASZ Sándor, 1989, 159.

24 ILLYÉS Gyula, *Elpuskázott tartomány*, Tiszatáj 1974/10., 3–5.; *Uo.*, 7.

Larisa Kravec

A TEST METAFORIKÁJA A KORTÁRS UKRÁN KÖLTÉSZETBEN

Az ukrán nyelvi kultúrában az emberi test mindig a költői szövegek egyik tárgya volt, amit az ukrán nyelvben meglévő, a népköltészetből az irodalomba átörökített, állandósult szókapcsolatok is bizonyítanak: „fehér kezek”, „fehér arc”, „pirospozsgás orca”, „barna szem”, „fekete szemöldök”. Ezek a nyelvi elemek a test művészeti ábrázolásának naiv kísérleteit tükrözik, ill. a modern ukrán nyelv hagyományos költői eszközeinek alapját alkotják. Nagy számban fordultak elő a parasztok mindennapi életét bemutató, etnográfiai stílust képviselő írók alkotásaiban és azoknak a művészeknek a munkáiban, akik számára a népköltészet jelentette az ihlet forrását. A kultúra fejlődésével azonban a testhez való viszonyulás is változásokon ment keresztül. Az ukrán irodalomban léteznek olyan korszakok, amikor az embert kizárólag mint társadalmi vagy racionális lényt ábrázolták, jellemére vagy lélektani tulajdonságaira összpontosítottak, megfélemedezve a testről. A kutatók ennek okaihoz a keresztény hagyományokat, a racionalizmus filozófiáját, a szovjet ideológiát stb. sorolják.

A 20. század elejének ukrán irodalmára jellemző az emberi test iránti megnövekedett érdeklődés, többek között a költészetben is, ahol az ember elsősorban pszichofiziológiai lényként jelenik meg. Azok a költők és prózaírók, akik nem azonosultak I. Necsuj-Levickij, Panasz Mirnij, O. Koninszkij és az idősebb művésznemzedék többi alkotójának népies, a parasztok mindennapi életét bemutató, etnográfiai írásmódjával, már nem használták a népköltészet poétikai eszközeit. Az irodalmi és stilisztikai sztereotípiáktól elszakadni vágyó írók és költők, akik egy másik (nem ábrázoló, hanem kifejező) művészi írásmód kidolgozására törekedtek, és a lakonikus, de gazdag tartalmat kifejező formákat részesítették előnyben, amelyek az ábrázolt jelenség lényegi, mély megértésének bemutatását lehetővé tevő formákat részesítették előnyben. Így az emberi testrészek metaforái váltak a lírai hős belső állapotának, érzelmeinek hatékony kifejezőeszközeivé, a metaforikus projekció objektumai pedig a már a folklórban is megénekeltek szemek, száj, kezek, arc, haj stb. lettek.

Test

A világ ember általi megismerése, a kognitív tapasztalat a közvetlen valóság megismerésével indul, vagyis saját testünk megismerésével. Saját testünk pedig a személyiség létezésének egyik formája. Talán éppen ezért nem annyira az ember intellektuális vagy lelki tulajdonságaival, hanem a test felépítésével és a testrészek funkcióival kapcsolják össze az ember egyediségét a naiv nyelvi elképzelésekben.

Az ukrán költészetben a testtel kapcsolatos metaforák száma a 20. század második felétől jelentős mértékben növekszik. A költők a test analógiájaként a leggyakrabban a természet objektumait választják. Ennek szép példája M. Bazsan verse, a *Figyelmesen és alaposan mélyedj el magadban...* (*Пильніше й глибше вдуматися в себе...*), amelyben a lírai én igyekszik megismerni önmagát, és azon tűnődik, hogy mi is az ember, hogyan jön létre a test, hogyan működik mindaz, ami a testet alkotja, és hogyan születik meg a gondolat. A mű első soraiban az emberi test *mikrokozmoszként* jelenik meg: „Ott parányi mikrogalakтикák forgószelei kavarodnak, / Fürge mikroplejádok rajai suhannak” („Там в’ються смерчі крихітних галактик, / Двигтять рої движких мікроплеяд”). Később pedig mint a Földgolyó: „A Föld miniatűr mása, / ahol minden összefonódik egy rendezett átmenetben: / az artériák kulcsai, a vénák sötét csatornái, / a sejtek könyörtelen gubanca, amely egy hajtást rejt – a saját felfoghatatlan génjét” („мініатюрна копія Землі, / де все сплелось в доладнім переході: / ключі артерій, темні стоки вен, / грузька дрягва клітин, яка на споді / таїть росток – свій незбагнений ген”). Az artériákat, vénákat, sejteket és még az eléggé absztrakt géneket is összehasonlítva a természet objektumaival, a szerző nemcsak a konkrét érzéki test felépítését érzékelteti, hanem a mikro- és makrokozmosz, az ember és a világmindenség egységének eszméjét is, amelyet már a 16-17. századi ukrán filozófusok is hirdettek (Sz. Orihovszkij, K. Szakovics, M. Trankvilion-Sztarovreckij, M. Szmotrickij), és H. Szkovoroda munkásságában teljesedett ki. A kor igényeinek megfelelően M. Bazsan az ember, az emberi test materialista értelmezését hangsúlyozza, nem emeli ki Istennel való kapcsolatát, ahogyan ezt a régi bölcsék tették, viszont így – és ez kiderül a szövegből – nem oldja meg a titkot: „A feneketlen agy, mint a világ szakadéka. / Rémműlten állsz a mélysége fölött, / Mert benne van a természetes és a természetfeletti, / A felfoghatatlan határtalan rejtély” („Безодня мозку – як світів безодня. / Жахаючись, над глибом їх стаєш, / Бо в них така

природня й надприродня, / Недосягненна таїна безмеж”). A szöveg az emberi tevékenység különböző szféráiból vett terminusokat, költői kifejezéseket és a köznapi nyelv elemeit fonja egybe, feltárva poétikájának jellegét. Mikola Bazsan ezt a verset egy kórházban írta, és ott is olvasta fel először, amire később Ivan Dracs így emlékezett:

Ez a felolvasás megdöbbentő hatást keltett – a kórházi ágyon, köpenyek és kémcsövek, csepegtetők és pirulák és a kórház többi csodája között. A kihívást és a győzelmet jelentette az évek és a betegség felett. Az emberi szellem hatalmas erejét. A tragikus optimizmust, amelyet az emberi együttérzés gyógyító könnye világít meg mindenki számára, aki ezen a bűnös és gyönyörű bolygón él.¹

Az ukrán költők a testet a *mezővel* is társítják: „tested szelíd mezejének / öröm-szemöldököd erdejének / én voltam a szellője és időjárása – / a leggyengédebb ura” („твого тіла полям положим / та борам полинових брів / я був леготом і погодою – / найніжнішим з володарів” (Bogdan Rubcsak); illetve a *szigettel*: „termékeny tested szigete” („острів твого плодоносного тіла”) (Ihor Rimaruk); a *folyóval*: „testének folyóját viszi, / telivérút, mélyet, / nézd, az áradó nyugalomban / mosolyog a tiszta alja fenék” („ріку свого тіла несе він, / таку повнокровну, глибоку, / поглянь, крізь плинний спокій // посміхається чисте дно”) (Szófia Majdanzska). Ezek a metaforák az ábrázolt objektumok különböző tulajdonságait emelik ki, de a testet mindegyik mint bizonyos törvények szerint berendezett, különálló mikrovilágot alkotja meg.

A vonzó test szépségét, fiatalságát az ukrán költők *virághoz* hasonlítják úgy, hogy vagy magát a szót (*virág, virágok*), vagy az egyeztetett igéket alkalmazzák: „virágzik a forró, súlyos és telt virág – a nyugodt, érintetlenül meztelen törzs!” („цвіте жарка, важка і повна квітка – спокійний торс, незаймано-нагий!”) (Jevhen Pluzsnyk), „tested nyíló virágai” („квітлі квіти твого тіла”) (Mikola Vingranovszkij); vagy a konkrét növények nevét, például a *lótuszt*: „a szétszórt csendes ruhák fehér talajából / nyílt ki a lótusz” („з білого ґрунту розсипаних тихих одерж / лотос розкрився”) (Ihor Rimaruk). Az *elhervadt növények* metaforája a csábítás erejét, a frissességét és rugalmasságát elvesztett testet eleveníti meg: „az elhervadt, lehullott test, amely már soha többé /

1 Віра АГЕЄВА, *Візерунок на камені. Микола Базсан: життєпис (не)радянського поета*, Львів, ВСЛ, 2018, 473.

őrülten nem lüktet őrülten” („зів’яле, опале тіло, що ніколи вже // не запульсує шалено”) (Borisz Olijnik).

Az ukrán nyelvi kultúra a testet jellemzően a lélek hüvelyének tartja, ami nyilvánvalóan a keresztény tanokra vezethető vissza. Ugyanakkor a kortárs költészet építészeti metaforáiban ez a kapcsolat nem aktualizálódik: „teste / lépcsőin / leereszkedett a hideg vízbe” („він зійшов по сходах / свого тіла / в холодну воду”) (Jurij Tarnavszkij), „teste ketrecében” („у клітці тіла”) (Vaszil Holoborogyko), „undorító látni / hogyan ment össze / testednek / tízemeletes épülete” (Голобородько), „гидко дивитись / як осунулась / десятиповерхова / будівля твого тіла” (Szerhij Zsadan). Az ilyen típusú metaforák többé-kevésbé negatív érzelmi-értékelő töltést kapnak, mivel egy bizonyos határ megletét sejtetik, és tárgyiasítják az embert.

A kortárs ukrán irodalomban egyébként is szembeötlő tendencia a test tárgyiasítása, a különböző tárgyakkal kapcsolatba hozható analógia. A költők a létesítményen, a helyiségen kívül a testet a *csónakhoz* hasonlítják: „tested / törékeny / fehér csónak / a zavaros víz / az aszfalt / kénye-kedvére / az aszfalt / tested / törékeny papírcsónak / a szomjúság hullámain” („твоє тіло / білий човник / кинутий на поталу / мутній воді / асфальту / твоя плоть / нетривкий / паперовий човник / на бурунах жаги”) (Ihor Kalinec); *zászlóhoz*: „tested arany lobogója” (Ihor Kalinec); ruhaneműhöz: „saját természetének fonalából / összevarrt, varrásokkal / teli, olyan, mint / a ruha / egyetlen a világon egyedülálló, / arra született, / hogy saját / magát / viselje” („зшитий нитками власної / природи, повний // швів, він є, / як одяг, єдиний / на світі, створений / на те, щоб носив сам / себе”) (Jurij Tarnavszkij). A test ilyen tárgyiasítása egyáltalán nem mentes a fennkölt stílustól, de nincs negatív színezete sem. Az ironikus hangnem többek között azokban az esetekben jelenik meg, amikor a testet az *élelmiszert* jelentő szavakkal írják le, vagy hangsúlyossá válik a test terebélyessége: „szeretem tested húsvéti pászkáját” („я люблю твого тіла великодню паску”) (Jurij Andruhovics). Ez a metafora egy szándékos giccs eleme, amely annyira jellemző Jurij Andruhovics munkásságára.

A lélek csak a testre való korlátozását, a test és lélek harmóniájának hiányát a következő típusú metaforák fejezik ki: „a leggonoszabb ellenség – a test / ismét vergődik, mint egy állat” („твій найлютіший ворог – тіло / знов заметалося, мов звір”) (Ivan Szvitlicsnij).

A test különböző részei sokkal gyakrabban állnak az ukrán szerzők figyelmének középpontjában. Ezek általában nem az ábrázolás

autonóm tárgyait képezik, hanem egy egységes kép összetevői, gyakran az ember belső állapotának kifejezői.

Arc

Az *arcot* és annak egyes részeit, többek között a *homlokot, szemöldököt, orrot, szemet, orcát, ajkakat* az ukrán költészetben gyakran ábrázolják metaforikusan. Az ember arca mindig egyedi, tükrözi életkorát és érzelmi állapotát, egyebek mellett az örömet, a haragot, a szomorúságot, a szorongást, a fájdalmat, a fáradtságot stb. Ezért a művészek a lírai én belső állapotának kifejezése, a művészi kép individualizálása vagy tipizálása érdekében az arca összpontosítják figyelmüket, különféle tárgyakkal társítva azt.

A kortárs ukrán irodalomban az *arcot* leggyakrabban különféle *növényekkel, virágokkal* vagy a *növények gyümölcseivel* kapcsolják össze. Ez a hagyomány is a népköltészetben veszi kezdetét, ahol az ember külső megjelenését hasonlatok és jelzők segítségével ábrázolták: „Hej, szép leány / Pirospozsgás, fekete szemöldökű / Szemecskéid, mint a csillagok / Ajkaid, mint a rózsa, / Kezecskeid puhák, / Lábacskaid kicsik, / Szép vagy, mint egy virágszál, / Kedves, mint egy halacska” („Гей, дівчина, уродлива, / Рум'яна, чорнобрива, / Оченьки – як ясоньки, / Губоньки – як роженьки, / Рученьки м'якесенькі, / Ніженьки малесенькі, / Гарная, як квіточка, / Любая, як рибочка”).² Irina Ihnatenko megjegyzi, hogy a „Szép lány legfőbb tulajdonságai – a fehér bőr és a pirosposzsgás arc. Ezeknek az elképzeléseknek az evidenciáját igazolják az összehasonlítások a kányafával, rózsával, bogókkal, almával stb. való összetetések.”³ A hasonlat alapján létrejövő metafora megőrzi a kapcsolatot mindkét összehasonlított tárggyal, és a jelentések széles tárházát halmozza fel. A modern költészetben a metafora nem szorította ki a hasonlatot, de széles körben elterjedt.

A metafora jelentése nagymértékben függ a kontextustól. Például a „virágzik az arc” metafora különféle kontextusokban jelentheti a bizonyos érzelmek hatására történő elvörösödést: „az arc / meggypirosra virágzott a tekintetemtől” („обличчя / вишнево зацвіло під поглядом

2 Ирина ІГНАТЕНКО, *З лиця води не пити: уявлення про красу в традиційній українській культурі*, <https://genderindetail.org.ua/season-topic/tema-sezonu/z-litsya-vodi-ne-piti-uyavlennya-pro-krasu-v-traditsiy-niy-ukrainskiy-kulturni-134187.html>

3 Уо.

моїм”) (Volodimir Szoszjura); a fiatalságot és egészséget: „a csendes fiatal arcon / virágzik két csendes fiatal pipacs” („на обличчі тихомолодому / цвітуть два маки тихомолоді”) (Mikola Vingranovszkij); az örömtől és elégedettséget: „virágzanak az arcok, de nem a halálfélelemtől” („цвітуть обличчя, острахом не стерті”) (Lina Kosztenko).

Az arcot a növényekhez vagy azok részeihez társító metaforák egyebek közt az ember korát is kifejezik: „arcod – összeaszott alma” („обличчя – поморшене яблучко”) (Vira Vovk). A metafora szemantikájában a kulcsszerepet nem az analógia alapja, az alma játssza, mint a hasonlat alapja, hanem az „összeaszott” jelző, amiről az idős emberre asszociálunk (vö. a népdalban: „arcocskám, mint az alma” („в мене личко, як яблучко”) – ahol az egészségről és az ifúságról van szó.) Az arc különböző virágokkal való párosítása az arcformát emeli ki: „arcok kreol napraforgói” („облич смуглі соняхи”) (Ihor Kalinec), vagy az elmosódott arcvonásokat: „arcom vízalatti virága” („підводна квітка мого обличчя”) (Okszana Zabuzsko). Ezekben a példákban is a jelző konkretizálja a metafora jelentését.

A testhez hasonlóan az arcot is tárgyiasítják, és bizonyos *tárggyal, anyaggal* párosítják: „feketélltek az öntöttvas arcok” („чорнів чавун облич”) (Mikola Bazsan), „milyen fullasztó és szűk / az olíwabogyós arcok fogója” („як же ж душно і як же ж тісно / в олив’яних кліщах облич”) (Olena Teliha), „szigorú sötét arcok száraz faragása” („суха різьба суворих темних лиць”) (Vaszil Heraszimjuk), „arcod nyers agyagja” („твого обличчя глевка кераміка”) (Mikola Zabuzsko), „arca – a betapasztott lyuk cementje” („лице її – пляма цементу, яким заліпилась діра”) (Okszana Zabuzsko). A szerzők így tipizálják a megalkotott költői képet (Mikola Bazsan, Okszana Teliha, Vaszil Heraszimjuk), vagy emelik ki az éles arcvonások hiányát (Okszana Zabuzsko).

Bogdan Rubcsak egyik költeményében szerepel egy érdekes metafora: „arcod kellemes napja, / mint Isten szörnyű üressége” („погідний день твого обличчя, / як жахлива Божа порожнеча”). Az ábrázolt tulajdonságokat, különösen a belső fénnel tündöklő arcot, semmissé teszi az ürességgel való összehasonlítás. A létrehozott kontraszt az ember belső állapotát tükrözi. A szerző a népi és költői hagyományban gyakran felmagasztalt képet tüntetően lealacsonyítja, dematerializálja, összekapcsolva azt az elvont fogalmakkal.

A racionalizmus és a matematika jellemzi Jurij Tarnavszkij metaforáját: „négy napon át / számolgattam / arcod / összegét, / és végül / megállapítottam: / ez cukor, / cukor, és négy sarkának / mindegyikében /

ajkaid színe!” („чотири дні / я обчисляв / суму / твого обличчя, / і врешті / встановив її: / це цукор, / цукор, і в кожному / з його чотирьох / кутів / один колір / твоїх уст!”).

A New York-i csoport költői nyelvi világának kutatója, H. Szjuta „az emberábrázolás aritmetizálásának” nevezi ezt a fajta metaforát.⁴

Ez egyrészt az egyik módja annak, ahogyan a szerző fejleszti a költészet technikáját, nem referenciális lírai szöveget alkot, amelyben nem a denotáció, hanem a konnotáció dominál – „az a jelentés, amelyet csak részben határoz meg a szöveg természete referenciaként több ponton, és nagyobb részt az olvasó tulajdonítja neki”.⁵ Másrészt az ilyen típusú metaforák felfedik a költő világfelfogásának természetét és költői gondolkodásmódjának sajátosságait, amelyekben megnyilvánul a logika és a képzelet kölcsönhatása. Tehát az arc metaforizálásában az ukrán költők eltávolodtak a folklór hagyománytól, kibővítvé az asszociációk terepét.

Szem

Az ukrán költők gyakran metaforikus formában aktualizálják a népköltészetben megénekelte szemet. A szem iránti megkülönböztetett figyelem annak köszönhető, hogy a szem tükrözi legjobban az ember természetét és hangulatát, hiszen a test vizuális központja, és a pupillák nincsenek alávetve a tudat ellenőrzésének.

Az ukrán alkotók a hagyomány szerint a szemet leggyakrabban *nővényekkel*, *virágokkal* azonosítják, és megnevezik a virágok nevét is, amivel elsősorban a szemek színét emelik ki: „ibolyaszemek” („фіалки очей”) (M. Johanszen, B.–I. Antonics, V. Szoszjura); „szemecskéid – kék búzavirágok” („віченьки – сині волошки”) (Olekszandr Olesz), „szemed – két búzavirág a rozsbán” („очі – дві волошки в житі”) (Olesz), „nincs is szeme – / búzavirág” („в самої очей немає – / волошки”) (Pluzsnyk); „szempilláid alól, kedvesem, a búzavirágok” („і у тебе, мила, васильки з-під вій”) (Szoszjura). Olykor-olykor a költők a szem szépségét hangsúlyozva a metaforákban a *virág* általános megnevezését alkalmazzák: „szemeid – szelíd virágok” („твої очі – ніжні квіти”) (Olesz), „szemed virágai nyílnak” („квітки очей твоїх цвітуть”) (Olesz).

4 Галина Мирославівна СЮТА, *Лінгвосвіт поезії авторів Нью-Йоркської групи*, Київ, 2010, 58.

5 Олександр АСТАФ'ЄВ, *Передмова // Поети «Нью-Йоркської групи»: антологія*, Харків, 2003, 8.

Ha a kék szemet az ukrán költői hagyományban az ibolyához vagy a búzavirághoz hasonlítják, a sötét színű szemek láttán a *tövisre* asszociálnak: „Bennem végtelen sok kék mondat / arról, akinek a szeme tövis” („В мені – безмежність синіх фраз / Про ту, в якої очі – терен”) (Mihajl Szemenko). A tövis az ukrán kultúra szimbólumai közé tartozik, megjelenése a metaforában általában az ukránság egyfajta jelzője is. Egy másik etnikumhoz való tartozás megjelenítését az adott kultúra nyelvi és esztétikai jeleivel aktualizálják. Így az ukránok számára egzotikus, de a Földközi-tenger és a Közel-Kelet népei számára ismerős olajbogyó gyümölcsseinek tulajdonságai, különösen fényes fekete színük, valamint alakjuk és méretük a képzelet logikája által vetül rá a szem fogalmára Okszana Zabuzhko költészetében: „ezek a könnyelműen nedves / Magdolna fekete olívái a hosszú szempillák alatt...” („ці вологі безцно / Магдалинині чорні маслини з-під вигнутих вій...”). Az asszociatív mező kiszélesítésének és a *nedves* jelző használatának köszönhetően Magdolna bibliai ábrázolása érezhetően érzékivé válik a szövegben, és egyben kiemeli az asszony külső megjelenésének etnikai sajátosságát is.

A növények számos tulajdonsága és változatossága tette lehetővé az ilyen metaforák megjelenését: „az ifjú szemek, mint a körömvirág / virítottak a ráncos arcon” („як чорнобривці, очі молодечі / на зморшкуватому цвіли виду”) (Maxim Rilszkij), „a szerelemtől a szemek hervadnak” („очі од кохання в’януть...”) (Szoszjura), „elhervadnak a szemek” („зів’януть очі”) (Szoszjura), „a szemed kivirult a könnyek első virágával” („зацвіли твої очі першим цвітом сльози...”) (Vingranovszkij). Ezek a metaforák az ember által átélt pozitív (például „a szemek virítottak”) vagy negatív (például „a szemek elhervadnak”) érzéseket jelenítik meg.

A metaforikus projekciók donorzónájának bővülése hozza létre az egyéni szerzői metaforát: „szemed csomorikája” („цикута твоїх очей”) (B. Rubcsak). A csomorika egy mérgező növény, tehát a metafora negatív jellemzést ad a szemről (tekintetről) és a szemben tükröződő belső állapotról. Így az ukrán művészek a növények tulajdonságait a szem fogalmára vetítve, a külső megjelenés ábrázolásától fokozatosan áttértek az ember mentális állapotának kifejezésére.

Több hagyományos metafora egyesítésének eredményeként jött létre a következő bonyolult költői kép: „pupillái / virágzó poharai / megtelnek az estével” („зіниць / розквітлі келихи / наливаються вечором”) (Vovk). Itt egyesülnek a szemek (pupillák) és a virágok – amint azt

a *virágzó* szó használata bizonyítja –, a virágformák és a pohár (egyfajta edény), az esti fény (szürkület) és a folyadék – amit a „megtelik” ige indukál – analógiáján alapuló metaforák. Az esti időszakban a szem metaforikus ábrázolása árnyalja a lírai hősnő alakját, érzékiséget kölcsönöz neki, segít érzékeltetni a nő belső állapotát.

A szemek *csillagokkal* való társítása hagyományosnak számít az ukrán nyelvi kultúrában, az ilyen típusú metaforák mégis főleg a 20. század első felének költői szövegeiben találhatók: „szemek – csillagok” („очи – зорі”) (Vaszil Pacsovszkij), „szemei – fényes csillagok / csillognak, játszanak és beszélnek” („очи-зіроньки блискучі / сяють, грають і говорять”) (Hrihorij Csuprinka), „két fekete / csillaga kifürkészhetetlen szemeinek” („дві чорні / зорі її незбагнених очей”) (Jurij Klen), „szemük – sugárzó fekete csillagok” („їх очі – променисті чорні зорі”) (Maxim Rilszkij) és „a szemei – kék csillagok” („а очі – зорі сині”) (Szoszjura), „szemed szomorú csillagai” („твоїх очей печальні зорі”) (Szoszjura). Ez a metaforikus modell időnként az egyéni szerzői metaforák alapjává válik: „tüzes szemed / miért szórja kék fénycsillagait” („і нащо твої очі гарячі / сиплють зорі, як світ, голубі?”) (Andrij Malisko). A *szemek* ↔ *csillagok* metafora kétirányú, és a metaforikus archetípusokhoz tartozik.

A csillagokon kívül a Föld felett lévő égitestek, a *hold* és a *nap* azok, amelyekkel szintén párhuzamba állítják a szemet. Például az „ikernapokkal várandós szemek” („очи вагітні двійнятами сонць”) (Kalinec) metaforában a nap kicsinyített változatban jelenik meg, de fénykibocsátó tulajdonságai aktualizálódnak. Ez a metafora a szem szépségét, ragyogását és az ember vidám, emelkedett hangulatát tükrözi, emeli ki.

Az ukrán költészetben a *szem* és a *tűz* fogalmának kölcsönhatása alapján kialakult metaforák is léteznek. Megjelenésük előfeltételei a szem fénykibocsátó képességével kapcsolatos ősi elképzelések, amelyek Olena Szelivanova szerint „egy személy pszichoemocionális, ritkábban fiziológiai állapotának megjelenítése az igék konnotációjától vagy a tűz és a fény jeleinek spektrumától függően”.⁶

A szemek analógiája a *fénnyel* a mitológiában gyökerezik, hiszen a szem nemcsak egy érzékszerv, hanem olyan sugarakat is kibocsát, amelyeknek van egyfajta ereje [az ókori mitológiában például Medúza (Gorgó) rendelkezik ilyen szemekkel, az ukrán mitológiában pedig a Vij].

6 Олена СЕЛІВАНОВА, *Нариси з української фразеології (психологічний та етнокультурний аспекти)*, Київ, Черкаси, 2004, 95.

A szem és a *tűz* fogalmának egyesítése a költők többszámos generációinál is megtalálható, erre utalnak a *tűz*, *kialszik*, *kibuny* szavak: „kialszik szemében a fény” („згасають й у очах огні”) (Pavlo Filipovics), „szemében hirtelen feljátszott a tűz” („враз в очах заправ огонь”) (Bohdan Ihor Antonics), „elgondolkodó kék szemed tűzét / szakadatlanul, részegen iszom” („огонь твоїх очей задуманий і синій / невинно, п'яно п'ю”) (Szoszjura), „szürkésszürke szemed lángjai” („сіруватих очей вогні”) (Vaszil Szimonenko), „szemed örökre kialudt” („навік твої погасли очі”) (Olesz). A szem fénykibocsátó képessége teszi lehetővé a „szemed lámpái” („ліхтарі очей”) (Zsadan) metafora megalkotását is. Ugyanakkor a *lámpa* fogalmának aktualizálása némileg alacsonyabb regiszterbe helyezi az ábrázolt képet. A lámpa egy mindennapi tárgy, amely nem teszi lehetővé az asszociációk széles skáláját, kapcsolata a tűzzel ellentétben nem kötődik archetípusokhoz, bár a költészetben való előfordulásának elég nagy hagyománya van. A „szemed lámpái” metafora a ragyogás tulajdonsága mellett a forma és a tartalom kicsi voltát is tükrözi.

Az ember lélektani, érzelmi állapotát tükrözik a *villám* és a *vulkán* fogalmához köthető metaforák is: „fénylő szemedből villámok roppannek” („злітають блискавки з осяяних очей”) (Antonics); „vulkánok néznek / az ifjú szemöldökeink alól” („вулкани дивляться / з-під наших юних брів”) (Vingranovszkij). Mindkét esetben a lírai én lelki-érzelmi állapotát (érzéseinek intenzitását) hangsúlyozzák, amelyet a szem csillogása bizonyít.

Az ukrán költészetben léteznek olyan metaforák, amelyek a szemet a *vízzel* rokonítják. Az ilyen metaforák közbülső láncszeme a *víz* → *fény* archetipikus modellje. Ha az ősi elképzelések szerint a szem fényt bocsát ki, az a fény külső jellemzőit tekintve hasonlíthat a vízhez. Ezeknek a metaforáknak a megjelenését gyakran az motiválja, hogy a költők a szem színét, a tekintet mélységét akarják kiemelni, vagy az ember lelki-érzelmi állapotát érzékeltetni: „szemek tengerei, szomorúak, tiszták / bennem és körülöttem” („моря очей, сумні ясні / вони в мені й навколо”) (Szoszjura), „szemed kék tengerei sírnak” („очей твоїх плачуть моря голубі”) (Szoszjura), „szemed sötét vize áll az arcod felén” („стояла на півобличчя темна вода очей”) (Kosztenko).

A szemek és a *tavak* analógiájára épül Majdanzka összetett, kibontott és gazdag asszociációkat feltáró bonyolult metaforájának alapja: „ne fordítsd el tőlem / tiszta tavaidat, / nem fürödtem bennük / és ruhát sem mostam, / csak egyszer / itattam meg / vad, hollófekete szerelmem,

/ és száguldottam, / jaj, repültem / egyedül / a sztyeppén” („не одвертай від мене / своїх чистих озер, / я в них не купалася / і білля не прала, / тільки раз / напоїла / дике, вороне кохання, / та й помчала, / ой, та полетіла / одна / степами”) (Majdanszka). Ezekben a sorokban a lírai én a szeretett férfi tavakhoz hasonlított szemei által kiváltott érzelmeit ismerhetjük meg. A *tő↔szem* metafora kétirányú, de a kortárs ukrán költészetben nem produktív.

A szem színét, mélységét és kifejezőerejét hangsúlyozzák a *kút* fogalmi köréhez tartozó metaforák: „a drága szemek kútjában” („в криниці очей дорогих”) (Szoszjura), „szemed kék kutja / tükrözi szemem sötétjét” („очей твоїх криниці сині / відбили тьму очей моїх”) (V. Szoszjura), „Amikor kékséged átöntöd, / Eloltod szenvedélyes szomjamat / Szembogaraim kútjában?” („Коли переллеш свою синь, / Згасиш страсну жагу / В криниці моїх зиниць?”) (Vovk). A *mélység* metaforái a távlatot és a hozzá kapcsolható titokzatosságot emelik ki: „a fekete szemek – a szakadék mélysége” („а чорні очі – глибинь безодні”) (Pavlicsko).

Kalinec metaforái eredeti és váratlan asszociációkkal lepik meg az olvasót. A szerző többek között a szemet a zenéhez hasonlítja, amely viszont a maga részéről a madárra asszociál: „szemed távoli zenéje / gyengéden, galambosan felszállott” („далека музика очей / спурхнула ніжно, голубино”). Egy másik alkalommal a vers a szemek fénykibocsátó képességét és a fénynek mint folyadéknak az elképzelését aktualizálja és egyesíti őket egy metaforában, megerősítve az *arany úrvacsorával*: „arany úrvacsora: áradt szemedből / rám az arany úrvacsora” („золотога причастя: лилося із твоїх очей / на мене золоте причастя”).

Majdanszka az ember belső világának, lelke titokzatosságának kifejezésére a szem fogalmát az *írással* párosítja: „szemed titkos írását / soha el nem olvasom” („твоїх очей таємні письмена / ніколи я не зможу прочитати”). A szöveg különféle érzések alapján hozza létre a következő metaforát: „az izabella fanyar, bársonyos leve / sűrűsödik szemedben / az elválás kimondhatatlan szomorúságával” („терпкий, оксамитовий сік ізабелли / гусне у твоїх очах / невимовним смутком розлуки”).

A *szőlőlé* (az Izabella szőlő leve) vizuális, taktilis és ízjellemezői a szemre vetülnek, ami az ember lelki és érzelmi állapotát tükrözi az elválás előtt. Ez a metafora az intuícióra épül, megmozgatja az emlékezetet, és felidézi az olvasó emlékeit.

Jurij Tarnavszkij metaforája a látásra épül: „Két fehér tányérja / szemgolyóinak, mintha / az asztalon lenne, és szintén / cserepekre repedt, és / a nevetés mozgásától, / szétrepülnek, úgy, hogy nem / lehet tudni,

mi lesz a nagy / zöld színű halakkal, amelyek / egyenként ott vannak / mindegyiken” („Дві білі тарілки її / очних яблук, що немов / покладені на стіл, теж / потріскані на черепки, і, / від руху сміху, / розлітаються, так, що не / знати, що станеться з великими / зеленими рибами кольору, що, / по одній, знаходяться / на кожній з них”). A művész metaforáit – saját bevallása szerint – „nem lehet »megérteni«, az embernek hagynia kell, hogy a metaforák hatást keltsenek benne, vagyis létrehozzák azokat az asszociációkat, amelyeket a metafora szemantikai struktúrája előhív az olvasóban. Tehát a metaforát nem lehet racionális ésszel felfogni, hanem az agy hozhat létre a metafora alapján szó szerinti képet, hogy az asszociációkat váltson ki. Ezek az asszociációk alkotják azt az információt, ami megalkotja a művet.”⁷ A fenti idézetben verbális kifejezést kap az, ami alapján létrejön az analógia a szemmel – a „fehér tányérok”, amelyeken „nagy zöld halak” vannak. („У наведених рядках те, з чим аналогізовано очі, вербально виражене – його експонують слова *білі тарілки*, на яких лежать *великі зелені риби*.”) A szemek társítása a tányérokkal és a halakkal, ismert az irodalomban. Jurij Tarnavszkij nyelvi és gondolati világának egyedisége abban áll, hogy ő egyesíti ezt a két metaforát, részletezi és bonyolítja az asszociációs lehetőségeket.

Tehát a modern ukrán költészetben a szemet leggyakrabban *növényekhez, tűzhöz, vízhez*, ritkábban *csillagokhoz* hasonlítják. Az elmúlt évtizedek költészetében egyre gyakoribbak a bonyolult asszociációkat kiváltó egyéni szerzői metaforák, amelyek az emberi érzések gazdag skáláját fejezik ki.

Ajka (száj)

Az *ajka* és *száj* metaforizálása az intim lírára jellemző, és gyakran kapcsolódik egy szeretett nő képének dicsőítéséhez. A telt, lédús ajka a nőiség jellegzetes jeleihez tartoznak, tehát teljesen természetes, hogy a metaforák pontosan az ábrázolt tárgy ezen tulajdonságait emelik ki, erotikus színezetet kölcsönözve a szövegnek. Az ilyen típusú metaforák forrásai az ukrán költészetben szinte változatlanok.

A költők az ajkakat többek között különböző növényekhez, virágokhoz, gyümölcsökhöz hasonlítják, és a következő szavakat használ-

7 Михайло Москаленко, *Слово та образ Юрія Тарнавського // Юрія Тарнавський. Без нічого: поезії*, Київ, 1991, 13.

ják: *virág, virágok*: „az ajkak, ezek a virágok / valakinek virágozhattak” („могли уста, ці квіти, / комусь цвісти”) (Olesz), „az ajkak magányos virága” („самотня квітка вуст”) (Kalinec), „az ajkak japán virága” („японська квітка вуст”) (Kalinec); *a rózsa virága*: „ajka – a rózsa virága” („а усточка – рожі цвіт”) (Pacsovszkij); *kivirágzott fürt*: „ajkam – kivirágzott fürt” (Teliha), *virágozik*: „ajkaid ajkaimban virágoznak” („твої уста цвітуть в устах моїх”) (M. Vinhranovszkij); valamint *bogyók*: „tüzem ajkad málna / bogyóin égett” („мій жар на ягодах уст / твоїх малинових горів”) (Pacsovszkij), *meggy*: „ajkad – túlérétt meggy” („в тебе губи – перестигли вишні”) (Pavlicsko). A metaforáknak erotikus színezetet kölcsönöznek a jelzők, amelyek ezt vagy azt a tulajdonságot emelik ki, egyebek közt az ajkak színét, fényét, frissességét, alakját.

Az ajkakat a *tűzzel* is társítják, ezzel érzékeltetve a szenvedély erejét: „ajkad remegtek, kerestek, könyörögtek – / feneketlen tüzet rejtettek” („губи тремтіли, шукали, благали – / безодню огню вони в себе ховали”) (Szemenko), „kinyílt ajkak tüze” („губ розтулених огонь”) (Szoszjura).

Az ember közömbösségét, hidegségét fejezi ki az a metafora, amelyben az ajkakat a *fém*mel párosítják: „és az ajkak megolvadt féme” („і губ розплавлений метал”) (Kosztenko).

A szenvedélyt emelik ki azok a metaforák is, amelyek az ajkak és a *bor* analógiájára épülnek: „alázatos ajkak édes borát iszom” („покірних губ солодке п'ю вино”) (Szoszjura), „ajkad borát” („губ твоїх вино”) (Szoszjura); vagy az ajkak és a *méz* analógiájára: „a gonosz kán büntetlenül / issza az ajkak mérgező mézét” („і хижий хан буде безкарно / впивати уст отруйний мед”) (Jevhen Malanyuk), „szarmata ajkak – mérgező, bódító mézét / adta a tatárnak tehetetlenségében” („сарматських уст – отруйний, п'яний мед / ти віддала татарину в знемозі”) (Malanyuk).

Vaszil Pacsovszkij műveiben vannak olyan metaforák, amelyekben az ajkak analógiáját a *korall*ok és a *rubin*ok adják: „korall-ajkaidra / szenvedélyes csókot adnék” („на твої коралі-усточка / зложив би цілунок палкий”), „rubinajkak a márványban” („губи рубіни в мармурі”). Ezek a metaforák az ajkak színét és szépségét hangsúlyozzák, ugyanakkor nem utalnak az érzékiségre, hiszen a követ a kemény, keménység, az élettelen hűvösség jellemzi. Pacsovszkij költői képének formája banális. T. Hundorova véleménye szerint: „Ez inkább az »üres« szerelmi beszéd létrehozása, amelyben a költői kliséhez közeli verbális kép-

alkotás valósul meg.”⁸ Ezek a metaforák jól mutatják, hogyan „semmi-sül meg a legideálisabb költői jelentés, hogyan szakad el a romantikától”.⁹

Nem kötődik az érzékiséghez a *grammatika* fogalma sem, bár a *szerelem* és ajkak fogalmaival megjelennek bizonyos erotikus konnotációk, amelyeket a *bűnös* jelző felerősít: „hasztalan tanultam a szerelem grammatikáját, / bűnös ajkaid grammatikáját” („я марно вчив граматику кохання, / граматику гріховних губ твоїх”) (Vaszil Sztusz). A metafora kiemeli a női ajkak csábító erejét és a lírai hős törekvését arra, hogy megértse az ajkak tudatosan vagy öntudatlanul küldött jeleit.

Az ajkak nem mindig vonzóak és csábítóak, negatív érzéseket is kelthetnek, ami szintén megmutatkozik a metaforákban. A nyitott ajkak a költők, például *szurdokokkal*: „és az ajkak szurdokjai hallgatással vannak teli” („і вуст ущелини / засипані мовчанням”) (Kaliniec); *farkasgödörrel*: „a gyengéd hold, akár a kisedd / elhalad [...] / az ajkak farkasgödre mellett” („ласкавий, як немовля, місяць / проминає [...], / вовчу яму вуст”) (Kaliniec); *hasadékkal*: „és még a nedves és nyers szavak, / mint az agyag, mozognak ajkaid hasadékjában” („і ще слова, вологі і сирі, / в розколі вуст ворущається, мов глина”) (Zabuzsko) stb. párosították. A keskeny ajkak negatív jellemzőként *pengének* ábrázolták: „éhes ajkak ragadozó pengéi” („уст неситих хижі леза”) (Malanyuk), „és a fáraó büszkesége / ajkainak pengéjén” („і гордість фараона / в лезах уст”) (Vovk). Ezeknek a metaforáknak az alapját az összehasonlított tárgyak külső hasonlósága szolgáltatja.

Kijelenthetjük, hogy az ajkak metaforikája az ukrán költészetben többnyire hagyományos mintákat követ (*növények* → *ajkak*), de fokozatosan növekszik az asszociatív mező bővülése alapján létrejövő eredeti szerzői metaforák száma.

Mell (kebel)

Az ukrán költészetben a metaforák ezzel az objektummal a 20. század második felétől jelennek meg. Főleg a női keblekről van szó, amelyeket különböző növények gyümölcseivel hasonlítanak, például *szőlőfürttel*: „melleid – szőlőfürtök” („в тебе груди – грона винограду”) (Pavlicsko); *fürttel*: „érnek az ujjak sugarai közt / szerelmed kreol keblének

8 Тамара Гундорова, *Проявлення Слова. Дискурсія раннього українського модернізму*. Київ, 2009, 250.

9 *Uo.*, 251.

fürtjei” („зріють у променях пальців / коханої смагли кетяги персів”) (Kalinec); *almával*: „kirajzolódtak mellei / a tudás almái” („проступили груди / яблука пізнання”) (Kalinec), „a leány kebel zöld almái” („зелені яблука дівочих грудей”) (Holoborogyko); *dinnyével*: „noha a ruha kivágásából már ömlenek a fonnyadt dinnyék” („хоч у викоті сукні вже хлянуть підв’ялені дині”) (Zabuzsko). Egyes költők a metafora struktúrájában a *virág* fogalmát aktualizálják: „sóhajtottak a magasan domborodó keblek / égető mellbimbók ördögi virágaival” („зітхнули опукло високі груди / із диявольським квітом пекучих сосків”) (Olijnik). Az ilyen típusú metaforák, kevés kivételtől eltekintve (például Zabuzsko metaforája), általában erotikus színezetet kapnak és a nő szépségét emelik ki. Ihor Kalinec metaforája mély jelentésével tűnik ki a többi metafora közül. A művész költészetét jellemezve M. Ilnyitszkij megjegyzi: „A szavak kísértése éppoly ellenállhatatlan, mint a szerelem kísértése. Nézzük meg, hogyan építi fel a költői a képet: nem a bibliai tudás almája, hanem »a tudás almájának keble«, mint ha a metafora közvetlen és átvitt eleme (a mell és a tudás almája) azonosná válnának. Ahogy az ember a szerelemben halhatatlanná válik, úgy a kreativitásban is – az önmegtágadás, a halál árán...”¹⁰ Kalinec sokféleképpen hangsúlyozza a női mell alakjának sajátosságait, csábító voltát, és ehhez különböző fogalmakat párosít: „keblek meggyes szemecskéi” („вишневі очичі перс”); „megmervedtek / a keblek / várakozó szárnyai” („завмерли / причаєні крильця / перс”).

Pavlicsko metaforáit a magasztosság és az áhítat jellemzi, amely a *harangok*, *haranglábak* és a *megszentelt kenyér* konnotációit vetíti az ábrázolt objektumra: „a keblek elcsendesedő harangja” („мовкнучими дзвонами грудей”); „melleid fehér haranglábai” („білі дзвіниці грудей твоїх”); „megszentelt ölednek és keblednek” („святі хліби грудей і лона”).

Az ukrán költők a mellek metaforáit erotikus színezet nélkül is alkalmazzák: „a keblek kapuján a köhögés botjával / kopogott tompán a küldönc” („посохом кашлю в браму грудей / посол загував глухо”) (Rubcsak), „mellek / feszes dobjai” („пружні литаври / грудей”) (Kalinec).

Kéz

A *kéz* ábrázolása az ukrán költészetben elsősorban a naiv világnézeten alapul. A világ tudományos és naiv nyelvi képei különböző elképzelé-

seket tükröznek a kéz felépítéséről. Anatómiai szempontból megkülönböztetjük a felső végtag függesztőövét, az alkart és a kézfejet, amiben ott van a csukló, a középcsonatok és az ujjak. A naiv nyelvi világtképben pedig a váll, amely magában foglalja a felső végtag függesztőövét és a vállízületet, a felkarcsont fejét; a kezet, a tenyeret és az ujjakat. A kezet tenyérnek is nevezik (például *kezet fogni*). A metaforák is ezeket a sajátosságokat tükrözik.

Az ukrán költészetben léteznek metaforák a *kéz* egészéről, valamint a *tenyér*ről, az *ujjakról* és ritkábban a *vállakról*. A test többi részéhez hasonlóan a kezet is leginkább a növényvilággal, például a *liliomokkal* vetik össze: „liliom-kezeidet minden éjjel / a fejemre teszed” („щочо ти свої лілеї-руки / кладеш на голову мою”) (Olesz), „öled domborulatát / kezed liliomaidban, lábad liliomaidban rejtve” („ховаючи опуклість лона / в лілеях рук, в лілеях ніг”) (Malanjuk), „kezed csendes lilioma” („тиха лілея руки”) (Olijnik). Ezek a metaforák a kezek gyengédségét, kecsességét hangsúlyozzák.

A kezek és az ujjak alakjának az *ágakhoz* vagy a *növények szárához* való hasonlósága az alapja az alábbi egyéni, szerzői metaforáknak: „forró kezek ágai” („рук гарячих віти”) (Rubcsak), „ujjak fekete ágai” („чорні віти пальців”) (Rubcsak), „ujjak szárai” („стеблинки пальців”) (Kalinec). A kéz mozgásainak analógiája az ágak mozgása: „gyertyák karmestere, az Ön kezének ágas idegei” („диригенте свічок, Ваші руки гіллясто-нервові”) (Zabuzsko). A sok magasba emelt kézről általában az erdőre asszociálunk: „a napra mutató kezek erdejében / a tied, mint egy elszáradt ág” („в лісі рук, що вказують на сонце, / лиш твоя – немов усохлий сук”) (Pavlicsko).

A tenyeret az ukrán művészek *szíromnak* ábrázolják, hangsúlyozva alakját, kis méretét, finomságát: „tenyerek szirmaiból szállnak az ifjúságba rólyázott szavak” („із пелюсток долонь летять слова у молодість сповиті”) (Antonics), „a korom fekete gúnnyal marja / tenyerének szirmai” („сажа в’їлася чорним глумом / у пелюстки її долонь”) (Szimonenko), „és visszatérek hajnalban, / ha megérezem kezemben tenyere szirmát” („і я повернуся у пору мою світанкову, / відчувши в долоні пелюстку руки) (Olijnik), „a tenyér / mákszirom / a kézfogásban” („долоня / пелюстка маку / у потиску”) (Kalinec); vagy *levélként*, amikor a formáját emelik ki: „megfeketednek tenyereim levelei” („почорніє листя моїх долонь”) (Rubcsak). Rubcsak kitérít a metafora asszociatív mezejét, hiszen nemcsak a tenyeret, hanem az ujjakat is levelekkel társítja: „az ujjak harmatos levelei” („пальців росисте листя”).

A kezeket *madarakként* is ábrázolják: „kezek meglőtt madarai / fekete szvetterrel megszórtak” („підстрелені птахи рук / чорним светром присипані”) (Kalinec), „leánykezek két madara / a tavaszi fa befejezetlen hímzett kendője felett / játszik a napon kifehéřített szövet ágai-ban” („дві пташки рук дівочих / над недошитим рушником весняного дерева / грають у гіллі побіленого сонцем полотна”) (Holoborogyko). Olijnik a *kezek* és a *szárnyak* analógiáját emeli ki: „madárrá vált az ing, / kezek szárnyként emelkedtek; óvatos kezed szárnyaidra / veszel engem” („стала сорочка птахом, / руки знялись крильми; ти візьмеш мене на крила / своїх обережних рук”). Ezek a metaforák pozitív érzelmi töltéssel rendelkeznek, és a kezek szépségét hangsúlyozzák. Az ukrán költészetben azonban léteznek ezzel ellentétes érzelmi töltetű metaforák is: „csak nem fonnak körbe, mint szőlőindák / vipera-kezeid” („невже твої гадюки-руки / мене, як лози, об'івають”) (Olesz). A kezek formáját, hajlékonyságát, mozgásának finomságát az ukrán nyelvi kultúrában negatív konnotációkat kiváltó viperákkal való szembeállításon keresztül ábrázolják. Ez a negatív hangulat uralja a metaforát is. Hasonló hatást érnek el a *pók* fogalmával kapcsolatos metaforák is: „dohánnyal benőt-t / ujjak pókjai” („павуки пальців, / оброслих тютюном”) (Jurij Tarnavszkij), „elalszom, kinyitva öklét / pók-ujjaival” („засну, розтисни кулак / з пальцями-павуками”) (Heraszimjuk).

Az ukrán költészetben a *kezet* és *ujjakat* ritkán összevetik, a *széllal* is társítják: „kezeid – gyengéd szellők” („в тебе руки – вітрята ніжні”) (Pavlicsko); és a *folyóval, áramlattal*: „lépj be / kezeim folyójába” („увійди / в річку рук моїх”) (Pavlicsko), „az ujjak kifolynak az ujjak között” („пальці течуть крізь пальці”) (Zabuzsko). A *víz* → *kéz*, *elemek* → *kéz* metaforikus modellek ismertek a 20. század irodalmában, az ukrán szerzők műveiben részletekbe menően kidolgozottak, és bonyolult asszociatív lehetőségeket rejtenek. Az ukrán költészetben ritkábban használnak más testrészekre vonatkozó metaforákat.

Lábak

A *lábakat* a művészek gyakran társítják ugyanazokkal a tárgyakkal, mint a kezeket, ujjakat vagy a *test* egészét. Ezek a metaforák sok költő művében megtalálhatók. Például Malanyuk a kezeket és a lábakat is *liliomként* ábrázolja, amit nemcsak az objektumok hasonlósága diktál, hanem a vers ritmikája is: „öled domborulatát / kezed liliomaidban,

lábad liliomaidban rejtve” („ховаючи опуклість лона / в ліляях рук, в ліляях ніг”). Je. Pluzsnyk a *lábat* a növény *szárához* hasonlítja: „magas lábai karcsú szárán” („на стрункім стеблі високих ніг”); I. Kaliniec – „ujjakhoz: ujjak szárai” („стеблинки пальців). I. Dracs a *lábakat* a *csónakkal* és a *dallammal* társítja, közelítve a vizuális és akusztikus megjelenítést: „lábacskái, két leburnult kiscsónak, / két aranydallam tucatnyi variációval” („і ніжки її, два засмагли човники, / дві золоті мелодії з десятком варіацій”). L. Kosztenko a *csónák* fogalmát a *tenyér* fogalmával párosítja: „úszik az ima a tenyerek ladikjában” („пливе молитва в човнику долонь”). Hasonló metaforát találunk I. Kalinecnél is: „tenyered ladikjából / folyik rám a nap méze” („із човників твоїх долонь / стікає сонця мед на мене). Ezeknek a metaforáknak az alapja az összehasonlított objektumok külső hasonlósága. Ugyanakkor ezt a hasonlóságot minden művész a maga módján látja és közvetíti.

Az ukrán költészetben a *térdnek* is van metaforikus kifejezése: „csillognak a térdek arany holdjai” („сяють колін золоті місяченьки”) (I. Dracs), „lányok kávéval / a rózsaszín térdek csillagképein” („дівчата з кавою / на сузір'ях рожевих колін”) (I. Dracs), „Riccardóba szerelmes Júlia / térdének fényes lámpája” („ясний ліхтар колін / Джульетти, що закохана в Ріккардо”) (Ju. Andruhovics). Az összevetés tárgyai az adott metaforákban eltérőek, de minden esetben a testrészt feltűnőségét hangsúlyozzák a színszemantikával. I. Rimaruk metaforája szubjektív asszociációkra épül: „a térd édes ékírása” („солодкий клинопис коліна”), és a lírai hősben a női térd láttán keltett érzéseket közvetíti.

Idegek

Az *idegek* analógiáját az ukrán költők általában a *húrokban* látják: „az ideg-húrok megpendülnek / vad őrületben” („нерви-струни загудуть / диким шалом”) (Csuprinka), „még az idegek is csengtek, mint a húrok” („навіть нерви дзвеніли, як струни”) (Malanyuk), „az idegeim, ó, az idegeim, / húrjaim, korszakváltó hangulatra hangoltak!” („а нерви ж мої, ох нерви, / струни мої, настроєні на епохальний лад!”) (Kosztenco), „felsikoltott az idegek elszakított húrja” („зверескнула нервів утята струна”) (Sztusz).

Ha az idegek és a húrok összevetésében a szilárdság a hangsúlyos, akkor az idegek és cérnaszálak analógiája a kimerültséget, gyengeséget, kiszolgáltatottságot emeli ki: „még remegett a hang, de már beteg

volt és / fáradt / Idegek csupasz cérnaszálai remegtek” („ще тріпався звук, але був уже хорий і / стомлений / Нерви тремтіли нитками голими”) (Szemenko). Az idegek töredékként (darabként, elszakadt részként) történő megjelenítése nem alacsonyítja le a metafora által létrehozott költői képet, hanem a lírai hős nehéz sorsát húzza alá: „mind-egyik nagyobb a kétségbeesésnél, / mint hermetikusan éj, / az idegek töredéke süvít / az ellentmondások őserdejében” („з них кожна за розпач вища, / як герметична ніч, / цурупалком нервів свище / крізь праліси протиріч”) (Sztusz). Általánosságban elmondható, hogy az idegek megjelölésére szolgáló metaforák többségének alapja elsősorban az összehasonlított tárgyak alakjának hasonlósága.

Haj

A *haj* általában a nők ábrázolásához kapcsolódik, éppen ezért a metaforák a haj szépségét, puhaságát, fényét hangsúlyozzák. Ezt teszi lehetővé a vízre épülő analógia, amit az *ár* főnév fejez ki: „hajuk arany árjaiban / lobog a telihold” („в золотих плесах їхнього волосся / палає повня місяця”) (Rubcsak); a *folyló* főnév: „és hajad hullámos folyója / tükröződött szememben” („і волосся твого хвиляна річка / у моїх відбилася очак”) (Mojszijenko); a *patak* főnév: „fehér szalagban, hajfonatai fekete patakjaiban” („а вона у білій стрічці, в чорному струмкові кіс”) (Olijnik).

A haj asszociációkat vált ki a *növényekkel*, egyebek közt a *búzával*: „hajfonatod – búza fényes csokra” („коси – жмут ясний пшениці”) (Olesz); *napraforgóval*: „hajad arany napraforgója / aranylott a ködös vásznakon” („твого волосся золотистий сонях / зазолотився на туманових полотнах”) (Kalinec) és *állatokkal*, pontosabban *madarakkal*: „megáldom ezt a nőt, / haja álmos madarát” („благословляю цю жінку, / сонну птаху її волосся”) (Zabuzsko). Vovk költői képzelete szülte az ősz haj és a vénasszonyok nyarának szálló pókhálója analógiáját. Az ukrán nép gyakran nevezi ezeket a pókhálókat *vénasszonyok nyarának*: „hajad – vénasszonyok nyara” („волосся – бабине літо”) (Vovk).

Az ukrán költészetben megjelenik a haj analógiája a *selyemmel*: „selyem-haj” („волосся шовк”) (Szemenko); *bársonnyal*: „bársonyhaj” („волосся – оксамит”) (Pacsovszkij).

D. Pavlicsko kreatív gondolkodásának eredetisége nyilvánul meg a hajról (valószínűleg a frizuráról) mint *pásztorkunyhóról* alkotott kép-

ben: „a hajad pásztorkunyhója / kedvesen próbált engem / Egészen-egészen maga alá rejteni” („твого волосся золота колиба / ласкаво намагалася мене / Всього-всього вмістити під собою”) (Pavlicsko). A konkrét érzéki költői kép etnikai színezetet kap, mivel a Kárpátok hegyvidéki életének reáliáira utal.

A testiség témája tehát releváns a modern ukrán költészet különféle műfaji-stilisztikai és esztétikai megnyilvánulásaiban. A 20. század végétől napjainkig jelentősen megnőtt a metaforikusan ábrázolt tárgyak száma. A hagyományos költői képekhez (*szem, kéz, száj, arc, haj*) újak (*test, idegek, lábak, térd, halánték, nyak, váll* stb.) társultak. A modern ukrán költészetben a test és testrészek ábrázolását gazdag metaforika jellemzi. A metaforákat alapvetően a testrészek és szervek növényekkel, ritkábban állatokkal, vízzel, tűzzel, tárgyakkal való analógiájuk alapján hozzák létre. Ezeknek a metaforáknak a tartalmi skálája nagyon széles: egyszerre testkép, az ember belső állapotának kifejezése és az erotika megnyilvánulása. Az ukrán költészetben a test és a testrészek metaforáit eredetiség és váratlan asszociációk jellemzik. Az utóbbi évtizedekben felerősödött a test tárgyiasítására való hajlam.

Lebovics Viktória fordítása

GYORSAN ÖLTÖZZ FEL,
MINDJÁRT INDULUNK!

HÁT AZ
ISKOLA?
AZ ÓRÁK?

MA
NEM MÉSZ
ISKOLÁBA,
DORJA.

HOLTÁIG MESEMLEGETI! MÉG AZ ALKORMÁNYZÓ FIA SEM
LÁTHAT OLYAT, MINT AMIT ÉN MUTATOK DORJÁNAK...

HADD LEGYEN...

LEGYEN MİRŐL EMLÉKEZNI AZ APJÁRA.
HA MAJD MEGÖREGSZIK, AZ UNOKÁINAK
ELBESZÉLI... AZT MONDJA: AMIKOR ÉN
GYEREK VOLTAM, A MEGBOLDOGULT
APÁM...

KARPO! MIÉRT NEM MONDOD MEG VÉGRE!

ELVISZEM
AKASZTÁST LÁTNI.

JAJ, UGYAN... HOGY LEHET EGY GYEREKET...

GYEREKET, GYEREKET... ÉPPEN, HOGY
GYEREKET. A GYEREK JOBBAN MEGJEGYZI.

KELL EGY KIS
BENYOMÁS, HOGY
EGÉSZ ÉLETÉBEN
MEGMARADJON AZ
EMLÉKE.
NE-VEL-NI KELL!

AH, AH! TALÁN IGAZ IS.
HADD LÁSSA... LESZ-E MÉG
ILYEN ALKALOM! HEJ, DE
SZERENCÉS EZ A DORTA!
KARPO... HA ÉN... VALAHONNAN
MESSZIRŐL...

UGYAN MÁR! NO,
ITT AZ IDEJE, DORJA.
GYERÜNK.

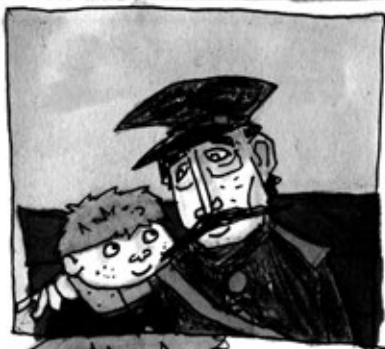

SZÜLETÉSNAPI AJÁNDÉK

MIHAJLO KOCSJUBINSZKIJ NOVELLÁJA NYOMÁN
RAJZOLTA: LAKATOS ISTVÁN

JÓL ÜLSZ,
PÁME

NÉZZ ÉS SEMMIT
EL NE MULASSZ!

MI EZ? ÜNNEPÉLY?

DE HOL MARAD
A MUZSIKA?

ISTENTISZTELET?

JÖTTÉL
MEGNÉZNI, HE?

MIT?

CSAK NÉZD,
HA FELNŐSZ,
HASZNODRA
VÁLIK.

APÁD NEM
MONDTA, MI?

NEM...
MA VAN A
SZÜLETÉSNAPOM..

ÚGY, SZÓVAL A SZÜLETÉSNAPODRA?

EZT JÓL KIGONDOLTA.

NE!

NEM SZABAD!

PAPA, NE ENGEDD!

Irina Boriszjuk

AZONOSSÁG/MÁSSÁG: IDENTITÁS, IDŐ ÉS TEST IRINA SUVALOVA KÖLTÉSZETÉBEN*

A jelenkori ukrán humanitárius tér számára a nemzeti identitás problémájának fontossága maga után vonja nemcsak a múlt kielégítő revíziójának, hanem a jövőkép megalkotásának követelményét is. Korunk eseményeinek fényében úgy tűnik, nem Ukrajna függetlensége, hanem Majdan és a folytatódó orosz háború lesz a valódi *Búcsú a birodalomtól*.¹ Az ukrán információs térben az elmúlt években megszállottan ápolt szovjet és orosz hatás vonzereje immár a múlt, amelyet újra kell definiálnunk ahhoz, hogy végleg elvethessük. Az elérendő jövő az Európa-projekt. Nem kétséges, hogy a vektorpolitika vagy a kulturális stratégia tekintetében ez nemcsak objektivitást jelent, hanem szubjektív kivétéseket, sztereotípiákat és mitologizálást is eredményez. A szovjet hatás ezért az ukrán társadalom közös árnyékának tűnik, amelyben kirajzolódnak azok a hiányosságok és félelmek, melyeket meg kell szüntetni. Ezt váltja fel az európaiság mint az építendő én ideális képe, de fontos megjegyezni, hogy az európai identitásról folyó vitákban megfigyelhető az *európaivá válás* szinonimájaként a *paradox identitás* ellentmondásos fogalmának elterjedése is.²

Mindeközben az éppen zajló háború nemcsak az egzisztenciális válsasztás helyzetébe kényszerít mindenkit, de lakmuszpapírként mutatja meg az ukrán társadalom alapvető megosztottságát; melynek következtében etnikai (krími tatár, zsidó, lengyel, grúz stb.), földrajzi (donyecki, galíciai, krími stb.), társadalmi (középosztály, munkásosztály stb.) és

* A tanulmány eredeti megjelenési helye: Władza Sądzienia 2016/8., 201–217.

1 Ola HNAIUK, *Proscannya z imperieju. Ukrajinszki diszkusziji pro identicsnyisztu* [Búcsú a birodalomtól. Ukrán viták az identitásról], Kritika, Kijev, 2005.

2 Monika KASZTYILJO, *Csi mozsemo mi buti jevropejzami?* [Lehetünk-e európaiak?] = *Teritium non datur. Problema kulturnoji identicsnosztiji v literaturno-filoszofszkomu diszkurzsi XIX-XXI. st.*, szerk. Vlagyimir Filipovics MORENEC, NaUKMA, Kijev, 2014, 446–456.

más identitások alakulnak ki. Ilyen körülmények között az identitás kifejezése többé nem kizárólagosságot jelöl (például hogy valaki vagy ukrán, vagy krími tatár nemzetiségű), hanem kiegészítést, az összetett identitás kialakulását (például zsidó származású, donyecki, orosz ajkú ukrán állampolgár). Érdemes ezért az identitások hierarchiájáról beszélni, mely lehet nemzetek fölötti (európai/posztszovjet), nemzeti (ukrán, orosz stb.) és szubnacionális (helyi, etnikai, vallási stb.). Az identitás alakulásában továbbá egy ismétlődő mintázatot is megfigyelhetünk – egyrészt ukrán és európai, másrészt orosz és posztszovjet irányvonallal.

Az identitásképzés összefügg az emlékezet, örökség, hagyomány és modernitás, az én és a másik (a másik elfogadása vagy elutasítása) kategóriáival. E kategóriák fogalmi tisztasága jól látható a nyilvános közbeszédben történő használatuk során, mint a szerzők szociológiai, politikai vagy kulturális kiindulópontja. Ola Hnatiuk ezért a közbeszédre alapozva elemezte az Ukrajnában megjelenő különböző identitásprogramok egymásmellettségét és versengését a függetlenség első évtizedében.³

A világos kategorizáció és különbségtétel azonban problematikusá válik az olyan irodalom tanulmányozásakor, amely nem a jelenhez kötődik – különösen igaz ez a költészetre. Az identitás fogalma (a nemzeti identitásé is) mégis szolgálhat az ukrán költészet elemzésének alapjául. Íme néhány kérdés, amely e fogalom költői szövegekből való kibontásával kapcsolatban felvetődik: Milyen módon körvonalazódik egy versben az identitás kérdése? Beszélhetünk-e az identitás reprezentációjának generációs sajátosságairól több szerző szövegeinek egybevetésekor? Mi jellemzi a kimondottan az identitásreprezentáció változásának lenszén keresztül megfigyelt irodalmi folyamatot? Jelen cikkben ezeket a kérdéseket vizsgálom Irina Suvalova – a 2011-ben megjelent *Ran* című kötet szerzője – költői szövegeinek elemzésén keresztül.

Az identitás mint program

Jelen dolgozat egy nagyobb tanulmány része, amely a nemzeti identitás reprezentációjának összefüggő mintázatait vizsgálja a kortárs ukrán költészetben a 70-es évektől. A Kijevi Költészeti Iskolában és a Lviv

3 HNATIUK, I. m.

Körben ekkor történt meg a szocialista realizmussal való döntő szakítás. Tény, hogy a 60-as évek generációja a nemzetit természetszerűleg a szovjet részeként kezelte, ám a 70-es és 80-as generáció számára a nemzeti a szovjeten túl, vagy még inkább a fölött létezett, mint a kulturális tér nem hivatalos része (nem utolsósorban a 70-es generáció egyes tagjainak nyomtatási tilalma miatt is).

A szovjet birodalomban az identitás kérdésének felmerülését mindekenekelőtt az a vágy alapozta meg, hogy az ember megvédje élete magánterületét a teljes kontroll és manipuláció körülményei között. Ebből a teljes kontrollból (Michel Foucault a Jeremy Bentham által bevezetett „panoptikum” kifejezést használja annak leírására, hogy a személyes teret miként rombolja le a totális megfigyelés) következik a személyes és közösségi terek peremeinek leomlása, míg a manipuláció az ember etikai, axiológiai és világnézeti koordinátáinak bizonytalanságát eredményezi. Az identitás építése ennek megfelelően elsősorban a megfigyelés és teljes ellenőrzés által kifordult világban való biztos pont keresését jelöli. Ezen túl a nemzeti identitás volt a 80-as generáció egyetlen útja, hogy a birodalom homogenizáló terében kialakítsa saját másságát; ahogy Smith fogalmaz: „a nacionalizmus a gyors társadalmi változások, a mozgósítás, a haza létrejötte és a térkép újrajrészolása iránti igény hordozója lett”.⁴

Ezért fontos tisztázni a „nemzeti identitás” fogalmát. Ebben a kontextusban a Smith-féle nemzetfogalom tűnik a legalkalmasabbnak, mely szerint a nemzet „egy elnevezett és öndefinált emberi közösség, melynek tagjai közös mitológiát, emlékezetet, jelképeket, értékeket és hagyományokat ápolnak, egy történelmi hazában élnek és azzal azonosulnak, rájuk jellemző műveltséget alakítanak ki és terjesztenek, ugyanazokat a szokásokat tartják, és azonos szabályokat követnek”.⁵ Másképpen szólva Smith szerint egy nemzet első és legfontosabb jellemzője kulturális meghatározottsága. Sőt, a nemzet pontosabban mint kulturális program is leírható (például Ivan Lisij által), amennyiben az nem megváltoztathatatlan, hanem folyamatosan újateremt és újraszignifikálja önmagát.⁶ Ezenkívül a nemzet nem csupán a múlt alakításának és újra-

4 Anthony David SMITH, *Myth and Memories of the Nation*, Oxford University Press, Oxford, 1991, 61.

5 Uő., *The Cultural Foundations of Nations: Hierarchy, Covenant and Republic*, Blackwell, Oxford, 2008, 34.

6 Ivan Jakovics LISIJ, *Nacionalno-kulturna identičnyisztij filozofijii: szim nablizseny do temi* [A filozófia nemzeti-kulturális identitása. Hét közelítés a témához], Kijev-Mohyla Akadémia, Kijev, 2013, 49.

alakításának, hanem a jövő megformálásának is programja.⁷ A nemzeti identitást tehát úgy is definiálhatjuk, mint „a nemzetek sajátos örökségét képező értékek, jelképek, emlékezet, mitológia és hagyományok mintázatának folytonos újraalkotása és újraértelmezése, és a személyek azonosítása ezzel a mintázattal és örökséggel”.⁸

Az identitás (a latin *identitas*, vagyis azonosság szóból) főként az én időbeli folytonosságának és azonosságának alapjára irányuló keresésként írható le. De az identitás programja magában foglalja az ének a másikkal való hasonlítását és a kettő közti különbségtételt is. Amint azt Lisij megállapítja,⁹ az azonosítás egyszerre a valakivel valamiben való azonosság hitelesítése és az én és a másik valamiben való megkülönböztetése (sőt, szembeállítás); ezenkívül az ének az énnel való azonosítása is lehet, mely az ént meghatározó állandó instabilitás következménye. A modern világban az identitás a sokféle csoporttal való azonosulás miatt inkább instabilként vagy zavartként¹⁰ írható le, mégis a nemzeti identitás eszméje volt a szovjet birodalomban a gyarmati léttel szembeni ellenállás egyetlen útja. Ez az eszme lehetővé tette az emberek számára, hogy azonosuljanak nemzeti hagyományukkal, pontosabban visszanyerjék a nemzeti világképet, valamint elősegítette a nemzeti identitásnak a szovjettől való elválását is. Dariusz Szkurcsevszkij szerint „a szovjet hegemoniának 1989-ig alárendelt közép- és kelet-európai társadalmak nacionalista törekvései gyarmattelen alapokon nyugodtak”;¹¹ Szkurcsevszkij levezetését tehát az ukrán helyzetre is kivetíthetjük.

Bauman szerint „az identitás sokkal inkább olyasvalamiként mutatkozik meg, amit fel kell találni, nem pedig felfedezni; olyan, mint egy erőfeszítés eredménye, egy »célkitűzés«; mint amit a semmiből kell felépíteni, vagy kiválasztani a kínálkozó alternatívák közül...”:¹² ily módon az identitást nemcsak spekulatív, sőt illuzórikus jelenségnek tekintjük, hanem befejezetlen feladatnak is. Donskis szerint „a modern identitást természetszerűleg nem csupán örököljük, hanem egyre

7 *Uo.*, 30.

8 SMITH, I. m., 2008, 34.

9 LISIJ, I. m., 28.

10 LEONIDAS DONSKIS, *Troubled Identity and the Modern World*, Palgrave Macmillan, New York, 2009.

11 DARIUSZ SZKURCSEVSZKIJ, *Nacija v diszkurzivni šučasnoji humanitaristiiki. Pobjad iz tocki zoru Centralno-Szbidnoji Jevropi* [A nemzet a kortárs humántudományos diszkurzusban. Betekintés közép- és kelet-európai látószögből] = „*Tertium non datur*”, 127.

12 ZYGMUNT BAUMAN, *Identity: Conversations with Benedetto Vecchi*, Polity, Cambridge, 2004, 16.

gyakrabban tudatosan és szabadon alkotjuk meg”.¹³ Lisij a kultúra nemzeti meghatározottságának problémájával kapcsolatban két fontos szempontot emel ki: a kultúra mint nemzeti jelenség objektív jellemzőit, valamint a nemzeti és kulturális önmeghatározás és a kultúra alanyainak személyes választását.¹⁴

A gyarmati elnyomás helyzetében a kulturális és nemzeti önmeghatározás erkölcsi döntésként is megfogalmazható – a gyarmatosító vagy a gyarmatosított kultúra részévé válni (mint ahogy a német Jurij Schneider úgy döntött, hogy az ukrán Jurij Serek-Seveljov lesz). A Szovjetunióban, a nemzeti emlékezet korrodálásának politikája mellett, a nemzeti kulturális hagyománnyal való azonosulás mindenekelőtt e hagyomány felfedezését és érvényesítését jelentette. Ami a fogalmat illeti, Lisij definíciója tűnik a legmegfelelőbbnek: a hagyomány aktualizált örökség; az örökség mint a múlt örökké fennmaradó része az utódok passzív emlékezetében őrződik meg, de az aktív emlékezetben kiválasztva, felfogva és aktualizálva az örökség hagyománnyá válik.¹⁵ Lisij szerint a hagyomány jelen és múlt közti dialógus formájában létezik, és ekképp a modernitás építője és alakítója.¹⁶ Ami a hagyomány anyagi aspektusait illeti, fontos, hogy ne csupán mint narratívát, mint tények koherens egymásutánját, hanem mint az adott nemzeti világnézethez kapcsolódó gondolkodás- és reprezentációs módot értelmezzük, melyet Gacsev „kozmo-pszicho-logosz”-ként definiált.¹⁷

Innen nézve a történelem és emlékezet közötti, Pierre Norától származó különbségtétel látszik a legmegfelelőbbnek. Nora szerint a kollektív emlékezet olyan tapasztalatok tudatos és tudattalan emlékeinek komplexuma, melyeket egy társadalmi (etnikai, vallási stb.) csoport, melynek identitása a múlttal való érzelmi kapcsolathoz kötődik, képes mítosszá alakítani.¹⁸ Ezzel szemben a történelmi emlékezet mindig egységesített, és a tudományos tradícióban válik hivatalossá.¹⁹ Ez esetben tehát a történelem a szovjet időszakban összefüggésbe hozható a szovjet hatóságok hivatalos, intézményesített narratívájával, noha a hivatalos változat inkább propagandisztikus és mítikus, semmint

13 DONSZKIS, *I. m.*, 6.

14 LISIJ, *I. m.*, 20.

15 *Uo.*, 142.

16 *Uo.*

17 Georgij Dimitijevics GACSEV, *Kozmo-Pszicho-Logosz. Nacionalnyie obrazi mira* [Kozmo-pszicho-logosz. A világ nemzeti arculatai], Akadémiai projekt, Moszkva, 2007.

18 Pierre NORA, *Teperisnye, nacija, pam'jat* [Jelen, nemzet, emlékezet], ford. A. RJEPI, KLIO, Kijev, 2014, 188.

19 *Uo.*, 189.

tudományos volt. Ezzel szemben a nemzeti emlékezet a nemzeti tapasztalatot hamisítatlan és valós, bár nem verbalizált tények komplexumaként őrizte meg.

A különböző írónemzedékek identitásképzési stratégiája a prioritások megváltozását eredményezte. A 70-es és 80-as évek nemzedékének fontos volt, hogy költészetüket a szovjet kontextusból a nemzeti kontextusába helyezték át. Erre mutatnak a nemzeti hagyomány szovjet felfogástól való elválasztására tett erőfeszítéseik; ez mindenekelőtt a rituális és folklórrendszerek aktualizálását jelentette, amelyek ellentmondásban álltak a hivatalos kultúra részét képező nem rituális folklórdalokkal (lásd Hnatiuk írását a népi szövegek áthelyezéséről a hivatalos kultúra kontextusába²⁰). Hivatkozásként is szolgált továbbá – a világnézeti fogalmak, utalások és reminiscenciák szintjén – a hivatalos kánonból kizárt modern költők örökségére.²¹ Ezt követte a szovjet történetírás által elhallgatott események revíziója és kimondása: az elnyomás, az Ukrán Felkelő Hadsereg (UPA) küzdelme, az 1932–1933-as holodomor. Más szóval kísérletet tettek a nemzeti kollektív tapasztalat újragondolására. A 80-as évek nemzedéke számára a kihívást nemcsak a látens nemzeti emlékezetben alapuló nemzeti hagyomány újrafelfedezése és újraformálása jelentette, hanem a reprezentáció módjának kialakítása is. Ellentétben a 60-as évek nemzedékével, amely a szocialista realizmust a diszkrét és visszafogott polémián keresztül próbálta újraformálni és humanizálni, a 80-as évek nemzedéke egészében elutasította a hivatalos szovjet diskurzust, hogy elkerülje annak retorikáját és kognitív formáit.

Ezzel szemben a 90-es évek költői nagy lelkesedéssel fogtak a szovjet diskurzus lebontásához – inkább antikolonialista, mint posztkolonialis stratégiával. Érdeemes kiemelni, hogy nemcsak a szocialista realizmus formáiból, az újságírói propagandisztikus klisékből, a szovjet tömegkultúra töredékeiből stb. álló szovjet diskurzus, hanem a romantika és a narodnyikizmus kliséi, a nemzeti és hazafias retorika is a dekonstrukció tárgyává vált. Az avantgárd eszközökkel megtisztított kulturális tér teljességgel mentes volt mindentől. Az ezredforduló nemzedéke egyes esetekben tehetetlenségből átvette a 90-es évek költőinek ironikus és szarkasztikus intonációit, más esetekben viszont

20 HNATIUK, *I. m.*, 94.

21 Lásd Vlagyimir Filipovics MORENEC, *Nacionalnyi sljabi poeticsnoho modernu persoji polovini XX. szt.: Ukrajina i Poljsca* [A költői modernség nemzeti útjai a XX. század első felében: Ukrajna és Lengyelország], Osznovi, Kijev, 2002.

megpróbálta újragondolni az előállt axiológiai és világnézeti vákuumot. Ezek a költők mindazonáltal megalapozták a késő ezredforduló költői és a 2010-es évek nemzedéke számára alapvető érdekes tendenciát, mely többek között magában foglalja a globális kérdésekre való reflexiót a személyes testi és verbális tapasztalat prizmáján keresztül. A *Dvi tonni* [Két tonna]²² című kötetben összegyűjtött versek szövegeiben a testi tapasztalat többnyire mint töredékesség vagy hibriditás jelenik meg. Vagyis az egzisztenciális zavart, az én határainak instabilitását, a világ ellenségességét jelzi. Miroszlav Lajuk, Julia Sztahivszka, Irina Suvalova és Leszlik Panaszjuk költészetében ehelyett egyszerre láthatunk kísérletet az én határainak minél szélesebbre tárására és a világ polifóniájára való reflexióra a testiség szemüvegén keresztül. A 80-as évek nemzedéke a személyes élményt próbálta a nemzeti kontextusába foglalni, míg az ezredfordulós generáció a kollektív kulturális élményt a személyes kontextusába.

Az én mint a másik: idő és halál

Közelebbi elemzés során a 21. század eleji ukrán költészetben kiemelkedő és meglehetősen jelentős tendenciákat tárhatunk fel. Az ezredforduló költői egyrészt kiegészítik és kidolgozzák a 20. század utolsó harmadában felvázolt témákat, másrészt azonban új nyelvet, felfogást és értékeket javasolnak. A másik visszaadása önmagának, sőt, a természetnek, mint a másik megtestesülésének újragondolása, amely Liseha költészetének sajátossága volt, most az ezredfordulós nemzedék szövegeiben ölt testet. Megjelenik például a vegetáció fogalma Sztahivszka költészetében, a természet misztériuma Lajuk szövegeiben, a nyelv és a világ organikus természete Suvalova verseiben. A Kijevi Költészeti Iskolára jellemző személytelen költői nyelv²³ az ezredforduló költészetének is meghatározó stílusjegye. Emellett a nyelv és az emlékezet problémáira való reflektálás, amelyet Lajuk, Suvalova, Mamcsics és Sztahivszka költészete képvisel, szintén jellemző a 80-as évek generációjára.

22 Bohdan-Oleg HOROBCSUK – Oleg ROMANENKO szerk., *Dvi tonni najkrascsoji molodojii poeziji. Antolohija poeziji dvotiszjacsznikiv* [Két tonna a legjobb fiatal költészetből. A 2000-es generáció antológiája], Mauzer, Kijev, 2007.

23 Vlagyimir Filipovics MORENEC, *Efekt viszokoji baszti* [Elefántcsonttorony-szindróma], Szlovo i Csasz 2016/1., 19–35., 31.

A generációs rokonság a legtermészetesebb módon a töredékes történetekből való koherens kulturális narratíva felépítésében, a szegmensek összekapcsolásában, az emlékezet, a történelem és a nyelv hiányosságainak pótlásában, az identitás körvonalazásában jelenik meg. Az ezredfordulós nemzedék igyekszik reflektálni a kulturális töredezettségre, míg a 10-es generáció megpróbálja leküzdeni azt. Ugyanúgy, ahogy a 80-as évek alkotói kísérletet tettek az alapvető kulturális program megteremtésére, ezek a költők a mítoszhoz mint a megértés egyetemes módjához folyamodnak. Nemcsak a hagyományos mitológiák és archetípusok jelennek meg (ez a 80-as nemzedék költészetének sajátossága), hanem a mítosz alapvető tulajdonságaként az is, hogy a magyarázatok, értelmezések és felismerések architektúrájának kerete legyen, amely lehetővé teszi az ember értelmes létezését a világban.

A 10-es generáció világképének középpontjában a növényi élet jelensége áll. Lajuk költészetében a növény az élet misztériumának megtestesülése, míg Sztahivszka költészetében a nyelv, a test, a világ és a táj létmódja. Suvalova szövegeiben a vegetáció ezenfelül az idő dinamikájához, valamint a világ testi és érzéki létéhez kapcsolódik. A költő Suvalovát az élet és a halál ütközése érdekli, amelyet a növényi életciklus (csírázás – érés – hervadás), az emberi tapasztalat (érés – erotikus tapasztalat – anyaság), és a szimbolikus szféra (beszéd/csend, ébrenlét/álom) fejez ki. Számára az idő ennek a meghatározott dinamikában megnyilvánuló ütközésnek az eredménye, ennek megfelelően a változás, az átalakulás, a másság motívumai jellemzőek költészetére. Személyes egzisztenciális élménye tehát a lírai én szemléleti prizmját alkotja; eszerint mindenről, ami a világban létezik, fogalmat alkothatunk az élő testen keresztül.

A mitikus és rituális életciklus-forgatókönyvek, és különösen a beavatás – az érés, az erotikus élmény, az anyaság és a halál képezik Suvalova költészetének alapját. Ily módon az életciklus-forgatókönyvek megjelenítésén keresztül visszautal a 80-as évek költőinek azon nemzedékére, akik az élő testben és annak emlékezetében megvalósuló személyes és ősi tapasztalatot elválasztották a csak a nyelvben – a sajátos totalitárius és manipulatív, referenciával nem rendelkező nyelvben mint diszkurzív gyakorlatok komplexumában – létező absztrakt és társadalmi élménytől. Érdemes kihangsúlyozni, hogy a nyelv és a testi tapasztalat folytonossága Suvalova lírai éneje számára a világ teljességére és célszerűségére való reflexió keretét jelenti, ellentétben az ezredfordulós nemzedékkel, akiknek *Dvi tonni* cím alatt összegyűjtött verseiben a széthasadt test a világ töredezettségének jele.

Suvalova költészetében tehát az idő, az én és a másik közti viszony, az erotika, a nyelv és a testiség problémái dominálnak. A világ, amelyben a lírai én él, és amelyre reflektálni próbál, nem ideális otthon, de nem is ellenséges tér. Mi több, ez a világ nincs harmóniában az emberi léttel, de nem is az emberiség rideg és vigasztalan otthona. Ez arra enged következtetni, hogy a világ nem antropocentrikus, nem alsóbbrendű, és nincs alárendelve az embernek. A 21. században nyilvánvalóvá válik a 60-as nemzedék antropocentrikus projektjének kudarca, amelyet már a Kijevi Költészeti Iskola képviselői, Mikola Vorobjov és Mihajlo Hrihoriv is megkérdőjeleztek. Érdemes felidézni a 60-as évek nemzedékének költészetében széles körben elterjedt, az emberhez, a testhez és a világhoz kötődő kozmikus metaforákat. Dmitro Pavlicsko és Ivan Drach költészetében például egy kozmikus méretűre felnagyított emberi lényt láthatunk. Mikola Ilyickij szerint „az 1960-as évek eleje a költészetben az értelem hangját ugyanúgy elhozta, mint a kozmikus és ipari valóságokat, amelyek a művészi kép anyagi textúrájává válnak: a világhoz való viszonytól és világnézettől a művészi kép mikrostruktúrájáig”.²⁴ Ezzel szemben Hrihoriv költészetében megjelent a teljesen lakatlan világ, amely a maga nem tragikus teljességében és tökéletességében fenséges. Talán érdemes megjegyezni, hogy Holoborodko úgy jellemezte Suvalova költészetét, mint „különböző természeti és fiziológiai devianciák, szörnyek, marginális helyzetek panoptikuma, amelyben nem az ember és az emberi, hanem bestiális, sötét és kétségbeesett helyzetek mutatkoznak meg”.²⁵ Azt feltételezem azonban, hogy az antropocentrizmus válsága az, ami összeköti a Kijevi Költészeti Iskola képviselői és Suvalova költészetét. Az ő költői világában a tavasz könnyedén rímelt a háborúra, a gyümölcsérés pedig mint a virág hirtelen pusztulása fogalmazódik meg: „mintha a szél felfalná a virágokat, / mintha minden elem összeesküdött volna / hogy lerombolja az élő levelek törékeny erődjét, / hogy kiröptesse a mag-ejtőernyőket”.²⁶ A halál ennek az univerzumnak elválaszthatatlan része. A 80-as évek nemzedékével ellentétben azonban, akik számára a növényi lét inkább a megújulás

24 Mikola ILNYICKIJ, *Perebuk cseresz pokolinnya (Notatki pro szubasznu molodu poeziju)* [Generációk közötti párbeszéd. (Jegyzetek a kortárs fiatal költészetéről)], Kijev 1986/4., 135–142, 135.

25 *Poezija: vidbuki zsuri „Litakcentu – 2014”* [Költészet: a „Litakcent-2014” zsűrijének értékelései], 2015. <http://litakcent.com/2015/01/21/poezija-vidhuky-zhuri-litakcenturu-2014/>.

26 Irina SUVALOVA, *Osz. Zbirka poezij* [Os. Összegyűjtött versek], Szmoloszkip, Kijev, 2014, 33. (A versrészleteket a szerző angol fordítása alapján, az eredetivel egybevetve fordítottam. – J. Gy.)

folytonosságával volt összefüggésben (a mag halálából egy élő szár csírázik), Suvalova költészetében a növényi törekenység átmeneti fázisok és állapotok dinamikájaként jelenik meg. A 80-as nemzedék költészete az időt mint örökkévalóságot tételezte, a vegetációt pedig mint a növény eszméjét; a növényi élet végtelen, mivel fölötté áll egyetlen fűszál idejének, a virágzással és a mag érlelésével együtt. Ebben az összefüggésben az idő mértéke a személyes testi tapasztalat, és ez magában foglalja a belülről tekintést, a belső tér alapos átvizsgálását, amely a leggyengébb testi érzéseket is az idő művének látja. Ezt többnyire a nézőpont határozza meg: a mindennapi tapasztalattól emancipált tekintet fölé emelkedik egyetlen lény tragédiájának, hogy meglássa a halál átmenetét a halhatatlanságba. Miközben a mindennapi létben elmerülő tekintet az élet halálhoz való közeledését figyeli a test minden egyes változásában. A költő számára a vegetáció a szélről letépett virág, és nem az örök folytonosság absztrakt alapelve.

Nyilvánvaló tehát, hogy a végletesség, a nyomás és a redundancia a véges idő, nem pedig az örökkévalóság központi jellemzői. Az időbeliség okozta elveszettség éles érzése nemcsak a gyilkos szörnyeteg idővel szembeni vakmerő ellenállást provokálja (a vadászat, párbaj, harc motívumai meglehetősen jellemzőek ebben az összefüggésben), hanem az emlékezetmunkát is, mint arra tett kísérletet, hogy a teljesség és a célszerűség pillanatait kiemeljük az idő romboló áramlásából. Ennek következtében a vegetációs kód fejezi ki a legmegfelelőbbben, ahogy a tél és az ősz learatja a nyári javakat: „van-e nehezebb az aranyló óriás nyár mézére hajló / részeg bazsarózsák fejénél / a dongók hadától nyüzsgő lusta domboknál / minden eltűnt minden elmúlt semmi sem volt semmi sem lesz”;²⁷ „Október epébe mártotta törött ujját / megszámlolt minket nyári ruhában / és elküldött hosszú, külön utakra / a közös vad télben az üres térben / a gyerekek darvakat számlálgatnak / mik tavaszra más felnőttkort hoznak”;²⁸ „Olyan nagy kérés? / Ha csak a csalhatalan aratók / várnának sarlóikkal és kaszáikkal / akkor talán még elhordhatnánk / bőrünkön viselt ingeinket”.²⁹ Fontos hangsúlyozni, hogy a kulturális emlékezetet szimbolizáló rituális forgatókönyvek és mitológiák (a test mint a lélek inge, a föld mérhetetlen tágassága, amely otthont ad az életnek és a halálnak, a halál mint nagy kaszás, a vízbe fúlás) természetes részei Suvalova egyéni mitológiájának, amely olyan történeteket

27 SUVALOVA, *I. m.*, 100.

28 *Uo.*, 101.

29 *Uo.*, 96.

tartalmaz, mint a harcos (szűz) és a kígyó párbaja, vadászat madárra (vagy szarvasra), a főhős vándorlása és visszatérése, a kert virágzása és hervadása. A 80-as évek költőnemzedékéhez hasonlóan Suvalova is mozgásba hozza az emberi lény egzisztenciális drámájához kapcsolódó életciklusrendszereket. De míg a 80-as generáció a mítoszt a személyes tapasztalat nyelvének segítségével építette fel, Suvalova a személyes tapasztalatot verbalizálja a mítosz nyelvének segítségével.

Az idő munkája mint a halálhoz való közeledés a vadászat eseményén keresztül formálódik meg. A költő a mitikus események és rituális forgatókönyvek töredékességéből építette fel saját történetének teljességét, és történetének alapjául a Kupala rituálét választotta, az égő kerék leeresztését,³⁰ amely a nyári napforduló idején a nap télbe fordulását szimbolizálja. A Kupala rituáléban megjelenik a fordulópontra forgatókönyve („a nap szarvasra vadászik a dombokon [...] a kerék világ részketve eléri zenitjét / gurul a dal kereke és szikrát szór [...] a nyár halál halál a zuhanás ideje³¹), mely a mítoszhoz kapcsolódó jelek és szimbólumok (a nap, a nyár, a domb, a kerék és a szarvas mint a napisten megtestesítője) által nyelviessül.³² A szarvas árnyéka, amely felett „lábainak forgószele” megbotlik, valamint a nap árnyéka, amelyet a szarvas megpróbál elérni, a sötétség szétáradása: „fűbe hullik tested a nap dicsőségében / szarvas, csak a nap árnyékát érd el / míg a sötét fel nem korbácsolja a vetést.³³ Az árnyék itt a halál, amelyet minden élőlény elér. Ebben a személyes mitikus történésben (a nap nyilat lő a szarvasra) Suvalova az ölés pillanatát nemcsak az élőlénynek az árnyékával való találkozásaként kezeli, hanem a teljesség megszerzéseként is, amelyet a megdönthetetlen beteljesülés felé tartó több különálló időfolyam (a lehetséges jövő képei) visszavonása rajzol ki. Ez megfelel a természetes idő mint ciklikus és különálló létező archaikus értelmezésének, mely szerint a napciklussal összefüggő év bizonyos időszakában az idő összeomlik, hogy újjászülessen.³⁴

Suvalova mitológiájában a vadászat eseménye összeköttetésben áll a halál és az erotika kapcsolódásának széles körben elterjedt mitikus és

30 *Szlajvanszkije drevnoszti. Etnologicseskij szlovar* [Szláv régiségek. Etnológiai szótár], II., szerk. Nikita TOLSZTOJ, Mezsduarodnyie otnosenija, Moszkva, 1994, 367.

31 SUVALOVA, I. m., 49.

32 *Szlajvanszkije drevnoszti. Etnologicseskij szlovar* [Szláv régiségek. Etnológiai szótár], III., szerk. Nikita TOLSZTOJ, Mezsduarodnyie otnosenija, Moszkva, 2004, 545.

33 SUVALOVA, I. m., 50.

34 *Szlajvanszkije drevnoszti. Etnologicseskij szlovar* [Szláv régiségek. Etnológiai szótár], I., szerk. Nikita TOLSZTOJ, Mezsduarodnyie otnosenija, Moszkva, 1995. 448–452.

folklorértelmezésével. A halál képei és szimbólumai erotikus tartalommal bírnak,³⁵ és a halál mint annak istennőjével való házasság jelenik meg, míg maga a házasság a halál metonimikus helyettesítéseként értelmezhető.³⁶

Az archaikus kultúrákban ez a szimbolika még inkább kifejező és világos, amennyiben a fogantatás feltétele a mi világunk érintkezése a túlvilággal. Malinowski lejegyzi, hogy a Trobriand-szigeteken az emberek úgy hiszik, hogy a terhességet a baloma lélek behatolása okozza a női testbe. A baloma értelmezésükben kettős halálon keresztül hatol át: az élők világában és a holtak világában, ahol a halott korától függően teljes vagy részleges életet jár be. A halottak világában bekövetkezett második halála után a baloma újjászületik az élők világában.³⁷ A szláv hagyományban a halál és a betegségek képei többnyire női alakok, ezzel szemben a német kulturális és mitikus hagyományban a halál férfi.³⁸

Ez a motívum Suvalova költészetében hús és fegyver, test és fájdalom erotikus egyesülésében valósul meg: „egy pillanat, s a fonál az új húrjába nő / a fémhús az élő húsba csap”;³⁹ „a fájdalom kitérte karjait felhúzta a sátrat / elsimította a füvet kiterítette az ágyat”;⁴⁰ „torkodat hagyd szabadon a kötélnek menned kell / a sötét mélybe, mely aranyat dőf a madárba”;⁴¹ „a tolvaj megfog gyöngéden mint a cinkét”.⁴² Emellett a halál is esztétikai vonzerővel bír: „szegény kis szarvas tudod-e / milyen szép a gyilkosod arca”;⁴³ „a mesterlövész tüzes szemmel hunyorít / látod, jól mutatsz véres ruhában”;⁴⁴ „te vagy az orvvadász caballero a ravasz szélhámos / és én színes nyári ruhában vagyok / tudnád-e nem kívánni ezt a zsákmányt”.⁴⁵ Ráadásul ebben a motívumban találkozik a halál és az anyaság szimbolikája: „vörös vérgyöngyök”;⁴⁶ „szakadékokon üregeken árkokon át / tátott szájú pipacsok űzik a halálba”.⁴⁷

35 Valerija Ihorevna JEREMINA, *Ritual i folklor* [Rítus és folklór], Nauka, Leningrád, 1991, 130.

36 *Uo.*, 132.

37 Bronislaw MALINOWSKI, *Magic, Science and Religion and Other Essays*, Robert REDFIELD vál., The Free Press, Glencoe, Illinois, 1948, 189–190.

38 Szergej Alekszandrovics TOKAREV szerk., *Mifi narodov mira. Enciklopedija B 2 m* [A világ népeinek mítoszai. Enciklopédia 2 kötetben], II., Olimp, Moszkva, 2000, 457.

39 SUVALOVA, *I. m.*, 49.

40 *Uo.*, 49–50.

41 *Uo.*, 53.

42 *Uo.*

43 *Uo.*, 49.

44 *Uo.*, 50.

45 *Uo.*, 53.

46 *Uo.*

47 *Uo.*, 49.

A másik bennem: az árnyék

Az árnyék művészi képe meglehetősen jellemző Suvalova költészetére. Karl Gustav Jung szerint „A minden személyiséggel együtt járó sötétség a tudattalan bejárati ajtója vagy az álmok kapuja. Innen lép ki az éjjeli látomásaink színterére az a két derengő alak, amelyeket »árnyék«-nak és »animá«-nak nevezünk, vagy pedig láthatatlanok maradnak, és megszállják az éntudatot.”⁴⁸ Jung szerint ez az „alsó háromszög”-gel van összefüggésben, „az inferior funkciótriásszal, amely az úgynevezett »árnyék«-ot alkotja. Az inferior személyiségfél többnyire és nagyrészt tudattalan.”⁴⁹ Suvalova költészetében az árnyék képe és az árnyékba borulás motívuma nemcsak a khtonikus, hanem az erotikus kóddal is összefügg. Az árnyék a vágy metaforája, a zuhanás pedig a szexuális étvágy szimbóluma: „a nyár halál halál a zuhanás ideje”;⁵⁰ „itt minden bordabörtönben más démon lakik”;⁵¹ „a kis démon [...] az ereimet gyúrja / a mellkasomban hosszú hófonatokat fon / és zúdítja tollas köntösöm alá”.⁵² Suvalova költészetében összekapcsolódik a szerelem és a halál (ez különösen a mitikus szimbolikával korrelál), ami nemcsak a halál erotikus összetevőjeként (mint a *Lobi* [Vadászat] című költeményben⁵³), hanem a szerelem khtonikus összetevőjeként is jelen van („itt van az alattomos tolvaj selyem kötözőjével”⁵⁴).

A szerelem és a halál mélyen összekapcsolódik a vendégek motívumával (lásd a *Hosztvi* [Vendégek] című verset⁵⁵), vagyis az erotikus és a khtonikus az emberen teljesen kívülálló erőként fogalmazódik meg. Ezt hasonlóan értelmezhetjük, mint a mesében elterjedt „idegen az úton” motívumot, mely a hős és varázserejű segítőtársa találkozását készíti elő,⁵⁶ és így a beavatás fontos pontjára mutat. Ebben az összefüggésben a szerelem és a halál a másikkal – az új tapasztalat másságával, a másik másságával – való találkozást jelzi. A hold („A hold testekből készül tésztát gyúrni”), a nyom („hallod egy madár hirtelen

48 Carl Gustav JUNG, *Az archetípusok és a kollektív tudattalan*, ford. Turóczi Attila, Scolar, Budapest, 2011. 127.

49 *Uo.*, 237.

50 SUVALOVA, *I. m.*, 49.

51 *Uo.*, 51.

52 *Uo.*, 53.

53 *Uo.*, 49–50.

54 *Uo.*, 53.

55 *Uo.*, 55–57.

56 Vlagyimir Jakolevics PROPP, *A varázsmese történeti gyökerei*, ford. ISTVÁNOVITS Márton, L'Harmattan, Budapest, 2005, 179–180.

sívítását / egy selyemujj susog az ajtókeretben / a vendég újra meglátogatja az álmos kunyhót / a kerten át jött, ruhája mégsem harmatos”) és az árnyék („az árnyak vékony ujjai jeleket hagynak a bőrön”) képei egy lélek éjszakai élményét idézik. A másik anonimitása („valaki bujkál a kertben a virágok között”) sajátos idegenségtapasztalattal kapcsolódik össze. Ez a tapasztalat a testen kívülre kerül („a hold nevetett és bebámult az ablakon”), ugyanakkor testi érzésekben mélyül el („hadd fulladjak bele a süllyedésbe / hadd feküdjek részeg karjaidban”).⁵⁷ A ciklus első versében erotikus szimbolikát láthatunk. A másodikban a khthonikus mitológia mutatkozik meg felismerhető jeleken keresztül: harangok kongása („rézharangok konganak”), érmék helyezése a szemre („az útra magammal viszem / azt a két jégérmét / amiket tegnap / a szemhéjamra tettem”), a két részre osztott tér – az élők és a holtak világa („ó, hogy zsonglőröködnék a csillagok / szablyákkal és késekkel / hegyeket vágnak ketté / folyókat faragnak ketté”), az ezen az oldalon lévővel való beszéd lehetetlensége („vendégeim messze vannak / részeg wisteria pavilonokat / kavar fel a sárga szél / kivel beszélhetnék?”) és a hosszú utazás („ideje indulnom / hogy felkeressem vendégeimet”). A pipacsot mint a halál virágát a törékeny szár és a keserű lé szimbólumaival ábrázolja: „a pipacs szár-kezekkel / száradtan törődik / keserű levét fröcsköl”).⁵⁸ Ahogyan az sejtethető, az erotikus és a khthonikus fúziója koncepciózus; ez az élmény a testen kívüli utazásként és egyúttal az érzékiség apoteózisaként írható le. Ez az én másikként való érzékelésének tapasztalata, melyet a másikkhoz való viszony feltételez: ezt egyszerre fejezi ki a másság, a test idegensége és az időbeli elmaradás (az idő megáll vagy meghosszabbodik, megváltoztatva sajátos vonásait), valamint a megváltozott éntudat a nem-azonosság elfogadásának aktusában.

Suvalova olyan történetekre hivatkozik, amelyekben az életciklus rituális forgatókönyvei (beavatás, szerelem, halál) teljes egészé adódnak össze. Ez a szándék valósul meg Suvalova *Os* című gyűjteményében, amely olyan irodalmi intertextusokon alapul, amelyekben az érisi folyamat, valamint a gyermekkor és a felnőttkor ütközése jelenik meg – ilyen például J. M. Barrie *Pán Pétere*, H. C. Andersen *A Hókirálynője* vagy E. T. A. Hoffmann *A diótörő és az egérkirálya*. Fontos, hogy ezek a szövegek a költő számára nem a reflexió vagy az újragondolás tárgyai, hanem saját mitikus történetéptéményének alapjai. Például az erotikus

57 SUVALOVA, *I. m.*, 55.

58 *Uo.*, 56–57.

és khtonikus tapasztalatokhoz kapcsolódó árnyék- és sötétségfogalmak felfedésének igen érdekes módját láthatjuk a *Macabre* című ciklusban, ahol a belső konfliktus objektíválásának, externalizálásának barokk módszere épül be a Hoffmann-mese mátrixába. A sötétség itt nem csupán a fény velejárója vagy elnyelője, hanem a tömlőc aprólékosan kidolgozott világa, amely felszínre tör közvetlenül a „szeretni” és a „gyilkolni” összemosódása után, ahonnan már nincs visszaút. Ez egy érzékletesen ábrázolt („a koronás csöcselék / kimászott a bálókra / sárga méhviasz ruhában / és kátrány cipőben”), ugyanakkor illuzív világ („árnyék árnyéokra fordul / a sötétség minden nyöszörgést kiolt”, „valahol tágas lyukakban / megjelenik a zizegés”).⁵⁹

A látható és a fantom határán való egyensúlyozást a nevek jelölése vagy elrejtése is magában foglalja: „egérkirálynők / egérkirályok” fordulnak azokhoz, „akiknek nincs fülük nincs szájuk / buzgó mancsok nélkül / tapintásból ismernek”. Ez nemcsak a hagyományos kultúrákra jellemző, rituális helyzetekben jellemző névelrejtést jelenti, hanem a meg nem nevezhető dolgok verbális körvonalazásának igényét is. A föld alatti/rejtett topográfia összetettsége és rétegzettségé a narratív stratégia kifinomultságával rezonál: a második személy („tapintásból ismernek / az ízéd ismerik”), és az első személy („egy nap ruhát varrtam magamnak”) közötti csúszás (mely nem a grammatikához, hanem a lírai személy öntudatához kapcsolódik) a kezdeti forgatókönyv szerkesztés képező időeltolódás érzését kelti. Fontos, hogy a testi élmény mindig elsődleges, még a halálra utalva is. A perverz érzékiség test- és ruhaképekhez kapcsolódik: a ruhák alatt („egy nap ruhát varrtam magamnak / és kabátot a kedvesemnek”, „a kedvesem nyakláncot vett / a kedvesem kötszert vett”) a rothadó hús rejtőzik („nem vagyok-e feleség? / kukacok ették meg a szemem / a hasamban kígyó”),⁶⁰ ahogy a megnevezett tárgyat rejti a szó ruhája.

A nyelv frazeológiai jellege ugyanakkor a verbális összeomlás (az önmagát leíró nyelv és a megnevezhetetlenül maradó világ közötti diszkontinuitás) ellensúlyaként jelenik meg. Ilyen körülmények között a folyamat (a megnevezés módja) fontosabbá válik, mint az eredmény (a megnevezett dolog). A nyelvi stratégia a közelítésben és a kihagyásban is megjelenik. Például a népi formák felfűzése és rövidre vágása („egy szajkó repült át a kerten”, „egy kisegér szaladt”),⁶¹ vagy egy szó

59 *Uo.*, 73–75.

60 *Uo.*, 73–75.

61 *Uo.*, 74.

szemantikai aurájának felvázolása (a szajkó tolla kapcsolódik az ukrán „pero”, azaz ’toll’ szóhoz, ami a szlengben kést jelent, az egér farka a halál meseszimbolikájához kapcsolódik; a kés „az utolsó tű / a kedves bordái közt”⁶²) által a költő töredékessé teszi az elbeszélést, a töredékekben foglalt részletek összessége azonban adekvátabbnak tűnik, mint a töretlen elbeszélés monolitja. Hasonlóképpen, a sötétben alig hallható nyöszörgések hangtalan zizegessé, majd a quadrille hangjaivá válnak („valahol mély üregekben / vidám quadrille füttyül / előre, balra, előre / aztán hozzánk lépj”). Ugyanígy a hangnélküliség („csikorgó fogaim / száz tű”) beszélővé válik („kéred-e a fele királyságot, fiam?”), hogy elérjen a csend másik világába („egy kisegér szaladt / utána a farka. / Ennyi az egész.”).⁶³ A kölcsönzött irodalmi vagy népköltészeti szó tehát a költő kimondhatatlan szavának álarcává válik, ám a szónak e formulába rejtése tűnik a legmegfelelőbb módszernek a tudat szintjén nem megragadható árnyék kifejezésére.

Test, nyelv, halál

Suvalova *Ofelija* című versében a halált mint beavatást értelmezi, amely mindenekelőtt a nyelv és az önidentifikáció problémájához kapcsolódik. Más intertextuális elemeket tartalmazó versekkel ellentétben az *Ofelija* cselekményszinten (Polonius figyelmeztetése a lánynak, Hamlet és Ophelia sorsdöntő párbeszéde) és szimbolikus szinten is (Ophelia vízzel elnehezített ruhái, virágok) szorosán kapcsolódik a pretextushoz. Ha a társadalmi és kulturális dimenziókat tartjuk szem előtt, azt találjuk, hogy Ophelia a férfias és patriarchális világ némája, akinek számára a kimondatlan verbalizálásának egyetlen adekvát módja az örület nyelve. Ez a nyelv egyrészt formulaszerű és közhelyes (dalok és találós kérdések mátrixa), másrészt túlmutat a társalgási kontextuson, mivel csak lazán kapcsolódik vagy teljesen független más szereplők beszédmódjaitól. A nyelv formalizáltsága Ophelia némaságának és egy idegen szónak a konfliktusát jelzi; ezt a rendelkezésre álló nyelvnek a kifejezendő kontextushoz való alkalmatlanságaként értelmezhetjük. Ez jelenik meg Ophelia arra tett kísérletén keresztül is, hogy elkerülje a logikus és racionális beszédmódot, amely nem alkalmas a Hamlet iránti szerelem,

62 *Uo.*

63 *Uo.*, 73–75.

az apa halála miatti megbánás és a bűntudat bonyolult érzéseinek megfogalmazására. Julia Kristeva *Elipszisz sztrahu i dzerkalnya szpokusza* [Ellipszis a félelemlről és a tükörkép csábításáról] című esszéjében a ritmusban, eltolódásokban, sűrítésekben és alakzatokban megtestesülő lektonikus nyomokról írt, amelyek a kimondott dolgok tömegén keresztül jelzik mindazt, ami kimondatlan és nem reprezentált. A lektonikus nyomok körvonalazzák azt, ami „az azonosításban rejtve marad: a nem szimbolizált ösztön, amely nem kerül a tárgy-jel-nyelvbe”.⁶⁴ A lektonikus nyomok fogalma magyarázhatja Ophelia nemcsak más szereplőkhöz, hanem a konvencionális nyelvhez és a társadalmi szabályokhoz való feszült viszonyát is.

Az önazonosítás-élmény perverzítése (az én-magamért és az én-ámásikért képek különbsége) Ophelia számára elsősorban a verbális tartományban valósul meg: nyelvében csak a ritmus és a reduplikációk jelenléte a meghatározó, ellentétben a számára értelmetlennek tűnő reprezentatív nyelvvel. A nyelv (kommunikációs hézagok) és az elme (őrület) utóélete a férfias világban idegenként kezelt nő alárendeltségének metaforájaként értelmezhető. A verset emellett értelmezhetjük a női hang és a női örület problémájának újragondolására tett kísérletként, mellyel Leszja Ukrajinka, Lina Kosztenko és Okszana Zabuzsko írásainak kontextusába helyezhető. Valójában Zabuzsko *Kazka pro kalinovu szopilku* [A viburnumfűvola], Kosztenko *Maruszja Csuráj* és Suvalova *Ofelija* című művei a meghallott vagy meg nem hallott női hangokról szóló szövegekként is elemezhetőek.

Mi több, Suvalova maga is igényel egy másik szöveget: Shakespeare-t a vízbe fulladás, és különösen a nő vízbe fulladása motívumának megjelenítéséhez. Gaston Bachelard a vízi halált a leganyaibb halálként kezeli,⁶⁵ és a nő vízben való halála értelmezhető a női elemmel való kölcsönös egymásba áramlasként. Ezt olyan allúziók is alátámasztják, mint hogy Hamlet nimfának, Gertrúd pedig sellőnek nevezi Opheliát. Suvalova *Ofelijá*-jában a halál szintén anyai, ugyanakkor dédelgetett háziállat is, mint „egy macska gyengéd mancsokon”. Hasonlóan más tapasztalatokhoz, az *Ofelijá*-ban a halál is nyelvi (beszéd/csend, beszéd/hallgatás) és testi (légzés, hideg, zsibbadás) élmény. A ruhamotívumok („a nedves ruhák bőréhez tapadnak, elnehezülnek a felpuffadt szoknyák

64 Julia KRISTEVA, *Polilob* [Polilógus], ford. Petko TARASCUKA, Juniversz, Kijev, 2004, 238.

65 Gaston BACHELARD, *Water and Dreams. An Essay on the Imagination of Matter*, ford. Edith R. FARRELL, The Pegasus Foundation, The Dallas Institute of Humanities and Culture, Dallas, 1983, 73.

és elvész / lábáról egy ezüsttel hímzett cipő⁶⁶), és a test mint ruha⁶⁷ („és addig csókoljuk tejes kezeit / míg nem marad se kéz se csók⁶⁸) váratlan magyarázatot nyer: szabaddá válni a ruhától, testtől, élettől annyi, mint „lebegni a vízen, apró halakhoz érni / könnyed, halott ujjaival / önmagának lenni”.⁶⁹ Ebben az összefüggésben a halál Ophelia számára egzisztenciális választássá, a mások által ráerőltetett szerepektől és maszkoktól való megszabadulássá, önmegvalósításának egyetlen útjává válik.

Hrihorij Csubaj *Vidsukuvannya pricsetnoho* [A tettes keresése] című művéhez hasonlóan Suvalova *Ofelija* című műve is az élet és halál határán túllátó költői kísérletnek tűnik. Ellentétben Csubaj versével, amelyben a lélek halál utáni megpróbáltatásait írja le,⁷⁰ Suvalova *Ofelija*-ja az elmúlás finom pillanatának rögzítésére tesz kísérletet. Az élet és a halál közötti egyensúlyozás nem más, mint egyensúlyozás alvás és ébrenlét, emlékezet és amnézia, beszéd és csend között; a halál úgy jelenik meg, mint álom a halálról („arca előtűnik, majd eltűnik nyomtalan / a zavaros víz csak egyre nő / áramlik merészen, a torkába kúszik⁷¹), az álom pedig egy halál előtti ismétlésként fogalmazódik meg („s amikor végre megadtad magad rémülten a belégzésnek / eltűnt a félelem, a fulladás, s az alvás maradt / csak lebegni a gyengéd áramlaton⁷²).

Ophelia az alvás/halál pillanata előtti belső beszéde a külső életével és a társadalmi szerepével kapcsolatos aktuális események és mindennapi gondok felidézése, és nem érinti a belső énjét: „azt gondoltam ideje volt elhozni a ruhámat a varrónőtől / apám nem volt jókedvű a legutóbb / tegnap berepült a szobába egy kismadár / a fiúk megdobálták az öreg koldust / túl régi a piros cipőm / a konyhából kést vettem hogy pár szál rózsát vágjak”.⁷³ De még ezek az első látásra lényegtelen töredékek is a bekövetkező jövőnek a mitikus szférából vett jelölőivé válnak. A házba berepülő madár például az ott élő elkerülhetetlen halálát jelzi, a régi cipők pedig a népmesékben a túlvilágra való utazást szimbolizálják.⁷⁴

66 SUVALOVA, I. m., 11.

67 *Szlajvanszkije drevnosztj*, III., 523.

68 SUVALOVA, I. m., 12.

69 *Uo.*

70 Irina BORISZJUK, *Koncept dvijnicstva-viddzerkalennya v liricsi Hrihorija Csubaja* [A tükörkép-megkettőződés motívuma Hrihorij Csubaj költészetében], *Magiszterium. Literaturoznacsij sztugyij* 2015/61., 66–74.

71 SUVALOVA, I. m., 13.

72 *Uo.*

73 *Uo.*

74 PROPP, I. m., 45–46.

Ennek megfelelően, a párhuzamosság elve szerint a vágott virágok valakinek a halálával vannak kapcsolatban. A cselekmény szintjén továbbá a vágott rózsák összefüggenek a megtébolyodott Ophelia beszédével, amikor a virágfüzér virágairól beszél, illetve Gertrúdéval, amikor Ophelia halálát jelenti be. A régi cipők, amelyekről Ophelia elalvás előtt gondolkodik, a halott Ophelia elveszett cipőjéhez kapcsolhatók. Az alvás/halál határán való átlépés pillanatát Hamlet arcának megjelenése jelzi: „vékony ajkán fáradtság és megvetés nevetett”, és szimbolikus, hogy ezt az arcot, „ha a halál közelebb simult az éjjel / egyre inkább önmagának látta”.⁷⁵

A saját halálára való reflexió Ophelia számára nemcsak a test, hanem a saját teste által behatárolt nyelv peremén túlra való menekülés is; a testi szubjektivitás lerombolása és testének tárgyként való megfigyelése. A költő itt a makro- és mikrokozmosz identitás mitikus motívumára utal, amely a folklórban nemcsak metamorfózisként, hanem egy test természetben való feloldódásaként is megvalósulhat: Ophelia a megfigyelt természet részévé válik. A belső beszéd Opheliát az emlékezet terében, a múlt, jelen és jövő folytonosságában horgonyozza le, míg a halál ebben az esetben az örök jelen pillanat, a múlt elvesztése a szavakban és az emlékekben. A halál amnéziaként és elhallgatásként való kezelése a 80-as évek nemzedékére is jellemző volt, de míg nekik az ősök és a nemzeti tapasztalat megfogalmazása volt fontos, Suvalova számára a személyes női, testi és nyelvi tapasztalat a meghatározó.

Én mint ő: a kígyóval való küzdelem mottóvuma és a nemek felcserélése

Ha a kígyó legyőzésének szimbolikáját keresztény vagy pszichoanalitikus eseményként elemezzük, láthatjuk, hogy a belső kígyóval való küzdelem minden aspektusa – félelmek, bűnök, kísértések és a hús hívása – előtérbe kerül. Suvalova személyes mitológiájában az árnyék (sötétség) fogalma nagyon hasonlít a kígyó (szörny) fogalmához; az egyetlen különbség, hogy az árnyékot csak felismerik, a kígyóval viszont meg kell küzdeni. Mind az árnyék, mind a kígyó az Osz mitikus cselekményének központi elemei; a testet elpusztító, lelket összezavaró, emlékeket és szavakat kitörölő és a múlttal szakító időt szimbolizálják. Ebből következik, hogy a lírai én számára a testi és nyelvi öntudat az

75 SUVALOVA, I. m., 13.

egyetlen módja annak, hogy az idő kígyóját legyőzze, azáltal, hogy a jelen pillanat átmenetiségében rögzíti saját lenyomatát.

A kígyóval való harc motívuma az *Osz*-ban valamilyen módon kapcsolódik az erotikához (*Georgij* [Szent György], *Privityaj mene z miszta...* [Üdvözet a városból...], *Brate mij miszjacsnij...* [Holdbéli testvérem...]): a véres párbaj a szerelmi játék metaforájává válhat, minthogy az erotika és a khtonika összefüggése meglehetősen jellemző Suvalova költészetére. A költő ezért játszik a képek átalakulásaival: György játékkardos vak lovaggá változik („a nap olyan óvatos, mint a vak / lovag papír játékkarddal / aki virágfürtös gyermekarcot bökdös / és imádkozik, hogy a kígyó várjon estig⁷⁶), valamint a kígyóból pompás angyal lesz („légy kígyó kígyó ó angyalom cseréld le a bőröd / légy a misztikus héj húsodat dobd a zsaluszárnyak mögé⁷⁷). De nem mindig a kígyó a legyőzendő szörnyeteg; lehet a Minotaurusz is („az idő rázza bikaszarvait. Hogyan győzzem le / a szörnyeteget és sétáljak a töviséken át?⁷⁸), a dinoszaurusz („itt a horizont dinoszaurusz-gerincgörbület / a kis holnap hódítója oldalról közelít⁷⁹), vagy egy meg nem nevezett szörny. A szó mint álarc funkciója a megnevezés konvencionálisában mutatkozik meg, mivel a név csak részben kapcsolódik a megnevezetthez. Ebből következik, hogy Suvalova költészetének kontextusában az antik és a keresztény képek felcserélhetők, a cselekményszálak keverednek és kiegészítik egymást; a költő a bricolage-technikát alkalmazva és a korábbi korok elbeszéléseit fragmentálva a kulturális tapasztalatokat és emlékeket beépíti a személyes szférájába, bevonja ezeket saját történeteinek plexusába.

A kulturális kód aktualizálásának egyik stratégiája Suvalova költészetében a nemi inverzió: a szűzből lovag lesz („Én vagyok lovagod gawain don quijote lancetol paladin⁸⁰), a szerelmes pedig a szűz segítohöz fordul („légy az én ariadném angyalom és aztán / meglátjuk⁸¹). Oleh Kocsarev megfigyelte a férfiszereplők passzivitását, sőt, szubjektivitásuk hiányát Suvalova lírájában, és ezt a vonást indokolható módon az irodalmi játék kísérleteként kezelte.⁸² Feltevésem szerint Suvalova

76 *Uo.*, 54.

77 *Uo.*, 40.

78 *Uo.*

79 *Uo.*, 91.

80 *Uo.*, 40.

81 *Uo.*

82 Oleh KOCSAREV, *Ritmicsna szproba viszkobu sztilju* [A magas stílus ritmikai kísérlete], 2011, <http://avtura.com.ua/book/630/reviews/>.

az Ukrajinka, Kobiljanszka és Zabuzsko írásai által kijelölt hagyományt követi – mely az európai és ukrán cselekménymátrixok női szemszögből való újraírása és a másik hangjának a monologikus patriarchális kultúrában való kikristályosítása felől közelíthető meg. Például Ukrajinka *Oszinnya kazka* [Az őszi mese] és *Kaminnij hospodar* [A ház kő ura] című műveiben vagy Zabuzsko költészetében a lovagiasság ironikus kezelése az olyan nő öntudatát fejezi ki, aki a megváltozott társadalmi és politikai viszonyok között nem akar észrevétlen maradni. Suvalova számára azonban nem a probléma társadalmi és kulturális, hanem az egzisztenciális dimenziója fontos. A romantikus történetek ironikus újragondolásának ténye ellenére ez az inverzió a személyes választás kifejezésének eszközeként jelenik meg: a szűznek lovaggá kell válnia önmagáért, hogy a nevek és maszkok alatt megtalálja önmagát, vagy elhagyja a neveket és maszkokat az igazi névért és lényegért („kinek a gyermekei vagyunk péter és mi a nevünk / amikor annyi név van, ahány gyöngy az ujjak között”⁸³). Az idővel vívott személyes harcát a szűznek magának kell megnyernie, még akkor is, ha ezért a lovag szerepét is neki kell vállalnia. De a belső teljesség eléréséhez kell a másik is, így Suvalova költészetében a szerelem lesz az árnyék (halál), a kígyó (kísértés), a transzcendens impulzus (angyal) és Ariadné fonala, mely az önmegismerés útján vezet („belefáradtam hogy szörnyekkel viaskodjak a szent földön / hozzád megyek / és ez lesz a hazaút”⁸⁴).

Összegzés

A szovjet korszak jellegzetes vonása annak a fekete-fehér világképnek a fenntartása volt, amely a másikat idegennek és ezért ellenségnek ábrázolta; a másságot rendellenességként kezelték és halálra ítélték. Érdekes lenne összehasonlítani a szovjet művészet úgynevezett devianciáit a természeti és emberi devianciák átnevelésére irányuló projektekkel, melyek mindegyike az egyetlen nézőpont, egyetlen igazság és egyetlen gondolkodásmód alapvető ideológiáján alapszik. Igor Klekh a totalitarizmus olyan jellegzetességeit figyelte meg, mint az emberi szféra beszűkülése vagy kiszélesedése, illetve az erotikus érzések vagy az Abszolútumhoz és a természethez való viszony fontos elemeinek

83 *Uo.*, 25.

84 *Uo.*, 41.

a lét pályájáról való kiiktatása.⁸⁵ E gondolathoz kapcsolódik a feltevés, miszerint a posztkoloniális helyzetnek (a társadalmi és kulturális szférában egyaránt) megfelelően a totalitarizmussal való leszámolásnak a másiknak (mindenekelőtt a bennem lévő másiknak) a kultúrába való visszatérését kellene jelentenie.

Suvalova irodalmi stratégiája magában foglalja a kollektív emlékezet beépítését a magánéletbe, valamint a kulturálisan beágyazott történetek beépítését a saját történetébe. Ilyen körülmények között a tapasztalat nem a múltból épül, hanem a nevek és események szövegekben feltárt kulturális katalógusából. A költő lírájában tükröződő sajátos női tapasztalat rituális forгатókönyvekkel, valamint mitikus és irodalmi mátrixokkal áll kapcsolatban. A lírai én testi tapasztalata nyelvvé válik, amely az önidentifikáció drámájáról, az idő önmagában való, és ön maga időben való érzékeléséről, az én és a másik kapcsolatáról, és e két tőnek az én hitelességét és teljességét befolyásoló ütközéséről beszél. Ez pedig a másik (jelesül a másik ember, a világ vagy a természet) szubjektivitásának elfogadását jelenti, amely felett az éneknek nincs hatalma.

Jenei Gyöngyvér fordítása

85 Grigorij KOMSZKIJ, Igor KLEKH, Taras VOZNYAK, *Scse odin dialog dovkola velikobo mosztu* [Újabb párbeszéd a nagy hídról], 1990. <http://www.ji.lviv.ua/n4texts/kkw.htm>.

KRITIKA

Fedinec Csilla

Kárpátalja: örökség és társadalom

Typotex
Budapest, 2022

Lebovics Viktória

VALAHOGY MÁSONK VAGYUNK

Fedinec Csilla *Kárpátalja: örökség és társadalom* című, a Typotex Kiadó Új tudományos zsebkönyvtár, Bölcsész- és társadalomtudomány sorozatában 2022-ben napvilágot látott könyvének olvasása közben az jutott eszembe, hogy el kell mondanom: én is kárpátaljai vagyok. Viszont felnőttkorom legnagyobb részét Budapesten töltöttem. Magyarországon nemegyszer tapasztaltam meg – és hasonló tapasztalatát több Magyarországon élő kárpátaljai barátom is megosztotta velem –, hogy az anyaországban élők úgy vélik: „Ti, kárpátaljaiak, valahogy mások vagytok.” A megjegyzést többnyire pozitív meglátások váltják ki: kitar-
több, törekvőbb, az élethez derűsebben viszonyuló emberekként tartanak számon bennünket. Fedinec Csilla könyve, amelyből kibontakozik Kárpátalja viharos történelme és nagyon sokféle forrásból táplálkozó kultúrája, talán segít megvilágítani, hogy mi minden formálta ilyenné a kárpátaljaiakat. Hiszen ennyire „összetett, nagypolitikai eredetű legendáriuma [és tegyük hozzá: bonyolult történelme – L. V.] egyetlen más határ menti Kárpát-medencei régióknak sincs” (157).

A hét fejezetből álló zsebkönyv – miután tisztázza, hol is helyezkedik el Kárpátalja, és milyen etnikumhoz tartozó népek lakják – betekintést nyújt a kárpátaljai emberek életébe négy egymást követő történelmi korban: a csehszlovák, a magyar, a szovjet és végül a független ukrán fennhatóság alatti időszakban. A kiadványt egy epilógus zárja jegyzetekkel, illetve a jelentős mennyiségű forrás és felhasznált irodalom bemutatásával. A könyv hatalmas tényanyagának megértését segíti az első fejezetet záró, összegző táblázat is, amely korszakonként felsorolja a régió állami hovatartozását, hivatalos nevét, státuszát az adott államalakulaton belül a középkortól napjainkig, valamint azt, hogy a térség közigazgatásában egy-egy időszakban a területi vagy inkább az etnikai elv érvényesült.

Kárpátalján mindig sok nemzetiség élt. A ki- és áttelepítések, az el nem ismerés, a népnév használatával összefüggő manipulációk, az előítéletek, a nyelvhez, illetve a népcsoporthoz való tartozás alapján történő megítélés változatos megnyilvánulásai tarkítják történelmüket. A Magyar Királyság Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyéinek legnagyobb területén élő ruszinokat – akik a tatárjárás idején települtek ide – II. Rákóczi Ferenc még a leghűségesebb népének tartotta, a Szovjetunióban pedig már a népnév használatát is betiltották. A Rákóczi-szabadságharc után érkező német telepeseket a II. világháború után telepítette ki a szovjet hatalom, leginkább Közép-Ázsiába. A cseh telepeseket, akik főleg legionisták voltak, a két világháború között az alföldre, vagyis a stratégiai szempontból kiemelt területekre vitték. A zsidók, akik Kárpátalján is folyamatos elnyomásnak és üldöztetésnek voltak kitéve egészen a tragikus vészkorszakot követő szovjet időkig, a 18. század közepétől a dualizmus koráig érkeztek a mai Kárpátalja területére nagyobb arányban. A romák kétharmada pedig, akik ma is jelentős etnikai csoportot alkotnak Kárpátalján, magyar anyanyelvű. Sokat elárul a régióban élők nyelvének és nemzeti hovatartozásának megítélése is a legutóbbi évszázad népszámlálásainak tükrében.

Az *Átmenő történelem* című második fejezetben a körösmezei Hucul Köztársaságról, a Ruszka Krajna autonóm területről, valamint a Központi Orosz Nemzeti Tanácsról olvashatunk, mint az 1918 és 1919 közötti hosszú távú következményekkel járó területi szerveződésekről.

A harmadik fejezet, amelynek címe *Csehszlovákiában (1919–1938/1939)*, kitér azokra a jogi keretekre és politikai elképzelésekre, amelyek a saint-germaini békeszerződés és a szövetséges hatalmak Csehszlovákiával történt megállapodásainak aláírását követően alakultak ki, és

ezek a megállapodások az új állam kisebbségvédelmi kötelezettségeit is tartalmazták. Az iskoláról és az egyházzól szóló alfejezet az iskola-rendszer alakulását, a pedagógusok szolgálati esküjét, az általános nyolcéves tankötelezettség bevezetését, az államnyelv kötelező oktatását, a magyar tannyelvű iskolák létesítésének lehetőségeit, az egyház által működtetett iskolák, valamint a Kárpátaljai Református Egyházkerület történetét, a római katolikus és a keleti rítusú görögkatolikus, valamint a pravoszláv egyház helyzetét mutatja be. Ekkor Kárpátalján viszonylagos sajtószabadság volt: nagyjából hetven magyar lap jelent meg hosszabb-rövidebb ideig. A Kárpátalján ma is népszerű író, Ivan Olbracht „1931-ben felállított diagnózisa” máig nem veszített érvényéből: „A harc itt elsősorban a nyelvért, a kultúráért, az országrész nevéért folyik. És a politikai és szociális elemek minden lehetséges fajtája rendezetlenül vegyül el benne” (51). A csehszlovák korszakban vált Beregszász Kárpátalja legmagyarabb városává, társadalmi, kulturális és politikai központtá, ahol 1923-tól 1937-ig minden évben megrendezték a „kárpátaljai magyarság legnagyobb és legjelentősebb társas összejövetelét” (52), az Országos Magyar Bált. A Kárpátalja autonómiája körüli huzavonára jellemző volt, hogy a saint-germaini kisebbségvédelmi szerződésben meghatározott kötelezettségek a Kárpátalja igazgatását lefektető Általános szabályzatba is bekerültek, de mivel az autonómia bevezetésének határidejét nem határozták meg, Beneš hivatkozhatott arra, hogy az autonómia létrehozásának nem elvi, hanem technikai akadályai vannak, hogy azt csak fokozatosan szabad kiépíteni, illetve arra, hogy az autonómia „súlyos pénzügyi kérdést jelent” (59). Több autonómiatervezet is született (például Árky Ákosnak, az Őslakosok Autonóm Pártjának és a Ruszinszkoí Magyar Pártszövetség elnökének autonómiatervezete, az Autonóm Földműves Szövetség vagy a Központi Orosz Nemzeti Tanács autonómiatervezete), ám egyik sem ért cél.

A negyedik, *Magyar föld* című fejezet az 1938/1939–1945 közötti korszakot ismerteti. A két világháború között Kárpátalja megőrzésére, illetve visszacsatolására minden magyar kormány törekedett, többek között azért is, mert a magyar történelemben olyan jelentős szerepet játszó helyszíneknek, mint a Vereckei-hágó vagy a munkácsi vár, vissza kellett térniük a „Magyar Szent Korona Testébe”. Az első bécsi döntés értelmében 1523 km² kárpátaljai terület és a régió több mint 170 000 lakosa került vissza Magyarországhoz. Németország kétszer, 1938 végén és 1939 elején is megakadályozta Magyarországot Kárpátalja lerohanásában. Amikor Teleki Pál kormánya mégis úgy döntött, hogy a németek

beleegyezése nélkül is elfoglalja, Berlin végül megadta a beleegyezését. Március közepére a Kárpátalja „birtokbavételére” irányuló magyar katonai akció véget is ért. A kárpátaljai kormányzót ugyanolyan jogokkal ruházták fel, mint a vármegyék főispánjait, azzal a különbséggel, hogy itt „a hivatalos nyelv a magyar és a »magyar-orosz«” (77) [vagyis a ruszin – L. V.] volt. Ebben az időszakban is végig napirenden volt az autonómia kérdése. Kárpátalja az Országos Irodalmi és Művészeti Tanács által rendezett Művészeti Heteken keresztül kapcsolódott be a magyarországi kulturális életbe. Ezenkívül a rövid ideig működő, sokak által ruszin akadémiának nevezett Kárpátaljai Tudományos Társaság járult hozzá jelentős mértékben a terület kulturális és tudományos életének felvirágoztatásához.

Az ötödik, *A szovjet haza füstje (1945–1991)* című fejezet is bőven tartalmaz érdekességeket, szomorú és elgondolkodtató tényeket a régió életéből. Így olvashatunk benne a korszak hazugságairól, egy falu kettészakításáról, amely hosszú évtizedeken keresztül keserítette az ott lakók életét, vagy a Zakarpatszka Ukrajina újraegyesítéséről az „ősi hazájával, Ukrajnával” és az „Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság kötelékébe kerüléséről” szóló szerződésről. Ezt követte az előző korszak parlamenti képviselőinek kivégzése, az egyik miniszterelnök halálra ítéltése, a másik miniszterelnök moszkvai bebörtönzése, a németek kitelepítése, a magyar felnőtt férfi lakosság kényszermunkára hurcolása, a Romzsa Tódor püspök ellen 1947-ben elkövetett merénylet, a görög-katolikus egyházmegegyezés felszámolása, a római katolikus egyház papjainak száműzése a Gulagra, a templomok uszodává, raktárrá, gyári üzemmé, koncert- vagy tornateremmé alakítása, valamint a malenkij robot, vagyis több százezer ember szibériai kényszermunkára ítéltése. De működtek az államosított iskolák – a magyar tannyelvűek is –, 1945-ben megnyitotta kapuit az ungvári egyetem, és Erdélyi Béla festőművész, aki azt állította magáról, hogy „Én egy olyan francia kultúrájú, német anyanyelvű ukrán vagyok, aki magyarul tud a legjobban” (102), néhány hónapig még egy képzőművészeti főiskolát is vezetett. Később jelentős változást hozott a kárpátaljaiak életében az 1988-ban bevezetett kishatárforgalom.

Az 1991. augusztus 24-én kikiáltott független Ukrajnában (1991–2020) Kárpátalja lett az egyik legkisebb megye a maga tizenkétezer négyzetkilométeres területével. Az egyik jelentős kérdés az 1991. december 6-án aláírt magyar–ukrán alapszerződés, annak területi klausulája, illetve a magyar kisebbség jogait garantáló cikk értelmezése

volt a magyarok és az ukránok részéről, vagyis lényegét tekintve talán az a kimondatlan kérdés, hogy Magyarország lemond-e Kárpátaljáról. A kisebbségek képviselete a független Ukrajna parlamentjében sohasem volt kiemelten fontos kérdés. A választási törvény, amelyet többször módosítottak, csak 1997-ben és 2011-ben biztosított lehetőséget a nemzeti választási körzet kialakítására, de a Választási Bizottság sohasem teljesítette a magyarok erre irányuló kérését. Érdekes és el-
lentmondásos a Lenin-szobrok sorsa a régióban, a „kommunizmustalanító” hullám (142), a közterületek névváltoztatásai. A sort a magyar kisebbség jogait radikális módon csorbító és a magyar–ukrán kapcsolatokat feszítő 2017-es oktatási kerettörvény és a 2019-es nyelvtörvény zárja. Kárpátalja autonómiája pedig a független Ukrajnában is csak ígéret maradt.

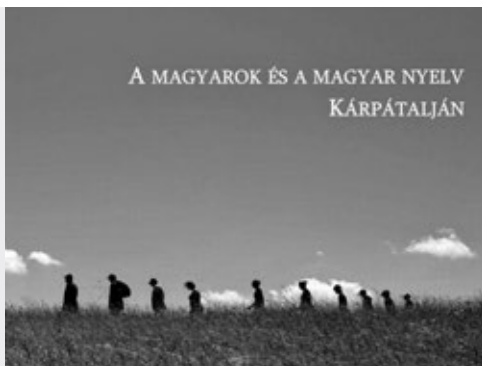
Fedinec Csilla könyvének epilógusában leszögezi, hogy a politikai határok óhatatlanul befolyásolják az egyéni és közösségi identitások szerkezetének alakulását, „Így a (kelet)közép-európai nemzetállami határoknak máig kettős jellege, funkciója van: egyszerre vezetnek konvergenciához és divergenciához” (157). A mindenkori nemzetállami határok, a külső és belső átöröklött törésvonalak „olyan jellemzőkkel ruházzák fel” a kárpátaljai embereket, amelyeket „a kárpátaljaiság fogalmába sűrítve tudunk összefoglalni, amely épp annyira jelenvaló és épp annyira megfogható, mint a Közép-Európa fogalma” (157).

Meggyőződésem, hogy Fedinec Csilla hatalmas, tudományos és publicisztikai, magyar és ukrán nyelvű forrásanyagot (179–199) egyaránt feldolgozó műve arra ösztökéli majd az olvasót, hogy a zsebkönyv ismeretanyagának hatására tudásvágyát további, Kárpátalja és a kárpátaljai emberek életét, történetét és kultúráját bemutató művek olvasásával csillapítsa.

Csernicskó István –
Hires-László Kornélia –
Karmacsi Zoltán – Márku Anita –
Máté Réka – Tóth-Orosz Enikő

A magyarok és a magyar nyelv Kárpátalján

Termini Egyesület
Törökbálint, 2021

Barabás Blanka

KÖRKÉP A KÁRPÁTALJAI MAGYAROKRÓL

A Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont 2021-ben, a Termini Egyesület gondozásában jelentette meg *A magyarok és a magyar nyelv Kárpátalján* című kiadványát, mely Kárpátalja önálló közigazgatási és földrajzi egységgé szerveződésének századik évfordulója kapcsán kívánja összegezni mindazokat a nyelvi és társadalmi folyamatokat, amelyek az elmúlt évszázad során a magyar nemzeti kisebbség nyelvének, kultúrájának és identitásának a megőrzését keretezték a térségben. A szerzők, Szilágyi N. Sándor szavai nyomán rávilágítanak a magyar nyelv rendhagyó helyzetére, pontosabban arra a jelenségre, hogy a Kárpát-medencén belül egyszerre nyolc ország területén, eltérő történelmi, politikai és kulturális tényezők mentén változik. Csernicskó István, Hires-László Kornélia, Karmacsi Zoltán, Márku Anita, Máté Réka és Tóth-Orosz Enikő arra vállalkoznak, hogy a mai Ukrajna területén élő magyar kisebbség nyelvi megmaradásának lehetőségeit és kihívásait tárják fel.

Az előszót követő tíz fejezet középpontjában jellemzően a nyelv különböző területeken való használata áll, de olvashatunk demográfiai, nyelvi jogi és érdekképviselési helyzetet tárgyaló részeket is. A kötet ugyanakkor nem vár el előzetes nyelvészeti jártasságot, hiszen a szöveget szemléletes és könnyen emészthetővé teszik a változásokat bemutató ábrák, az összefoglaló táblázatok, a nyelvészeti és történelmi

szempontból egyaránt releváns térképek, valamint a Kárpátalja nyelvi tájképet megragadó fényképek. Mindezek nem egyszerű kísérői, esetleg hátravetett kiegészítései a szövegnek, hanem szerves részét képezik a kötetnek, így befogadásuk és értelmezésük az átlagosnál több figyelmet kíván az olvasótól.

A kiadvány első fejezete a kárpátaljai magyarok demográfiai helyzetének alakulását tárgyalja. Egyértelműen kijelenthető, hogy számuk és arányuk az elmúlt száz év során csökkent, ami az ez idő alatt bekövetkezett államfordulatokkal hozható összefüggésbe. Az Ukrajna teljes lakosságához képest igen kis létszámú kisebbségi közösséget alkotó (0,3%), a 2001-es népszámláláson magukat magyar nemzetiségűnek és magyar anyanyelvűnek vallók kevés kivétellel egyetlen régióban, Kárpátalján élnek, ahol a lakosság legnépesebb kisebbségi csoportját alkotják (12,1%), ráadásul a kárpátaljai magyarlakta települések jellemzően magyar többségűek. A demográfiai helyzet értékelését nehezíti, hogy az elmúlt két évtizedben nem történt népszámlálás Ukrajnában, viszont a SUMMA 2017 nevet viselő, a kárpátaljai magyarok demográfiai jellemzőinek felmérését célzó projekt eredményeiből kiderül, hogy bár számuk folyamatosan csökken – a megnevezett okok közé sorolhatók például a vegyes házasságok és a 2014-es kelet-ukrajnai fegyveres konfliktust követő emigrációs hullám –, más Kárpát-medencei magyar közösségekhez képest a kárpátaljai magyarok esetében a fogyás üteme kedvezőbbnek tekinthető.

A magyar nyelv oktatásban betöltött szerepét a második fejezet tárgyalja, amelynek szerzője már a passzus legelején kiemeli, hogy az oktatási szinttel fordítottan arányos a magyar nyelven biztosított képzések száma, és ez óhatatlanul ahhoz vezet, hogy Kárpátalján kedvezőbb iskolázottsági mutatókkal rendelkeznek az ukrán nemzetiségűek a magyar kisebbséghez tartozóknál. A 2017-es oktatási törvény pedig tovább ront a helyzeten, hiszen korlátozza az anyanyelvi oktatást, miközben az államnyelven folyó képzés felé tereli az állampolgárokat. A harmadik fejezetből kiderül, hogy a kárpátaljai magyarok felekezeti szempontból is kisebbségben vannak, hisz a többségi lakossággal szemben a nyugati keresztény egyházak hívei.

Az elmúlt száz év államformáival együtt változott a terület nyelveinek státusza is, akárcsak az ezekhez kapcsolódó nyelvpolitikák, amelyeket a negyedik fejezet mutat be részletesen. A magyar nyelv helyzete ráadásul a független Ukrajnában sem állandó, hisz a 2019-es nyelvtörvény radikálisan kedvezőtlen irányú változást hozott nyelvpolitikai

tekintetben. A mai Kárpátalján használatos nyelvek jogi státuszát az elmúlt 150 év viszonylatában összefoglaló táblázatból kiderül, hogy míg 2012 és 2018 között a magyar nyelv regionális hivatalos nyelvnek minősült, addig 2019 óta egy másik fokozattal jellemezhető: a magánéletben megtűrt, míg az állam által kontrollált közegben egyáltalán nem, vagy csak korlátozottan használható. (A kötet nem tér ki az ukrainai magyar sajtó helyzetére, illetve arra, hogy a nyelvpolitikában bekövetkező változások miként érintették azt.) Miközben nem létezik olyan nemzetközi jogi keret, amely védelmet biztosítana a kisebbségi nyelveknek, Ukrajna a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája ratifikációjával vállalt kötelezettségeit sem teljesíti kielégítő mértékben a magyar nyelvvel szemben, míg például az orosz nyelv vonatkozásában kiemelkedően, 95,7%-os arányban tett eleget vállalásainak.

Az ötödik fejezet a nyelvhasználat és az identitás összefüggéseit tárgyalja. A Kárpátalját is érintő 21. századi népszámlálási adatok és kérdőíves vizsgálatok alapján kijelenthető, hogy az itt élő magyarok túlnyomó többsége kétnyelvű, azaz még legalább egy nyelvet beszélnek az anyanyelvükön kívül, ugyanakkor ennek a nyelvtudásnak a mértéke igen eltérő. Ez a kétnyelvűség nem feltétlenül választott, hanem adott esetben kényszer szülte állapot, hiszen a kárpátaljai magyarok leginkább a magánélethez kapcsolódó kommunikáció során szólalnak meg anyanyelvükön, míg az állam által kontrollált szférákban az államnyelv használata a kötelező. Szintén ebben a fejezetben kerül sor a Termini Kutatóhálózat tevékenységének ismertetésére; online adatbázisukban a Magyarországon kívül beszélt és írott magyar nyelvváltozatok sajátos szóképzési elemeit gyűjtik és elemzik. Bár a Kárpátalján beszélt magyar nyelvváltozat a nyelvek egymás mellett létezéséből fakadóan természetesen tartalmaz olyan lexikai elemeket, amelyek az ukrán nyelv hatását jelzik, az adatok azt mutatják, hogy a kárpátaljai magyarok közötti beszélgetések során a kódváltás nem jellemző. Ha ez mégis megtörténik, az rendszerint a beszélők szándékos döntése, ami a kommunikációs szituáció, esetleg a nyelvi játékoságra való törekvés eredménye.

A *Nyelv és gazdaság* címet viselő hatodik fejezetből megtudjuk, hogy a kárpátaljai magyarok gazdasági helyzetét nagyban meghatározza a munkaerőpiacon betöltött szerepük: jellemzően beosztott pozícióban tevékenykednek, vagy munkaképesség szempontjából az inaktív korúak közé sorolódnak; előbbi a szovjet korszak többség–kisebbség hierarchikus politikájának örökségeként is értelmezhető. A nyelv ugyanakkor

a gazdasági hasznosság kérdését is felveti: a kárpátaljai magyarok körében végzett kutatásból kiderül, hogy a következő nemzedék boldogulását elsősorban a magyar nyelv átadásában látják.

A hetedik, a vizuális nyelv választást és a nyelvi tájképet bemutató fejezet annak kiemelésével indít, hogy a nyilvános tér többnyelvűségének hagyománya Kárpátalján egészen a 20. század első feléig vezethető vissza, ennek eredményeképpen pedig a vizuális nyelvhasználat tükrözi az adott település szóbeli nyelv választását, legyen az magyar domináns vagy kétnyelvű. A közigazgatáshoz kapcsolható feliratok kizárólag államnyelven készülnek, viszont a Beregszászi járásban ezek a táblák kétnyelvűek: az ukrán megnevezés mellett a magyar is megjelenik rajtuk. Hasonló a nyelv választás a helyi önkormányzatok által kihelyezett azon feliratok esetében is, amelyek a magyar lakta településeken kerülnek ki, legyenek azok helységnév- vagy utcanévtáblák. A magyar nyelv használatának aránya az elmúlt évek nyelvészeti kutatásainak tükrében mégis a vallási élethez kapcsolódó színtereken a legmagasabb. A vasúttársasághoz hasonló nagyvállalatok igyekeznek a nemzetközi közönségnek is kedvezni az angol nyelv használatával, illetve ahol magyar utasokra is számítanak, az ő nyelvük is bekerül a tájékoztató feliratok közé. A gazdasági egységek vizuális nyelvhasználatát nagyban meghatározza a megszólítani kívánt ügyfelek köre, valamint a globális trendeknek és piaci viszonyoknak való megfelelésre tett törekvés. Így aztán az ukrán és magyar feliratokat gyakran angol és orosz nyelvűek egészítik ki.

A nyolcadik és kilencedik fejezet a kárpátaljai magyarok érdekképviseleti lehetőségeit, illetve a decentralizáció ezekre gyakorolt hatását ismerteti. Az utóbbi három évtizedben a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, az Ukrajnai Magyar Demokratikus Szövetség, valamint a szakmai alapon szerveződő civil szervezetek érdekképviseleti tevékenységeik révén hozzájárultak Ukrajna demokratizálódásához, illetve az ország politikai stabilitásához. 2019-ig öt parlamenti ciklusban is képviseltette magát a magyar kisebbség az ukrán országgházban, míg a kárpátaljai regionális és helyi önkormányzatokban folyamatosan jelen van a magyar érdekképviselet. A 2020-ban lezárult decentralizációs folyamat hosszú távú következményeiről korai lenne számot vetni a kötetben, viszont minden kétséget kizáróan megállapítható, hogy mindez hátrányosan érinti a kárpátaljai magyarságot és annak érdekképviseleti lehetőségeit, hisz a korábbiakhoz képest több közigazgatási egységre tagolja a magyar nyelvterületet, és ukrán többségű településekhez csatolja ezeket.

A kiadvány összegzésében a szerzők kiemelik, hogy az elmúlt száz év társadalmi, politikai és gazdasági változásai között is sikerült megőrizni a magyar nyelv magas presztízsét Kárpátalján, ami optimizmusra ad okot a magyar nyelv és a magyarság megmaradását és boldogulását illetően. A kötet megjelenését követő évben Oroszország megtámadta Ukrajnát, az újabb fegyveres konfliktus pedig a kárpátaljai magyarok életét is gyökeresen megváltoztatta, mégis a jelen kiadvány ismeretében megállapítható, hogy az ezzel járó változások és kihívások sem bizonytalaníthatják el a magyar nyelv és magyarság jelenlétét Kárpátalján. Az elmúlt év eseményei különösen aktuálissá teszik a kiadványt a szélesebb olvasóközönség számára is, hisz *A magyarok és a magyar nyelv Kárpátalján* betekintést nyújt az Ukrajna nyelvpolitikájából fakadó hierarchikus viszonyokba, illetve az ország területén élő magyar kisebbség helyzetébe.

(Összeállította, a szöveget gondozta,
a jegyzeteket és az utószót írta) Dupka György

**„A felnégyelt Haza...”
100 év versei Trianontól napjainkig,
1920–2020. Kárpátaljai költők
antológiája**

Intermix
Ungvár–Budapest, 2021

Zsávolya Zoltán

BŐVEN ELÉG APPARÁTUS

Ritkán találkozni ilyen gondosan kialakított gyűjteménnyel. Bevezető, előszó (*Előszó helyett*), törzsanyag, utószó, szerzői életrajzok, részletes áttekintésű tartalomjegyzék. Igen gazdag belbecs, ám ha nem is a külcsín esetlegesen eltúlzott ambíciójára helyeződik itt valamiféle hangsúly (mert ilyesmi természetesen nem merül fel az ízléses borító

esetén, mely a szerkesztő-összeállító fiának műszaki tervét dicséri), azért a kiadvány „környülállásai”, technikai meghatározói legalább annyira érdekesek és értelmezésre kínálkozóak, mint a benne megjelenő szövegek. A verbális anyag csakúgy, mint a közreadó közösség, a válogató instancia kitermelődése, megszemélyesülése. Utóbbi (történelem)-szemlélete, (művészet)felfogása, ami nem utolsósorban a törzsanyag rendkívüli tagoltságában mutatkozik meg korszakok, műfajok, egyének szempontjából. (Mindjárt az elején névsorban állnak a kötetben szerepeltetett alkotók.) Ennyire cizelláltan részletező felépítés láttán az olvasó késztetést érez az antológiánál érvényesülő aprólékosság valamiféle önkéntelen kontrolljára. Akár arra, hogy a befogadást már a címezésben: címben és alcím(ek)ben foglalt megállapítások „ellenőrzésével” megkezdje.

Ennek jegyében pergetheti át magán a tudást, az érzetet, miszerint az I. világháborút Magyarország számára a versailles-i Kis-Trianon-kastélyban jelentős területcsonkolással lezáró békeszerződéstől a jelenig nagyságrendileg egy évszázad (102,5 esztendő) telt el, és ebből éppen jó százegy forgott le, amikor az általa most vizsgált kiadvány napvilágot látott. A számszerűen pontos, tól-ig-os periódusjelzésre nyilvánvalóan annak vége felől vagy miatt van csak szükség, hiszen alighanem minden, de legalábbis minden kisebbségbe szorult magyar tudja, mikor volt „Trianon”.

Az mármost, hogy e „költői antológia” nettó lírai, illetve *lírikusi versgyűjtemény* lenne egyszersmind – ámbátor nagyrészt mégis az –, a szerkesztés irányából sem állítatik. Lévéen a második világhégés végén szovjet hadifogságba került, kényszermunkára hurcolt emberek (szimplán) kulturális dokumentumnak tekinthető, rövid sorokba, strófkákba tördelt, időnként rímes-ritmizált iratai is helyet kaptak az összeállításban. (Mely tény, persze, a többnyire esztétikai tulajdonságokkal szintén bíró textusok alapvető *kulturális jellegét* sem billenti meg.)

Mindössze tehát a négy darabra szakított haza képe, vagyis a kezdésként kiemelt idézet számítása látszik kissé problémásnak az amolyan ellenőrző olvasat számára. Vári Fábián László a csaknem Trianon-küszöbön élő nagy nemzeti költő utolsó idejét stilizáltan, első személyben megidéző munkája tartalmazza a kifejezést: „Sorsomhoz szabott síri ágy / A felnégyelt Haza, / Testemnek tüzét csillapítsd, / Tisza és Duna” (*Ady alkonya*, 162). A gesztus korántsem egyedi, hiszen Füzesi Magda bevezetője is nyilvánvalóan kapcsolódik Vári Fábián egy konkrét itteni verséhez (*Palackba zárt üzenetek*, 7–8). A négyelő kifejezés matematikai

értéke azonban feltétlenül kérdéses. Szlovenszkós és nem ruszinszkós változatában véve a trianoni szindrómát – vagyis Kárpátalját a felvidéki magyarsággal együtt 1938-ig Csehszlovákiához csapódónak tudva államilag –, még mindig bajosan jön ki a négyes osztat, és csakis úgy, ha a szemlélet mindössze a Románia által megcsípett Erdélyt és a Szerb–Horvát–Szlovén, majd 1929-től a Jugoszláv Királyság kebelébe került egykori területrészekre élő honjainkat veszi még tekintetbe a megmaradó anyaország tömbje mellett, Burgenlandét (külön) nem. Illyés Gyula közismert, háború utáni „ötágú síp” metaforája sem volt tekintettel a történelmi haza kicsi és lélekszámban sem jelentős nyugati sávjára, ellenben az Európa boldogabb széleire vagy egyenesen a tengerentúlra került emigrációkat és magát az anyaországot külön-külön kalkulálva hozta ki a maga numerusát. Szovjet-Ukrajna magyarjait nem vette figyelembe, alkalmasint a beneši ostor végén csattintotta őket is, ahogyan azt a nekünk kellemetlen helyzet kezdetétől megszokhatta kortársként. Ebből, ennek kompenzálásából származhat, hogy amikor Balla D. Károly kárpátaljai kulturális folyóiratot működtetett az ezredfordulón, *Hatodik Síp* cím alatt tette ezt. Mintegy s szükségképp tovább számolva, különböztetve eggyel, a számára és még sokak számára talán bosszantó nagyvonalúság vagy elnagyoltság korrigálására törekedve. Ám annál jobban elmélázhatunk a kötet címbe emelt végeredmény matematikai értékén: ugyan hová és vajon pontosan milyen részekre „négyelődik” az a bizonyos haza jelen könyv szerint? Akárhányad része is ugyanakkor Kárpátalja a történelmi Magyarország szétvágott tortájának, nem a trianoni darabolás egésze, hanem annak csupán egyik szelete tartozhat igazából az égisze alá. „A felnagyított Haza...” képe tehát olyasvalami összesített, a szükségesnél tágasabb gondolkörébe von, aminek itt csak egy parciális elemével volna igazából dolgunk. Csak nem a téma, a jelenségkör virtualizálásáról van szó?

Az országcsokolás ellentéte, az időleges visszaforrasztások kezdetének éve – 1938 – a kötet anyagbeosztása szempontjából határozottan érzékelhető cezúra (a számos könyvtagoló cezúra egyike), hiszen *Költők, versek a Magyarországhoz visszatért Kárpátalján (1938–1944)* megjelöléssel határozottan kirajzolódó, lényegi alfejezet található a kiadványban. Mint ahogyan a *Költők, versek a szovjet időszakban (1944–1991)* vagy a *Költők, versek Ukrajnában (1991–2020)* cím alatt is. Legfeljebb utóbbi két fejezet – melyekkel azonban korántsem merül ki a versantológia szövegállománya, vizsgálódási, körbenézési tereuma – még tovább tagolódik. Utóbbi, alegységi osztatok, meglehet, kissé esetlegesebben

megállapított határvonalúnak tűnnek fel a nagy, a történelmi nehézkedéssel kijelölődő periódusokhoz képest, amelyekbe betagozódnak, ám éppen az így lelepleződő vagy éppenséggel csak generikusan megmutatózó egyéni-egyedi látásmód is a konstitúció lényegi tartozéka. Csupán az impresszumban (borítón vagy címlapon tehát nem) olvasható, ám korántsem mellékes tény, információ ugyanis a kiadvánnyal kapcsolatosan, hogy azt „[ö]sszeállította, a szöveget gondozta, a jegyzeteket és az utószót írta: Dupka György.”

Dupka 1952-ben Tiszabökényben született költő, író, (irodalom)-történész, könyvkiadó és kiadói szerkesztő. Nem melleleg a kárpátaljai magyar irodalom – jelek szerinti – mindenese, aki a válogatás-összeállítás mellett nemcsak a zárótanulmányt jegyzi, nem pusztán a szerzők személyi bio- és bibliográfiáját készítette el alaposan, hanem már az utóbbi jegyzetek forrásául szolgáló előmunkálatok legnagyobb része is az ő nevéhez fűződik. Főként *A kárpátaljai magyar művelődési élet jeles személyiségei* című kiadványra gondolhatunk, amelyet 2018-ban adott közre, de évtizedes léptékű művelődéstörténeti munkásságának számos más dolgozata is aranyfedezetként áll a mostani vállalkozás mögött, mind részleteiben, mind egészében. S ha a 2000-es években szinte úgy lehetett érezni, Kárpátalját alapjában vagy szubjektív-„kizárólagosan” az inkább balliberális-posztmodern beállítottságú Balla D. Károly juttatja el irodalmilag Budapestre, illetve az anyaország irodalmi színtereire, úgy mára Dupka György tűnik kikerülhetetlen *elosztónak*, értékelőnek, közvetítőnek, mentornak, intézményi személyiségnek, (egy)személyes emberi intézménynek ezen a beáramlási vonalon. Aki Balla D. Károlyt ugyan jelentőségének megfelelni látszóan, bősséggel emlegeti mondott kísérőtanulmányában (az utószó konkrét témamegadása: *Magyar irodalmi élet Kárpátalján a Trianontól napjainkig*), primer anyaggal szerepeltetni azonban nem tudja, mivel Balla alighanem koncepcionális alapokon kívánt kimaradni a kötetből. Amint nem engedhette közlésre édesapja, a mostanára már elhunyt Balla László költeményeit sem.

Balla László 1951–1989 között pártalapon, ezen belül a leghosszabb ideig brezsnyevista bekötöttséggel irányította, határozta meg a kárpátaljai magyar irodalmat, illetve annak intézményeit, megkerülésével négy évtizeden át nem lehetett érvényesülni, s nehezen kötethez jutni vagy akár csak megjelenni is ebben a kisebbségi literatúrában. S bár tetteit, nem mindenben üdvös szerepvállalását utóbb, a rendszerváltozást követően életrajzi ihletésű kulcsregények sorában „gyóna meg”

az idősebbik Balla, viselkedése súlyos mementót kell jelentsen a méretben kisebb kulturális univerzumok számára. 1944-ben kétszázezernyi magyar került Kárpátaljával a Szovjetunióhoz, ez a létszám Ukrajnában ma – a termékenységi ráta Kelet-Európában még erősebb évtizedei, majd a felnyíló határok népességszámot elvándorlással csökkentő hatása következtében – már csak bő százezer. Ha mármost egy ekkora közösségben jut valaki összehasonlíthatatlanul kivételes irodalmi-kulturális irányítói funkciókhoz, nem árt, ha kellő érzékenységgel bír az irányzatos különbségek kellő finomságú észlelése, érvényesítése terén. Mindazonáltal a jelen kötettel éppen a 296. darabjához érkező Kárpátaljai Magyar Könyvek sorozata (sorozatszerkesztő és felelős kiadó: Dupka György) legalábbis törekszik a szekértáboros tájékozódás kiegyensúlyozására. Ami igaz a mostani antológiára is. Noha az – persze, hol itt az igazi ellentét? – vállaltan és elkerülhetetlenül „szubjektív válogatás”, miként azt Füzesi Magda sem mulasztja el hangsúlyozni a bevezetőben.

Nyilván ezen, már többször említett szubjektivitás és az azt birtokló konkrét szubjektum döntése révén válik lehetségessé, hogy a kiadvány jól kivehetően elkülönült részegysége legyen mintát a 2002-től megjelent, indulásakor elvileg-általánosságban esztétikailag „népfrontos”, ám végül a nemzeti(bb) alkotói csoportosulás kezén megrögzült *Együtt* folyóirat évfolyamaiban közreadott költészeti termésből, vagy hogy a Szovjetunió szétesése után önállósuló Ukrajnában a kulturális ott-honosságot az *ott honos* vagy onnan elszármazó magyar lírikusokkal hangsúlyosan a tudatban, a szemléletben kerestesse az összeállító a közvetlen politikai-állami kereteken túl (ld. a „*Mert a hazá te magad vagy...*” című alfejezetet, amely az 1991–2002 közötti évekből kínál verseket). De ugyanezen egyéniség döntése az is, hogy a művészi karakterüket tekintve alapvetően irodalmon kívüli légerversek szintén jól kirajzolódó vonulatot alkothatnak itt az 1944–1965 közti évekből, vagy hogy az *Előszó helyett* című, két Juhász Gyula-verset tartalmazó felvezető könyvegység az általános országvesztés tárgyalási szintjére viheti el (*Trianon* [9–11]), majd rögtön regionálisan konkretizálhatja a vonatkozó diskurzust (*Verecke táján* [11]), mielőtt még a könyv tényleges, saját beszéde – már kifejezetten kárpátaljai viszonylatban – elkezdődne.

A szegedi illetőségű Juhász Gyula szerepeltetése máris megmutatja, hogy a(z el)származási gyökerezettség mellett Dupka meglehetősen nagyvonalúsággal is tudja kezelni a kárpátaljaiságot. A kötődés nem feltétlenül, főleg pedig nem kizárólagosan születési, az is elég (lehet),

ha „csak” jelentősen kapcsolatba került az alkotó a térséggel. Az pedig végképp nem feltétel, hogy alapvetően „ez irdatlan / hegyek közé szorult katlan” (Kovács Vilmos, 139) területén töltse el az életét az érintettségbe kerülő, vonatkozásba hozott költő. Juhász „Kárpátalján megfordult” (353) ember, Mécs László viszont az 1920-as évek elején plébános Ungváron, míg a somogyi eredetű Takáts Gyulát és a felvidéki hátterű Győry Dezsőt a világháborús „magyar idő” vetette átmenetileg a tájra. Az antológia ismertebb és nem pusztán innen megismerhető nevei közül az utóbbi kettő a vidékhez jellemzően kapcsolódó költői gesztussal képviselteti magát a könyvben. Takáts lírai hőse a köz- és magánéleti, Petőfi-féle kettős *wish* topográfiai konkretizálását kárpátaljai helyszínek felhasználásával elvégezve nyilatkozik oda, miszerint „[h]azát, szerelmet ott tanultam én / Ungvár és Munkács várának tövén” (54), Győry-nél ellenben mindjárt címbe emelődnek a jelentőségteljes helynevek (*A bulcsúí fejfák között; Munkácsi március*). Mécs egészében kissé édeskés lírájából inkább csak itteni éveinek néhány versdarabját tudja felmutatni a szerkesztő, ámbar az „[u]ndorít a lápos róna” kitétel spirituális allegóriája mögött – amellyel a „[s]zent magas” (19) feszül szembe –, akár a folyóvíz öntözte beregi síkság földrajzi képei is meghúzódhatnak alkotástechnikailag.

„*A félnégyelt Haza...*” című versantológia kirajzolta kép alapján a kárpátaljai magyar irodalom kezdetei annak szlovenszkoí korszakában gyakran a magyarlakta vidékek más, a 20. század harmadik évtizedétől szintűgy a kisebbségiségbe váltó régióiból érkező és/vagy oda kanyarodó és/vagy Budapesten, netán a világ távolabbi tájain végződő és/vagy az irodalomtörténeten túlságosan erős nyomot nem hagyó szerzői életutak teljesítményeiben manifesztálódnak. Ritka közöttük még az olyan is, mint a Reichard Piroskáé, aki Beregszászban jött világra, írt a városról, egyszersmind a *Nyugat* szerzőjeként a 20. század első felének számontartottabb női írói közé sorolható. („Namény utcában, Beregszászon, / áll-e még az én szülőházam? / falán fut még vadszöllő-inda? / udvarában leng még a hinta” [36].)

Költők, versek. Ilyen sorrendű kitétel találni – mint nem egyet idéztünk is már – az antológia valamennyi (rész)fejezetének címében. Ez viszonylag nagyszámú alkotót és együttesen sok, de egyénenként gyakran mégis igen csekély mennyiségű lírai munkát jelent közelebb-ről. Ami főleg a 20. század utolsó harmadának, a 21. első évtizedeinek vonatkozásában feltűnő, mely időszak(ok) bemutatása egyébként gyakran ismét meg neveket, személyeket mint az egymásra sorjázó külön-

féle (al)periódusok alkotóit. (Hogy /al/periódusból, /rész/fejezetből indokoltan van-e ennyi, kérdéses; magunk például az önálló Ukrajna megalakulását nem látjuk akkora jelentőségűnek a kárpátaljai magyarság szempontjából, mint azt a keretváltozást, amelyet a Szovjetunióhoz kerülés jelentett egykor a megye lakóinak, ha csak nem az 1991-gyel meginduló kapitalizálódás miatt.) A rengeteg szűrőpróbaszerű szerző-felmutatás leginkább és többnyire csak afféle költészeti-verselői *Yellow Pages* kialakításának lehetőségét adja meg, hisz nem kevesen mindössze egy-két szöveggel szerepelnek, s így akként is érezhető: Dupka György kegyéből. Valamennyire bővebb merítés pedig szinte kizárólag olyanok esetében valósul meg, akik máshonnan már amúgy is ismerhetők. A tényleges művészi megmérettetéshez az önálló/aktív olvasáskeretek között nem elegendő számú írással felvettek „felfedezése” nem igazán lehetséges *innen*, az egyébként is komoly lehetőségeket birtoklók kiemelését pedig a kísérőtanulmány vonatkozó értékelései még tovább nyomtatékosítják (a szépirodalmi részen is valamivel számosabban szereplő verseik mellett). Igaz ugyan, hogy némelyek jelentőségén még az sem rezdíthet, ha mindössze a lokális kolorit érzékeltetésére használja őket egy-egy szöveggel a szerkesztő (Lator László, *Határon*; Szepesi Attila, *Gulácsy Lajos: Munkácsi zsidó*). A jelenlegi érett középnemzedék vagy a mostani idősebbek soraiból kerülnek ki az antológia szereplésmentességét nyertesei, az összeállító gesztusa ezeken a pontokon egybeesni látszik az értékelhetőség „objektívabb”, poétikai megalapozhatóságával csakúgy, mint ahogyan a kultúrintézmények felől érkező formális megerősítéssel is: az elmúlt évtizedek komoly anyaországi művészeti kitüntetettjeiről van ezekben az esetekben szó. Végül az Együtt folyóirat „költészetéből” válogatott egyéni verscsokrok mennyiségileg mint ha nivellálódnának, elegyengetődnének, függetlenül attól, korosabb egyéniség-e a szerzőjük, vagy éppenséggel „ifjú titán”. Dupka György bizonyosan jól tudja, hogy a kárpát-ukrajnai magyar irodalom és azzal együtt az ő szellemi sorsa, majd hagyatéka a kísérletező hajlamú és szenvedélyű fiatalok jövőbeli aktivitásához van kötve.

Elbe Hajnalka

Kárpátaljai magyar gyermekirodalom

Intermix
Ungvár–Budapest, 2021

Harmath Artemisz

HIÁNYPÓTLÓ, ÁTFOGÓ, HULLÁMZÓ

Az első olyan tanulmány látott napvilágot kötet formájában Elbe Hajnalka tollából, amely a magyar nyelvű, kisebbségi gyerekirodalmak közül kizárólag a kárpátaljai tárgyalja átfogóan és több szempontból. Ez a döntés mindenképpen a még mindig nagyon hiányzó és szükséges gyerekirodalmi alap kutatásokhoz sorolja a Kárpátaljai Magyar Könyvek sorozatban, az Intermix Kiadó gondozásában megjelent munkát.

Elsőként azt a bátor döntést kell üdvözölni, melyet a szerző kellőképpen argumentál intézménytörténeti összefüggésben az *Előszó* és *A Kárpátaljai magyar gyermekirodalom* című fejezetekben, jelesül, hogy ritka módon Kárpátalja földrajzi nevével differenciálja a magyar gyerekirodalom kutatási területét.

Mint az első négy fejezetből kitűnik, Kárpátalja az ott élő alkotókat, irodalmi szerzőket földrajzilag és ennek következtében társadalom- és politikatörténetileg, valamint intézménytörténetileg is meghatározó tájegység. Ami nem változott a régióban a hosszú évszázadok alatt, az éppen a geográfia, míg az utóbbi tényezők történelmi okokból folyamatosan módosultak, éspedig másképpen, mint az anyaországban. A kezdő fejezetek szépen kidomborítják, hogy a közel százévnnyi kisebbségi lét hogyan teremtett sajátos feszültséget a kárpátaljai magyar kultúrában. Egyrészt „[m]ivel ennyi évszázadon át Magyarország szerves részét alkotta, így kulturálisan a magyar örökséget hordozza magában

a legerősebben: önálló irodalomról nem lehet beszélni ebben az esetben” (19). Másrészt viszont éppen a kisebbségi lét, az elnyomó ország szabta szellemi körülmények sajátosságai: a magyar identitás felvállalása közelíti egymáshoz a határon túli irodalmakat. Ezek között azonban szintén „nem lehet egyenlőségjelet tenni” mivel „saját történelmük, saját jellegzetességeik vannak, és eltérő országokhoz tartoznak” (23).

Elbe Hajnalka tehát a kárpátaljai gyerekirodalmat – hangsúlyosan az első öt fejezetben – elsősorban identitáskérdésként tárgyalja. Szemléletmódját a magyar és a kárpátaljai magyar irodalom és gyerekirodalom összehasonlításának tekintetében irodalomtörténeti (*A magyar gyermekirodalom, Gyermekirodalmi antológiák Kárpátalján* című fejezetek), intézménytörténeti (*A kárpátaljai magyar gyermekirodalom, Gyermekirodalom a kárpátaljai tankönyvekben, Gyermeklapok Kárpátalján*) és recepciótörténeti tények (elsősorban a *Gyermeklapok Kárpátalján* című fejezetben) összekapcsolása határozza meg, indoklása kissé elnagyolt, de jól követhető, takarékos és olvasmányos. A szerző által felállított összefüggésrendszer magában foglalja a gyerekirodalom mint a nyelv elsajátítása médiumának szemléletét, ami a gyerekirodalom szocializációs szerepét domborítja ki.

A magyar nyelv elsajátításának, „az anyanyelv fejlesztésének” (7) funkciója, tehát a szocializációs cél Elbe szempontrendszerében az anyanyelv megszerettetésével egészül ki. Az anyanyelv elsajátításának és megkedveltetésének akkulturalizációs szerepét a dolgozatíró a kárpátaljai magyarság identitásképzésének részeként határozza meg, és a tematikai érdeklődés mellett – amely elsősorban a „gyerekszerű” és a „földrajzi-természeti” témákat jelenti – következetesen érvényesíti is a tanulmányában. A szerző – Komáromi Gabriellával szólva – megállapítja, hogy „[a]z olvasással egy időben zajlik az anyanyelv elsajátításának folyamata, ráadásul a gyermekek nemzeti identitástudata is fejlődik, formálják a magyarságról alkotott képüket” (28). A kötet címadó fejezete ekképpen a szocializációs funkció mellett megerősíti a gyermekirodalom kulturális szocializációt segítő szerepének a fontosságát.

A *Kárpátaljai magyar gyermekirodalom* első öt fejezete tehát olyan összefüggésrendszert mozgat, amely a történeti és mediális szempontokat ötvöző újabb megközelítésmódokhoz – köztük a cultural studies-hoz sorolja a munkát. Éppen ezért különös, hogy a bátor indítás után egy szűkítő besoroláshoz – Komáromi Gabriella műfaji kategorizálásához – fordul a szerző, kiegészítve azt Tarbay Ede két évtizedes általánosító meghatározásával, mely szerint a gyerekirodalom „a gyermekek szá-

mára is alkotott szépirodalmi művek összegzése” (10). A szakirodalmi hivatkozás után Elbe saját, komplex kultúrtörténeti kifejtése következik, majd a kárpátaljai szerzőket felvonultató, immár a kötetcímkre, a tematikára és a nyelvelsajátítást szolgáló nyelvi elemek és szempontok egy redukált csoportjára szorítókozó pályaképek kerülnek sorra.

A kötet címében szereplő „gyermekirodalom” előrevetíti a kötet irodalomelméleti hullámmását. A gyermekirodalom kifejezés – így, „m”-mel – inkább lineáris irodalomtörténeti szemléletet és műfaji kategorizálást asszociál, amely a húsz évvel ezelőtti gyerekirodalommal kapcsolatos munkákra, elsősorban Komáromi Gabriella *Gyermekirodalom* című „tankönyvére”¹ volt jellemző. A szerző erre a kötetre hivatkozik a legtöbbit, és a gyerekirodalom fogalmának, tehát műve tulajdonképpeni tárgyának a meghatározását is egy az egyben Komáromi Gabriellától veszi át. Legkésőbb a 2020-as évektől fogva már „gyerekirodalomként” beszélünk a tudományterület tárgyról, jelezve a szemléletváltást az intézménytörténet, a medialitáselméletek és a recepciótörténet által inspirált szintetizáló cultural studies irányába. A tanulmányíró nem vesz tudomást Kiss Judit *Bevezetés a gyermekirodalomba* című 2008-as munkájáról,² amely a gyermekről alkotott képünk társadalmi változásait vázolja, illetve beemeli a gyerekirodalom-kutatásba a játékelméletek tanulságait (kitérve a fantázia szerepére). Pedig ezen szemléletváltások irodalomtörténeti rálátásunkat meghatározó felteteleknek bizonyultak.

Kiss irodalomelméleti szempontból éles határt húz a tartalom javára döntő didaktizmus és a képzelet szellemformáló erejére építő gyerekirodalmi szövegek között. Elbe Hajnalka munkájának egésze megkezdődik a szövegek ilyenén csoportosítását, ezzel együtt az esztétikai minőség vizsgálatát az egyes művek kapcsán. A gyermekszemlélet társadalmi változásáról és a játékoság megjelenéséről ugyan egyetlen mondat erejéig említést tesz a szerző, ám nem a játékelméleti vagy meghatározó irodalomelméleti forrásokra, hanem Hájas Csilla gyerekirodalmi témájú tanulmányára³ hivatkozva. Szembetűnő, hogy a megváltozott gyerekirodalom-szemléletet a tanulmányíró sem a vizsgált kötetek, sem az említett szövegek szintjén nem mutatja be. A tanulmánykötetből hiányoznak a primer textusok, a tanulmányíró sem sorokat, sem versszakokat

1 KOMÁROMI Gabriella, *Gyermekirodalom*, Helikon, Budapest, 1999.

2 KISS Judit, *Bevezetés a gyermekirodalomba*, Ábel, Kolozsvár, 2008.

3 HÁJAS Csilla, *A kárpátaljai magyar gyermekirodalom vázlatos története a XX. század második felétől napjainkig*, Acta Academiae Beregsasiensis 2013/1., 245–252.

nem idéz. Tehát bár tud az irodalomelméleti fejleményekről, hiszen idézi például a szcénát jelentősen befolyásoló *Mesebeszéd*⁴ című kötet egy tanulmányát, valamint elméleti alapozásában komplex kultúrtörténeti vizsgálódást végez, a „gyermekszerű témák” gyermekszerűségének igazolására mindössze a műcímek felsorolásával és néhány mondatos tartalmi bemutatással szolgál. Például így: „Szalai Borbála verseinek nyelvezete könnyen megérthető a kisgyermek számára, még a nem kárpátaljaiak számára is” (62); „A történeteket olvasó gyerekek, fiatalok könnyen beleélhetik magukat a cselekményekbe (sic!): talán inkább a modernebb gyermekközpontú mesék tudják őket megszólítani” (73); „A kötet címadó *Rongybaba* című mű egyes szám első személyben, gyermeki nézőpontból íródott” (93).

A „gyermeki nézőpont” a tanulmányíró leggyakrabban használt terminus technicusa, ám kifejtését, árnyalását, az egyes műveket illető jelentésmódosulásainak taglalását mellőzi. Csupán kijelentésekre szorítkozik, argumentáció nélkül: „Hangulatfestő, hangutánzó versek is akadnak – többek között a *Cinegedal*” (93); „Míg Király Benedek Lőrinc előbbi kötetei inkább kisgyermekeknek íródtak, addig az utóbbi kettőt a nagyobbak, vagy akár tinédzserek is olvashatják” (73) – állítja a szerző, de azt nem tudjuk meg, miért.

A tanulmányfüzet második nagyobb egységében tizennégy kárpátaljai szerző – Osvát Erzsébet, Balla László, Kovács Vilmos, Szalai Borbála, Király Benedek Lőrinc, Kecskés Béla, Füzesi Magda, Berniczky Éva, Weinrauch Katalin, Kincses István, Nádasi Klára, Olasz Tímea, Turák Angéla és Kurmai-Ráti Szilvia – gyerekirodalmi munkásságát tizennégy fejezetben taglalja Elbe Hajnalka. Ezekben a részekben kizárólag tematikusan és pusztán a nyelvelsajátítás szempontjából (az érthető–nehezen érthető, kisebbeknek való–nagyobbaknak való, fiúknak–lányoknak szóló, illetve a hangzóság–tartalom dichotómiáival), néhány igen leegyszerűsítő, illetve problémás nyelvészeti-irodalomelméleti fogalom segítségével (megszemélyesítés, valós–fiktív dichotómiája) írja körül az elemzett pályaképeket, így a tanulmány terjedelmesebb fele önisméltóvá és emiatt érdektelenné válik. Az egyes gyerekirodalmi szerzők neve alatt a Ki kicsoda? jellegű lexikonok szócikkeinek megfelelő, ám az írásmódot, a poétikát még stilisztikai szempontból sem (vagy legfeljebb alig) érintő, az esztétikai minőség megragadásától

4 HANSÁGI Ágnes – HERMANN Zoltán – MÉSZÁROS Márton – SZEKERES Nikolett (szerk.), *Mesebeszéd. A gyerek- és ifjúsági irodalom kézikönyve*, Fiala Írók Szövetsége, Budapest, 2017.

elzárkózó tematikus lajstrom található. Például: „Ebben a kötetben is megjelennek az évszakok, illetve a természet, főként az esőről találhatunk sok verset” (62). Így a kárpátaljai gyerekirodalom iránt érdeklődők éppenséggel nem kapnak képet arról, hogy milyen minőségű szerzők milyen nyelvi-retorikai teljesítményeket produkáltak a térségben. Véleményem szerint fontos lenne folytatni az átfogó szemléletű kutatást, kiegészítve az egyes szépírói munkák, kötetek és művek nyelvi-stilisztikai vizsgálatával. Így teljesülhetne a kötet elején implicit megfogalmazott vágy, hogy a magyar olvasóközönség is értesüljön arról, hogy irodalomesztétikai értelemben mennyiben értékörző vagy éppen újító műveket alkottak a gyerekirodalom képviselői Kárpátalján.

Bartha Gusztáv

Kiút

Intermix
Ungvár–Budapest, 2022

Kovács Eleonóra

NŐVÉREK

Bartha Gusztáv *Kiút* című kisregényének elbeszélője, Emma Karlovna sértődött, kirekesztett, magára hagyott, önmagát gyűlölő, rokonait bíráló ember. A legsúlyosabb ezek közül a saját maga iránt táplált gyűlölet és megvetés: ha valaki könyörtelen önmagához, nem lesz könyörületes a körülötte lévő, esetleg munkaköréből adódóan rábízott emberekhez. Írásom középpontjába a lelkiismeret-furdalással és rémálmokkal küszködő Emma nővér életútja és családtagjaihoz fűződő

viszonya kerül. Ebből megtudhatjuk, honnan ered a főhős kirekesztett, magára hagyott életérzése.

Bartha Gusztáv *Kiút* című kötete 2022-ben jelent meg az Intermix Kiadó gondozásában, Marcsák Gergely szerkesztésében. A kiadvány az említett kisregényen kívül a *Csillagidő* című novellaciklust is tartalmazza. Utóbbi szövegeit (a *Körkörös* kivételével) a mulandóság és az elmúlás motívumai kapcsolják össze. Az idős Pista demens beteg (*Csillagidő*), Anti apó történetéből megtudjuk, mi lett volna, ha megszületik a gyermeke (*Vekker*), Béla bátya özvegy, elszalasztotta megkérni Éva kezét, aki már elhunyt (*Időntúli félelem*), Dezsőnek és Irénkének nem lehetett gyermeke, ezért a szomszéd csemetéket támogatják (*Vasmarok*). Ezekben a történetekben a *Kiút* főhősénél néhány évvel idősebb (*Csillagidő*, *Vekker*, *Időntúli félelem*) és fiatalabb (*Időjárók*, *Körkörös*) emberek élethelyzetét ismerjük meg.

A kötet borítója Matl Péter festő- és szobrászművész labirintust, vagy a kisregény tartalmát tekintve inkább lépcsőházat szimbolizáló alkotása alapján készült. Ennek köszönhetően a címlap és a tartalom összhangban áll egymással. A cselekmény szerint ugyanis Emma Karlovna váratlanul és indokolatlanul elmenekül a lakásából, kizárólagában húsz hrivnya (egy kenyér ára) lapul. Visszaemlékezésével nővérét, Sárít szólítja meg. Mialatt a negyedik emeletről a földszintre ér, itélkezik önmaga felett. Ez a folyamat kapcsolja össze a borítót a kisregényben olvasott tartalommal. A lépcsőházi séta azonban nem foglalja teljes egészében keretbe az elbeszélést: a lakásból indulunk, ahonnan Emma elmenekül, a lépcsőházba érkezünk, ahol lépked, szuszog, megpihen, nekirugaszkodik, lamentál, mérlegel. A 21. fejezetben a panelház kijáratához érkezik az elbeszélés. Arról, hogy Emma megtalálja-e a kijáratot, az utolsó mondat árulkodik.

Az ötvennyolc éves Emma Karlovna a város közelében működő elmeógyógyintézet főnővére. Nyáron poszttraumatikus stressz szindrómával küzdő katonákat, télen alkoholbetegeket kezelnek itt. Nyugdíja ezerkétszáz hrivnya (kevesebb mint tizenkétezer forint), ezért továbbra is dolgozik. Huszonnégy órás ügyeletet tart a kórházban, majd a lakásában a széken ülve bóbiskol, semmiképpen sem alszik el, nehogy aluszékonnyá váljon napközben. Érdekes, hogy Emma nővér az egészségügyben eltöltött harminc éve ellenére ennyire szigorú magához: megvonja magától az alvást. Nem pihen, de tétlenkedik: mosás, takarítás, főzés gondja az elbeszélés idején nem terheli. Egy alkalommal szinte hunyorog, hogy ne lássa a padlón szétszórta szennyes ruhát és a mosatlan

edényeket a konyhában. Ez ellentétben áll azzal, hogy főnövérként csak tiszta ruhában, vasalt köpenyben lehet méltóságteljes, tekintélyt parancsoló, megbecsült.

Emma nővér a lakásában ápolja depressziós nővérét, Sárít. Amennyiben egy másik emberről gondoskodik, önmagának kiegyensúlyozottnak kell lennie, aki az étellel is törődik (vagy Sári teszi ezt?). Csak zsíros kenyérről és kávéról olvasunk, bár az is igaz, hogy Sári a kórházi diétát követi, Emma pedig e szerint, vagyis Sofja nővér receptje alapján él harminc éve („fél szelet zsíros kenyér, fél alma, sós keksz, tea” – ismétlődik refrénként a szövegben). A látszólag felelősségvállaló, támogató, segítőkész Emmával ellentétes a kényszeresen fiókot és ablakot nyitogató, kutakodó, a lépcsőházban fel és le sétálgató, boltba rohanó Emma alakja. Attól tart, nem tudja eltitkolni Sári elől a kényszerbetegségét, nővére nem hiszi el neki, hogy egy konkrét tárgyat keres a fiókban, a konyhaablakot pedig a szellőztetés igénye miatt zárja és nyitja. Attól fél, hogy Sári megtudja: megbolondult. Emma számára ötvennyolc évesen is nagyon fontos más emberek véleménye. Közhely, hogy egyedül ezt nem tudjuk megváltoztatni, kizárólag az adott helyzetre adott reakciónkat befolyásolhatjuk. Emma nem így gondolkodik, noha több továbbképzésen is részt vett az elmúlt években. „Ügyis az van a városban, hogy aki az elmeosztályon dolgozik, az egy se normális. Miért lennék én kivétel, hm?” (18) Ez Emma nővér gondolkodásmódját világítja meg, amelyet az általánosítás jellemez („az van a városban” – tehát mindenkinek ez a véleménye, holott mindenki nem ismerheti őt személyesen, névről, foglalkozásról, és valójában nem is törődik annyira az egyik ember a másik életével, mert mindenki a saját feladatával bajlódik).

Sápadt, kóchajú – mondja magáról. Saját külsejét időskorában sem fogadja el, vagy épp az öregedést kárhóztatja, de erre nem utal pontosan, csak gúnnyal illeti önmagát. A megjelenésére ügyel, erre a reggeli készüldés leírásából következtethetünk. A haj- és szemszínéről viszont nem olvasunk a szövegben.

Keresztnevét (ahogy a házat is) Emma nevű nagymamájától örökölte, aki varrónő volt. Apját Károlynak hívhatták, erre utal az Emma Karlovna megszólítás. Az ukrán születési anyakönyvi kivonatban, személyi igazolványban és útlevélben elvégre a vezeték- és keresztnéven kívül a személy édesapjának nevét is feltüntetik. Munkahelyen, hivatali ügyintézés során az illedelmes és a beszélgetőtársat tisztelő megszólítás a keresztnév és az apai név kimondása. Ezért szólítja Komarov doktor Emma Karlovnának a főnövért.

A *Kiút* elbeszélője viszont Emmuska-muskának nevezi önmagát. Becéző név, ami tán arról is árulkodik, hogy őt senki sem kényezteti. Gyermeektelen, meddő – fiatalkorában nem zárta ki az örökbefogadás lehetőségét, azonban férj és megfelelő anyagi háttér híján az elbeszélés idejére ez a lehetőség bizonyosan meghiúsult. Magányos, kényszerbeteg – pontosan ezért lehetne elnéző és megengedő legalább saját magával szemben (unokaöccsét és -húgát élesen bírálja külföldi életmódjuk miatt). Arra nem kapunk választ, hogy valaki más is nevezte-e őt Emmuska-muskának. A *muska* lehet muskátli, bár ezen a vidéken inkább a *mályva* kifejezést használják. Kárpátalján helyenként *muska* névvel illetik a lepréselt szőlőszem fölött köröző muslicát. De valószínűbb, hogy Bartha Gusztáv egyszerűen az Emma becézését duplázta.

Emma nővér városán keskeny patak fut keresztül, akárcsak a Vérke Beregszászon. Az említett település közelében létezett egy Emma Karlovna munkahelyéhez hasonló intézmény. A kisregény szerzője elhallgatja a történet színhelyéül szolgáló város nevét, és kitalált földrajzi névvel sem szolgál. A kötet elején olvasható paratextus hangsúlyozza: a valósággal való egyezés a véletlen műve. Fogadjuk el ezt a lehetőséget. Emma egy tetszőleges városban él, ahol szláv (Igor, Sofja, Szlávik) és magyar keresztnevű (Sári, Ági, Hajni, Elemér, István) emberek laknak, és ukrán, illetve magyar nyelven beszélnek. Ez a hely Ukrajnában keresendő (Emma mondja: „Ukrajnában betiltották a játékautomatákat” [83]). A szövegben elrejtett utalásokból (donbaszi háború) és a koronavírus említésének hiányából kiderül, hogy a *Kiút* a 2014 után, ugyanakkor 2020 előtti intervallumban meséli el Emma nővér életét.

A történet negyven évvel korábban kezdődik, amikor Emma egészségügyi szakképző intézetben tanult, és szerelmes lett Istvánba. A kisregény három idősíkon játszódik: a jelen a lépcsőházban zajlik, a közelmúlt Sári ápolásával telik, a régmúlt pedig a negyven évvel korábbi szerelembe esés, de inkább a következmények elviselése és a csalódás leírása.

Felmerül a kérdés, hogy családtagjai milyen hatást gyakoroltak Emmára, milyen erkölcsi értékítéllettel, valamint értékrenddel rendelkeztek, a nővér miképpen ítélte meg őket. Nagyapjától a szenvedés tűrését, nagyanyjától keresztnevét és elcserélt házát kapta, illetve a másokat sértő beszédmódot tanulta, anyjától a gondoskodás képességét sajátította el. Sárira irigykedett gyermekkorában az ajándékba kapott kabát és a tánciskola miatt. Apjára elsőként Apu királyként emlékezik, később alkoholfüggőként látja, ennek okát magában keresi (szégyent hozott

a családra, hisz nem ment férjhez). Fontos, hogy Istvánt ellenségként és élete megrontójaként látja: miatta nem lehet gyereke, és ő az oka annak is, hogy senki nem vette feleségül. Ezért egyedül maradt, nem volt szüksége az örökölt családi házra, így aztán elfogadta apja javaslatát, és elcserélte azt egy lakásra. Kezdetben egyetértett édesapja ötletével, később azonban úgy vélte, hogy haszontalanná vált családja számára, mely kitaszította és az örökségtől is megfosztotta őt.

Emma mindenkiiben talál hibát. Apja alkoholfüggő, anyja elfogult (Sárit jobban szereti). Sári lányáról ezt mondja: „a hajnalok hajnalának süljön ki a szeme” (7). Sári fiáról ezt olvassuk: „Elike állítólag a katonai sorozás miatt kénytelen oda-vissza ingázni az országhatáron. A donbá-szi háború előtt vajon miért? Hm? Nagyon ráférne egy... egy kis katonáskodás, a valutázásnak, a könnyen élésnek csurma [ukránul: fegyház – K. E.] a vége” (7). Sok feszültség gyűlt össze Emmában. Ebben az ítéletben nincs szeretet, elfogadás, megértés. Nem keresi a másik ember szempontjait, döntésének okát, nem szemléli az eseményt a másik nézőpontjából. Az okot sem kutatja: miért lett ilyen felnőtt Elike és Hajni? „Mintha létezne szenvedés nélküli élet” (7) – mondja Emma, amikor Sári családjáról mesél. Szavai reménytelenségre utalnak. Elfogadja, hogy a szenvedés az élet kísérője, arra viszont nem gondol, hogy nem mindegy, meddig tart ez a folyamat, és arra sem, hogy tehetne valamit ellene. Nagyszüleiről és Komarov doktorról azonban nem ír rosszat.

Igor Vasziljevics Komarov doktor Emma nővér régi ismerőse, tíz évig együtt dolgoztak. Ő írta alá az áthelyezési kérvényt a városi kórházból az elmegyógyintézetbe. Az orvost daganatos megbetegedéssel diagnosztizálták, és azt kéri Emma nővértől, hogy legyen az ápolója, ezért havonta ötszáz kanadai dollárt kapna. Amennyiben elfogadná az ajánlatot, Emmának el kellene költöznie a városból, valószínűleg Harkovba. Ebbe még nem egyezett bele, noha Komarov biztatja, hogy közösen megtalálják Sári betegségének okát („Sárika boldogtalan? Mitől lenne boldog, hm? [...] Azon leszünk, Emma Karlovna, hogy kitaláljuk” [35]). Amennyiben Sári meggyógyul, Emma számára nyugdíj-kiegészítésként megfelelne a gondozásért kapott pénzösszeg. A nővér azonban a kisregény végéig nem hoz döntést.

Ahogy a bevezetőben is említettem, a szövegben kiemelkedő szerepet kap Emma részéről a sértődöttség, a kirekesztettség, valamint az öngyűlölet érzése, megélése. Sértődött, mert első szerelme, István szegyenben hagyta, levélben köszönt el tőle, és átiratkozott egy másik iskolába. Ő ekkor lábadozott az abortusz után, rosszul lett, és újabb

műtéten kellett átesnie, eltávolították a méhét, két évig sírt és gyászolt. Kirekesztett, mert értelmezése szerint, amikor apja arra kérte, cserélje el örökségét (mint Jákob és Ézsau), nagymamája házáat egy háromgyermekes családdal, és költözzön a negyedik emeleten lévő panellakásba, eltaszította őt a családja. A fennmaradó pénzüsszezből ráadásul Sári esküvőjét is finanszírozták. Miközben Emma nem talált férjet, és alkalmi kapcsolatai sem vették komolyan.

Az öngyűlölet akkor látható igazán, amikor saját magáról a legkevésbé becéző módon (ellentétben az Emmuskával) vélekedik. Amikor az egyik lakó megkérdezi tőle, hogy a börtönbüntetését töltő férje miatt sírdogál-e gyakran, sarkon fordul, a boltban vásárolt ecetet is a lépcsőházban hagyja, hazaszalad, és ezt mondja: „Közben mi egyébre gondolhattam volna, ha nem arra, hogy a lépcsőházban lakók szemében egy rabló, vagy maffiózó, de nem kizárt, hogy egy gyilkosságért elítélt börtöntöltelék szajhája vagyok, hm? Elbújt közénk a rühese, adni a tisztességest, játszani a kedves nővért” (73).

Ahogy fentebb említettem már, Emma nővér nem engedélyez magának pihenést (nem alszik a huszonnégy órás szolgálat után), és évek óta diétán él: *fél szelet zsíros kenyér, fél alma, sós keksz, tea*. Az ételek ízétől tiltja el magát. Talán részben a felsoroltak miatt érzi magát tehetetlennek, mintha egy olyan élethelyzetbe került volna, ahonnan sehogyan sem tud elmenekülni. Itt kapcsolatot találunk közte és a Bartha Gusztáv *Sajgás* című kisregényéből ismert Valló Péter között, aki tizennyolc évesen Odesszába szökött (valójában elmenekült valami elől, amit nem tudott befolyásolni: így akarta megúszni a katonai szolgálatot, ám később kiderült, hogy asztmája miatt felmentést kapott), egy idő után pedig már csak sodródott az eseményekkel (kényszerházasságot kötött, melybe idővel beletörődött).

Emmát több olyan esemény szorongatja és kényszeríti válaszlépésre, melyeket képtelen befolyásolni. Szervezete a változókorba lépett, Komarov doktor szerint a hormonháztartás felborulása miatt vált kényszerbeteggé. Nem tudja kontrollálni önmagát, muszáj ablakot és fiókot nyitnia, folyosón suhannia. Sári ápolása is csapda: műszak után munka (ugyancsak betegápolás) következik, ráadásul egy olyan páciensé, aki mindennel elégedetlen és folyton sopánkodik. Ha az ember otthon sem tud pihenni, hat hete nincs nyugta, a kimerültségtől könnyen hibázhat. Ez majdnem megtörténik: Emma munkahelyén feltűnik István. Csak egy ampulla injekció szükséges, és Emma életének megrontója, ellenége, a bűnbak, a rémálmaiban megjelenő ördög megsemmisül.

Nem egyértelmű, hogy megtörténik-e a bosszú. Az elbeszélő így emlékszik vissza az esetre: „Az orvosi szoba nagyszekrényéből üveg infúziót, és két, hazudok, három ampulla, meg nem mondom, milyen nevű, külföldi injekciót csentem el” (90). A történész tudja, hogy a memoár és az önéletírás forráskritikát igényel, mert az írója torzít, hogy saját magát kedvezőbb színben ábrázolja. Emma Sárihoz beszél képzeletben, ezért mondhatja, hogy két vagy három ampullát vett el. Nem világos, hogy megmérgezte Istvánt, vagy a férfi magától lett rosszul. István mindenesetre megkapja az életmentő injekciót, Emma nővér hazamegy, de nyugtalan, és ezt követően szalad ki a lakásból. Olvasóként a történet végéhez érkezőnk, a főhős pedig eljutott a negyedik emeletről a földszintre.

Miután először olvastam a történetet, megjelent előttem egy kép: Emma nővér a lépcsőházban áll, a poros, hasadt ablak előtt. Az üveghez hajol, szíppant egyet a kívülről érkező légáramból, észreveszi a szürke betonon mozgó falevelek árnyékát. Talán nem tud kijutni, így a Platón barlangjában élő emberekhez hasonlóan csak az árnyékot látja. Amennyiben mindörökre a lépcsőházban ragad, otthonossá teheti a labirintust. A saját emeletét, lakását kitakaríthatja (utóbbit meg is teszi), vagy ha elköltözik, és nekifog Komarov doktor ápolásához, helyreigazíthatja az életét. Ennek lehetőségét ajánlja az utolsó mondat: életet egy új labirintusban, mely akár otthonosabb is lehetne.

Gazda Albert

LeningrádCser Kiadó
Budapest, 2021

Csorba Zoltán

LENINGRÁD-TITOGRAD

A határon túl nőttünk fel mindketten. Gazda Albert, a *Leningrád* című könyv szerzője a Szovjetunióban, én Jugoszláviában. Két olyan országban, amelyek már nem léteznek. Mivel mind a ketten szolgáltunk ezeknek az országoknak a hadseregeiben, a történelem és a történesek szerencsétlen alakulása folytán akár még harcolhattunk is volna egymás ellen. Két magyar katona, az egyik szovjet, a másik jugoszláv egyenruhában. Az 1970-es, 1980-as években szerencsére ez a veszély már elmúlt. Pedig 1948-ban, a „láncos kutya” korszakban még reálisnak tűnt.

Mind a ketten a Tisza partján nőttünk fel. Ő Técsőn, nem messze a forrástól, én Becsén, a torkolat közelében. Szégyenkezve bevallom, mi akkoriban Vajdaságban nem sokat tudtunk a kárpátaljai magyarokról. Még nagyobb szégyen: arról sem volt tudomásunk, hogy a Szovjetunió területén 250 ezer magyar él. Mellesleg, Gazda Albert sem említi a könyvben Vajdaságot. Lehet, hogy náluk sem tartották számon, hogy Jugoszláviában megközelítőleg ugyanannyian tartozunk (akkor inkább csak elvben) a magyar nemzethez. A könyv elbeszélője nyugati, délnyugati irányban legmesszebb Magyarorszáig jutott. Úgy fogalmaz, számukra Magyarország jelentette a Nyugatot. Magyarországon a rendszerváltás előtt sokan érezték úgy, hogy Jugoszlávia már majdnem Nyugat. A vajdasági Balázs Attila könyvének címét átfogalmazva: Kinek Nyugat, kinek Kelet.

A vajdasági fiatalok hetilapja, a Képes Ifjúság régi számaait olvasgatva rábukkantam a minap egy 1966-ban megjelent riportra: az újság fiatal szerzője egy szervezett utazás keretében eljutott Kijevbe. Korábban New Yorkról, Párizsról, Münchenről olvashattak a vajdasági fiatalok, de ez nem jelentett számukra túl nagy különlegességet, hiszen az említett nyugati nagyvárosokba akár el is juthattak. A Szovjetunióba viszont „csak úgy”, turistaként nem. A kijevi tudósítás tehát különlegesnek számított. Számunkra az ottani élet ismeretlen volt, rejtélyes, egyedi. A Képes Ifjúság riportjából sem tudtak meg róla szinte semmit az olvasók, az újságíró elvégre azokról a helyekről írt, ahova vitték, amelyeket megmutattak neki. Fel sem merült, hogy arrafelé magyarok is élnek. A riporter sem kérdezősködött ilyen irányban. Pedig az autóbusszal biztosan átutaztak Ungváron, Beregszászon és Munkácson.

Gazda Albert könyvét olvasva állandóan párhuzamot vontam az én világom és az övé között, és minden fejezetből megfogalmaztam a saját verziómat. Noha én egy évtizeddel korábban éltem a gyermekéveimet és a kamaszkoromat, a szerzőhöz képest az életkörülményeket összehasonlítva a lemaradás az ő oldalán szembetűnő. Szinte minden tekintetben. Jugoszláviában, azon belül Vajdaságban már az 1960-as évek elejétől látványosan emelkedett az életszínvonal. A családok hamarabb vásárolhattak személygépkocsit, tévékészüléket, a korszerű – igaz, jugoszláv gyártmányú – háztartási berendezéseket (hűtőszekrény, mosógép, villanytűzhely) jutányosan, törlesztésre árusították, az emberek bárhová utazhattak – kivéve, ugye, a Szovjetunióba, oda csak szervezeten, de ilyen irányú érdeklődésről nemigen tudok.

Jugoszlávia nyitott volt a nyugati kulturális termékek iránt, a brit és a tengerentúli előadók lemezeit licenc alapján gyártották Zágrábban és Belgrádban, külföldi művészek, társulatok léptek fel nálunk, a mozik közönsége láthatta a legújabb filmalkotásokat.

A szerző emlékeztet arra, hogy Lenin minden művészetnél fontosabbnak tartotta a filmet. A forradalmi, hazafias szemlélet miatt. Ez a megközelítés – részben – jelen volt a jugoszláv mozgóképgyártásban is. Amikor megjelent a sutjeskai, majd a neretvai ütközetről szóló film, Kárpátaljához hasonlóan nálunk is szervezeten és kötelező jelleggel vezették a gimnázium összes tanulóját moziba.

Jugoszlávia nyitott volt a világ legújabb filmalkotásaira. Talán azért is, mert Tito imádta a mozit, és a filmművészetben nem (csak) a hazafias érzelmek ápolásának eszközét látta. Napi rutinnak számított nála a mozizás. Feljegyezték, hogy 1949 és 1980 között összesen 8801 filmet

nézett meg. Létezik egy lista, amely azt összegzi, hogy melyik nap melyiket. Ebből kiderült például, hogy a *Leningrádban* is említett *Egy nehéz nap éjszakája* című alkotást Tito kétszer is megnézte – a könyv szerzője nála tizenöt évvel később, 1980-ban látta. A Szovjetunióval való szakítás után, egész pontosan 1949. november 2. és 1954. november 17. között Tito egyetlen szovjet filmet sem volt hajlandó megtekinteni. A mozikból is száműzték ezeket. Jól jártunk! Nem emlékszem, hogy láttam volna akár egyetlen szovjet háborús filmet is a moziban. Nem hiányzott. A James Bond-alkotásokat viszont a világpremierek után nagyon gyorsan bemutatták a jugoszláv filmszínházak is.

Valja Kotyik. A Szovjetunió hőse. Tizenegy éves korában már csatlakozott a nagy honvédő háborúhoz. Vonatokat és raktárakat robbantott, megsebesült és életét vesztette. „Így nem lett belőle sem felnőtt, sem kommunista, csak úttörőcsapat” (129) – olvasom a könyvben. A gyermekhősök nem csak a szocialista-kommunista, honvédő, népfelszabadító történetekben játszanak fontos szerepet. Más forradalmak is számontartanak és ünnepelnek fiatalokú hősöket. Pedig semmilyen ideológia, semmilyen forradalmi cél nem indokolhatja gyermekek életének kioltását. A felnőttek felelőssége, bűne, hogy a harcok közelébe engedték őket, fegyvert, robbanóanyagot adtak a kezükbe. Majd pedig hőssé emelték őket. És utcát, teret vagy úttörőcsapatot neveztek el róluk. Jugoszláviában képregénysorozat készült két idealizált gyermek partizánról, Mirkóról és Slavkóról. Ebből való a következő részlet: „Mirko, vigyázz, jön a golyó!” A következő képkockán Mirko félreugrik és visszaszól: „Köszönöm, Slavko, hogy megmentetted az életemet!”¹

Az írásom címébe foglalt Leningrád–Titograd párhuzamot a névadók miatt választottam. Lenin és Tito. Mindkét város polgárai népszavazáson határoztak arról, hogy visszaállítják az eredeti elnevezést. Leningrád lakossága 1991-ben szűk többséggel szavazta meg az 1914 előtti Szentpétervár nevet. Titogradban 1992-ben döntöttek a Podgorica elnevezés visszaállításáról. Egyébként az egykori Jugoszlávia minden tagköztársaságában és tartományában egy-egy város viselte a marsall nevét.

A *Leningrád* hőse Técsőn, a Lenin utcában lakott (amely nem lehetett rövid), de a város főutcája ma is Kossuth Lajos nevét viseli. Tito Jugoszláviájában szinte minden település főutcáját Tito marsallról

1 Idézi: Aleksandra ČUK, *Mirko i Slavko, superheroji Jugoslavije: Proglaseñi su za neosporan šund, a porazilo ih je vreme*, www.danas.rs/kultura/mirko-i-slavko-superheroji-jugoslavije-proglaseni-su-za-neosporan-sund-a-porazilo-ih-je-vreme.

nevezték el. A múltkoriban a Tisza partján, a bánáti oldalon fekvő Padé falun utaztam át, és meglepődve figyeltem fel arra, hogy ez ott még mindig nem változott. Létezett ugyan felénk Lenin (a szerbek a szovjet forradalom vezérért Lenyinként nevezik) utca is, de sehol sem a legfontosabb, központi közterület. A *Leningrád* című könyv elbeszélője említi, hogy városokat és embereket szeretne megismerni. Ha nem jut el a mindössze 175 ezer lakosú Podgoricába, nem sokat veszít. Montenegró fővárosa ugyanis nem bővelkedik látnivalókban. Egy valamirevaló képtárat sem leltem ott. Nemhogy egy Ermitázst.

Az ötvenhat fejezetből álló kötet nem az idén ötvenhat éves újságíró, szerkesztő, volt főszerkesztő, író Gazda Albert, hanem a técsői iskolás, a Szovjetunióban élő Albert gyerek horizontjáról szólal meg. Albert egy jól fogalmazó tanuló, aki a vele és a környezetében történtek kapcsán szerzi első tapasztalatait, és azokból le is vonja következtetéseit.

A stílus már az első fejezetek elolvasása után J. D. Salinger *Rozsban a fógó* című remekművét juttatta eszembe. Ezért nem is csodálkoztam, amikor a könyv vége felé a szerző meg is említi az amerikai író és kultúrkönyvét, a *Zabbegyezőt*. A kötet – mint bizonyára mindenki előtt ismeretes – ezzel a frappáns, de pontatlan és félrevezető címmel vált ismertté. Egy ungvári lány javasolta elolvasásra a könyvfaló Albert gyerekeknek a *Zabbegyezőt*. Minden bizonnyal be is szerezte a kötetet, és a jelek szerint hatott a stílusára. Feltételezem, hogy Gazda Albert olvasta a Barna Imre munkáját dicsérő, megítélésem szerint sokkal sikerültebb új fordítást is. Ha személyesen találkoznék a szerzővel, bizonyára megkérdezném tőle ezt. Ahogy sok minden mást is, ami a könyv olvasása közben eszembe jutott.

Számtalan a hasonló emlék: húslevesillatú vasárnapok, Rejtő-könyvek, a cowboykalap rajzolásának egyszerűsége, Bo Derek mellei, a húsvéti locsolkodás, a beat-, rockzene és a foci imádata. (Valóban gyermekkori emlék a Panenka-büntető? 1972-ben a szerző hatéves volt!) A *Hosszú forró nyár* című sorozat – Ben Quickkel a főszerepben – a jugoszláv tévében az 1960-as évek második felében futott. Karácsonykor nálunk év végi ünnepeket tartott az ország, az ajándékot a magyar gyerekeknek szenteste a Jézuska hozta, de szilveszter előtt elfogadtuk az iskolákba látogató Télapó (Deda Mraz – Gyed Moroz) ajándékát is. Szurkoltunk a jugoszláv csapatoknak és a válogatottnak. Mifelénk is úgy tartották, a párt- és az ifjúsági szervezeti tagságot ki kell érdemelni. A Szovjetunióban fizettettek tagsági díjat a Komszo-

molban. A tagsági díj megegyezett egy óvszer árával. Nálunk a SZISZ (Szocialista Ifjúsági Szervezet) tagságért nem kellett fizetni. Az óvszer árára nem emlékszem. A használata az AIDS megjelenése, 1983 után terjedt el. A Büdös-patak! Minden késő ősszel, a cukorrépa betakarítása után haltetemektől büzlött a Dunát a Tiszával összekötő Ferenc József-csatorna. Mi pedig nem messze laktunk a torkolatától. A verbászi és a cservenkai cukorgyárak lazán a csatornába ürítettek. Nyárra valahogy regenerálódott a halállomány, novemberben pedig kezdődött újra a szennyezés. Büdös-patak partján nem jó lakni!

Ribizlibort nem ittam, és bolgár gyártmányú Rodopi cigarettát sem árusítottak mifelénk. A jugók licenceket vásároltak, és hasonlóan ahhoz, ahogy Koperban Renault-t, Szarajevóban Volkswagent, Krajujevacon Fiatot, Kikindán Opelt – Nisben Kentet gyártottak, a fennmaradt tizennégy dohánygyárban Marlborót, Camelt, Pall Mallt, Winstont, Lucky Strike-ot, Lordot. Persze az olcsóbb, de jó minőségű hazai dohánytermékek mellett.

Nekünk, vajdasági magyaroknak több szerencsénk volt a Szovjetunió határain belül élő magyaroknál. Nemcsak a magasabb életszínvonal miatt, hanem azért is, mert Jugoszláviában egyenrangúnak éreztük magunkat a többi, ott élő nemzettel és nagyszámú nemzetiséggel. Az Alkotmány rögzítette: Jugoszlávia az ott élő nemzetek és nemzetiségek egyenrangú és egyenjogú országa. A nemzeti kisebbség fogalma nem létezett. Később, amikor szétesett a keleti blokk, a térségben többnyire nemzetállamok alakultak. Ahol a magyarság nemzeti kisebbség sorsába szorult.

A határon túli magyar közösségekben mindenütt és Gazda Albert könyvében is visszatérő kérdés, hogy el kell-e sajátítani annak az országnak a nyelvét, ahol élünk. Ha igen, milyen szinten? A kötet elbeszélőjének azt javasolják – gyakorlati okokra hivatkozva –, hogy tanuljon meg jól oroszul, ukránul. Többfelől lehetett hallani, hogy akár már a középiskolát érdemes orosz (ukrán, szerb, szlovák, román) nyelven végezni, mert akkor könnyebben boldogul az ember az egyetemen. Majd pedig az életben. Ha a határon túli fiatal ragaszkodik a magyar nyelvű felsőfokú oktatáshoz, akkor a választása a magyar tanszékekre szűkül. A másik lehetőség: az anyaországi egyetemek. A kimutatások szerint a Magyarországon diplomát szerző, határon túlról érkezett magyar egyetemisták nagy többsége itt is marad. Vajdasági adatok szerint több mint nyolcvan százalékuk. Mert amennyiben visszatér, úgy ismét szembesül a nyelvtudásból adódó akadályokkal. Egy Magyarországon vég-

zett orvosnak kommunikálnia kell orosz, ukrán (szerb, szlovák, román) betegekkel is. A mérnöknek, közgazdásznak is. Nemzeti szempontból pedig a cél az lenne, hogy a határon túl se fogyatkozzon a magyar közösség. Hogy ott maradjanak vagy visszatérjenek oda a magyarok.

Erről a *Leningrád* című könyvben nem esik szó, a történet Técsőn, az érettségivel fejeződik be. Az áttelepülés, a beilleszkedés, az itthonkeresés története, amit Gazda Albert életének vonatkozásában nem ismerek, de a magam sorsán keresztül feltételezek, úgy sejtem, nála is ezután következett. A *Leningrád* a nekirugaszkodás regénye. Én mostanság egyre gyakrabban érzem, hogy haza kellett volna menni. Még időben. Ha ott (otthon) úgy alakultak volna a körülmények. De nem alakultak úgy. Kárpátalján pedig pláne nem.

REPERTÓRIUM

2022. szeptember–október

Repertóriumunk az elmúlt két hónap szépirodalmi alkotásait regisztrálja, gyűjtőköre a lapunk által szemlézett, nyomtatásban is megjelenő folyóiratokra terjed ki – pontosabban azokra, amelyek közülük a 2022. év során napvilágot látnak. Frissessége kizárólag ezek rendszeres beérkezésétől függ: a negyedévi és a határon túli lapok természetüknél fogva hordozzák a csúszás lehetőségét. A korábbi évek gyűjtései a Magyar Irodalmi Repertórium eddig megjelent kötetekben (2003–2006), valamint a www.repertorium.hu honlapon érhetők el.

A feldolgozott folyóiratszámok

Agria, 2022. 3.	Magyar Napló, 2022. 9., 10.
Alföld, 2022. 9., 10.	Mozgó Világ, 2022. 9., 10.
Apokrif, 2022. 2., 3.	Múlt és Jövő, 2022. 3.
Élet és Irodalom, 2022. szeptember 2.,
szeptember 9., szeptember 16.,
szeptember 23., szeptember 30.,
október 7., október 14., október 21.,
október 28.	Országút, 2022. július 1., július 15.,
július 29., augusztus 12.,
augusztus 26., szeptember 9.,
szeptember 23.
Életünk, 2022. 8., 9.	Palócföld, 2022. 2.
Ezredvég, 2022. 3.	Pannonhalmi Szemle, 2022. 2.
Forrás, 2022. 9., 10.	Somogy, 2022. 1., 2.
Helikon (Kolozsvár), 2022. szeptember
10., szeptember 25.	Szépirodalmi Figyelő, 2022. 4.
Hitel, 2022. 9., 10.	Székelyföld (Csíkszereda), 2022. 4.,
5., 6., 7., 8.
Irodalmi Jelen, 2022. 9., 10.	Tempevölgy, 2022. 2., 3.
Jelenkor, 2022. 9., 10.	Tiszatáj, 2022. 9.
Kortárs, 2022. 9., 10.	Új Forrás, 2022. 8.
Liget, 2022. 9.	Vár Ucca Műhely, 2022. 1., 2.
Lyukasóra, 2022. 2., 3., 4., 5., 6.	Várad (Nagyvárad), 2022. 8., 9.
Magyar Műhely, 2022. 2.	Vigilia, 2022. 9., 10.
	Zempléni Múzsza, 2022. 2.

Vers

1. ACSAI Roland: *3. Telivér.* = Az új carmenekből. [Versciklus]. = Forrás, 9/8. p.
2. ACSAI Roland: *4. Ha lehetne.* = Az új carmenekből. [Versciklus]. = Forrás, 9/8–9. p.
3. ACSAI Roland: *5. Jégmadár.* = Az új carmenekből. [Versciklus]. = Forrás, 9/9. p.
4. ACSAI Roland: *6. Nebézült pibék.* = Az új carmenekből. [Versciklus]. = Forrás, 9/9. p.
5. ACSAI Roland: *21. /Képernyőre.* = Az új carmenekből. [Versciklus]. = Alföld, 9/30. p.
6. ACSAI Roland: *22. /Műzsám, Mnemoszüné.* = Az új carmenekből. [Versciklus]. = Alföld, 9/30–31. p.
7. ACSAI Roland: *Görgeti uija.* = Pannonhalmi Szemle, 2/80. p.
8. ACSAI Roland: *Hangjai hamvai.* = Vigilia, 10/834. p.
9. ACSAI Roland: *Hétfő, időgép.* = Vigilia, 10/833–834. p.
10. ACSAI Roland: *Megbabonázva.* (párhuzamos vers). = Pannonhalmi Szemle, 2/79. p.
11. ACSAI Roland: *Mostoha rekviem.* = Pannonhalmi Szemle, 2/79. p.
12. ADY András: *Átutazóban/Passing through...* = Székelyföld, 5/69–70. p.
13. ADY András: *Gyülékony/Flamable.* = Székelyföld, 5/70–71. p.
14. ADY András: *Mentsetek (fél)/Grant me immunity.* = Székelyföld, 5/69. p.
15. ADY András: *Nélkülünk-velük/With or without 'em.* = Székelyföld, 5/70. p.
16. ADY András: *Wishful thinking/A wish full of thinking.* = Székelyföld, 5/71. p.
17. ADY Endre: *A magyar Ugaron.* = Zempléni Múzsza, 2/2. p.
18. ÁFRA János: *Termésidő.* = Új Forrás, 8/52–53. p.
19. ÁGH István: *Álomtitok.* = Hítel, 10/4. p.
20. ÁGH István: *Éjjél.* = Hítel, 10/3. p.
21. ÁGH István: *Japánakác.* = Hítel, 10/6. p.
22. ÁGH István: *Fikusz.* = Hítel, 10/5. p.
23. ÁGH István: *Háborúk füstje.* = Hítel, 10/3–4. p.
24. ÁGH István: *Leander.* = Hítel, 10/6. p.
25. ÁGH István: *Növényeink.* = Hítel, 10/5. p.
26. ÁGH István: *Téli kitérő.* = Székelyföld, 5/11–12. p.
27. ÁGH István: *Tükörképek.* = Székelyföld, 5/10–11. p.
28. ÁGH István: *Az utolsó kérdés.* = Székelyföld, 5/9–10. p.
29. ÁGH István: *Zárszó.* = Hítel, 10/7. p.
30. ANDRÁS László: *Ebben a percben.* = Élet és Irodalom, szeptember 2. 14. p.
31. ANDRÁS László: *Tíz perc múlva.* = Élet és Irodalom, szeptember 2. 14. p.
32. ANTAL Attila: *Az én falum szerzője.* = Agria, 3/10. p.
33. ANTAL Attila: *Gárdonyi jegyzete utolsó fényképéhez.* = Agria, 3/10. p.
34. ANTAL Barnabás: *Bordal.* = Lyukasóra, 3/27. p.
35. ANTAL Barnabás: *Inferno.* = Lyukasóra, 3/27. p.
36. ARANYI László: *A Körön kívül állót elnyeli a tébolyda.* = Magyar Műhely, 2/103. p.
37. ARANYI László: *Nemzetfalál-canto.* = Magyar Műhely, 2/101. p.
38. ARANYI László: *Tacitus tógája pislog a száritókötelen.* = Magyar Műhely, 2/102. p.
39. BABICZKY Tibor: *A molón.* = Kortárs, 10/19. p.
40. BABICZKY Tibor: *Schumann: Hajnali dalok, pt. 1.* = Kortárs, 10/19. p.
41. BÁGER Gusztáv: *Dialektika.* = Életünk, 8/3. p.
42. BÁGER Gusztáv: *Dió, csoki, éjszaka.* = Életünk, 8/1. p.
43. BÁGER Gusztáv: *Mellékdal.* = Életünk, 8/3. p.
44. BÁGER Gusztáv: *Pénztörténet.* = Életünk, 8/2. p.
45. BÁGER Gusztáv: *Pénzvívargás.* = Életünk, 8/2–3. p.
46. BÁGI István: *Gárdonyi Géza emlékezete.* = Agria, 3/17. p.
47. BAJNA György: *Álom.* = Székelyföld, 8/33–34. p.
48. BAJNA György: *Fürdés előtt.* = Székelyföld, 8/33. p.
49. BAJNA György: *Ráncaim.* = Székelyföld, 8/32. p.
50. BAKA Györgyi: *Mélységből feltörő szavak.* = Agria, 3/29. p.
51. BALAJTHY Ferenc: *Égre kiáltó.* = Palócföld, 2/38. p.
52. BALAJTHY Ferenc: *Most milyen tájon.* = Palócföld, 2/38. p.
53. BALI Anikó: *Bodobácsok.* = Élet és Irodalom, szeptember 23. 14. p.
54. BALI Anikó: *Kolibri Pesten.* = Élet és Irodalom, szeptember 23. 14. p.
55. BALOGH Endre: *Cím nélkül.* = Élet és Irodalom, október 21. 14. p.
56. BALOGH Endre: *Takaros falusi porta előtt.* = Élet és Irodalom, október 21. 14. p.

57. BÁN-HORVÁTH Veronika: *Amíg nem megszűnik*. = Magyar Napló, 10/10. p.
58. BÁN-HORVÁTH Veronika: *Negyven négyzetméter*. = Magyar Napló, 10/10. p.
59. BARANYI Ferenc: *Akárhová jutok*. = Lyukasóra, 5/3. p.
60. BARANYI Ferenc: *A bárka*. = Lyukasóra, 5/2. p.
61. BARANYI Ferenc: *Don Giovanni* – Az utolsó szó jogán. = Lyukasóra, 5/4. p.
62. BARANYI Ferenc: *Dunáról fúj a szél*. = Lyukasóra, 5/3. p.
63. BARANYI Ferenc: *Egyszer majd minden összeköt*. = Lyukasóra, 5/2. p.
64. BARANYI Ferenc: *Galambnyi subanás*. = Lyukasóra, 5/3. p.
65. BARANYI Ferenc: *Kérdések mindnyájunkhoz*. = Lyukasóra, 5/3. p.
66. BARANYI Ferenc: *Körözvény*. = Lyukasóra, 5/3. p.
67. BARANYI Ferenc: *Mefisztótágas*. = Lyukasóra, 5/3. p.
68. BARANYI Ferenc: *Ne féltetek*. = Lyukasóra, 5/3. p.
69. BARANYI Ferenc: *Ne mérjetelek...* = Lyukasóra, 5/2. p.
70. BARANYI Ferenc: *Remény*. = Lyukasóra, 5/4. p.
71. BARANYI Ferenc: *(Töredék)*. = Lyukasóra, 5/2. p.
72. BARANYI Ferenc: *Történet, amely tanulásnak is elfogadható*. = Lyukasóra, 5/2. p.
73. BENE Adrián: *Balatoni csönd*. = Helikon, szeptember 25. 17. p.
74. BENE Adrián: *menedzser*. = Vár Ucca Műhely, 2/79. p.
75. BENE Adrián: *nyelv*. = Vár Ucca Műhely, 2/78. p.
76. BENE Adrián: *óvatosan*. = Vár Ucca Műhely, 2/76. p.
77. BENE Adrián: *próbaidő*. = Vár Ucca Műhely, 2/77. p.
78. BENKŐ Attila: *Leigh-on Sea*. = Élet és Irodalom, október 28. 14. p.
79. BENKŐ Attila: *Raktár*. = Forrás, 10/29–30. p.
80. BENKŐ Attila: *Szünet*. = Élet és Irodalom, október 28. 14. p.
81. BENKŐ Attila: *Valaki*. = Forrás, 10/29. p.
82. BENKŐ Attila: *Végül*. = Élet és Irodalom, október 28. 14. p.
83. BETHLENFALVY Gergely: *Anyám vonalai*. = Tempevölgy, 2/31–32. p.
84. BETHLENFALVY Gergely: *tátog és felragyog*. = Tempevölgy, 2/32. p.
85. BIERNACZKY Szilárd: *A kozmosz (mégis?) válaszol*. = Somogy, 2/85–87. p.
86. BIERNACZKY Szilárd: *A kozmosz (nem?) válaszol*. = Somogy, 2/84. p.
87. BÍRÓ József: *2021*. = Magyar Műhely, 2/99. p.
88. BÍRÓ József: *IDŐTLEN*. = Magyar Műhely, 2/95. p.
89. BÍRÓ József: *Ilyen egyszerű...* = Magyar Műhely, 2/96. p.
90. BÍRÓ József: *Készséges Válasz...* = Magyar Műhely, 2/97. p.
91. BÍRÓ József: *NOS*. = Magyar Műhely, 2/98. p.
92. BÍRÓ József: *TÖMÖR (20)21*. = Magyar Műhely, 2/100. p.
93. BOBORY Zoltán: *Drága jó Kháron Uram!* = Életünk, 9/22. p.
94. BODA Edit: *85. születésnapodra*. = Székelyföld, 5/37–38. p.
95. BODA Edit: *A fű között*. = Székelyföld, 5/38. p.
96. BODA Edit: *Egy gyümölcsös emléke*. = Székelyföld, 5/38. p.
97. BODOSI György: *Hála a dalnak*. = Országút, szeptember 9. 28. p.
98. BODOSI György: *A kedves földjén*. = Országút, szeptember 9. 28. p.
99. BODOSI György: *Végül*. = Országút, szeptember 9. 27. p.
100. BOGDÁN József: *[Apu most anyu bálóingjébe nyúl...]* = Vár Ucca Műhely, 2/25. p.
101. BOGDÁN József: *[Csiriklyán tudod mit jelent cigányul...]* = Vár Ucca Műhely, 2/26. p.
102. BOGDÁN József: *[Hajnalban sötét lett öled...]* = Vár Ucca Műhely, 2/26. p.
103. BOGDÁN József: *[Kerüljön beljebb plebános úr...]* = Vár Ucca Műhely, 2/27. p.
104. BOGDÁN József: *[Lógó fűrtjei a vállamon...]* = Vár Ucca Műhely, 2/26. p.
105. BOGDÁN József: *[Mikor először láttalak ruha nélkül...]* = Vár Ucca Műhely, 2/27. p.
106. BOGDÁN József: *[Mint fagyott rózsa a téli kertben...]* = Vár Ucca Műhely, 2/26–27. p.
107. BOGDÁN József: *[Nagybácsim a kopasz Pali bácsi...]* = Vár Ucca Műhely, 2/25. p.
108. BOGNÁR Anna: *Jób*. = Tempevölgy, 3/10. p.
109. BORSIK Miklós: *Thomas Bernhard homloka egy híres osztrák svatag*. = Apokrif, 3/16–17. p.
110. BORSODI L. László: *Búcsú*. = Székelyföld, 4/6. p.
111. BORSODI L. László: *Lakatlan*. = Székelyföld, 4/6. p.

112. BORSODI L. László: *Lenézni a völgybe.* = Székelyföld, 4/5. p.
113. BOZSIK Péter: *Kiskör.* téli séta. = Székelyföld, 5/13–14. p.
114. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *El nem küldött levél Tamási Áronnak.* = Irodalmi Jelen, 9/3–5. p.
115. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *A lélek varázsbotja.* = Irodalmi Jelen, 10/3–5. p.
116. BÚZÁS Huba: *Dőre dialóg.* = Ezredvég, 3/46. p.
117. BÜKKI Mátyás: *Ady-etűd.* = Ezredvég, 3/71. p.
118. BÜKKI Mátyás: *Ady-töredék.* (2012). = Ezredvég, 3/71. p.
119. BÜKKI Mátyás: *Marjai alliterálva kezd (Möbius-rondó).* = Ezredvég, 3/72. p.
120. BÜKKI Mátyás: *Marjai bámulja a telibol-dat.* = Ezredvég, 3/72. p.
121. CZILLI Aranka: *Amikor a kapuban.* = Székelyföld, 5/72–73. p.
122. CZILLI Aranka: *Cserepeinkből a bolnap.* = Várad, 8/18. p.
123. CZILLI Aranka: *Definíció.* = Várad, 8/18. p.
124. CZILLI Aranka: *Lélek-exponálás.* = Várad, 8/18. p.
125. CZILLI Aranka: *Megírlak.* = Székelyföld, 5/72. p.
126. CSÁK Gyöngyi: *Dilemmák.* = Palócföld, 2/45. p.
127. CSÁK Gyöngyi: *Elégtétel.* = Palócföld, 2/45. p.
128. CSÁK Gyöngyi: *Utórezgések.* = Palócföld, 2/45. p.
129. CSÁKY Anna: *Éjféle látomás.* = Agria, 3/33–34. p.
130. CSANDA Mária: *Forrás.* = Irodalmi Jelen, 9/30. p.
131. CSANDA Mária: *Kút.* = Irodalmi Jelen, 9/30. p.
132. CSANDA Mária: *Tenger.* = Irodalmi Jelen, 9/30. p.
133. CSATÁNÉ BARTHA Irénke: *„Csak a teste”.* = Agria, 3/39. p.
134. CSÁVOSSY György István: *Adyval a teraszon.* = Várad, 8/17. p.
135. CSÁVOSSY György István: *Déjà vu.* = Várad, 8/17. p.
136. CSÁVOSSY György István: *Ősz Nagyváradon.* = Várad, 8/21. p.
137. CSÁVOSSY György István: *Őszi capriccio Budafokon.* = Várad, 8/21. p.
138. CSOBÁNKA Zsuzsa Emese: *Belső ösvény.* = Irodalmi Jelen, 10/47–48. p.
139. CSONGOR Andrea: *Sonkabitik.* = Liget, 9/47–48. p.
140. CSOÓRI Sándor: *Árnykép.* = Lyukasóra, 3/15. p.
141. CSOÓRI Sándor: *Egyre gyakrabban.* = Lyukasóra, 3/15. p.
142. CSOÓRI Sándor: *Énekek éneke.* = Lyukasóra, 3/15. p.
143. CSOÓRI Sándor: *Megyek s te mosdatsz engem.* = Lyukasóra, 3/15. p.
144. CSOÓRI Sándor: *Nagy, égisálak.* = Lyukasóra, 3/15. p.
145. CSOÓRI Sándor: *Napot ígértél.* = Lyukasóra, 3/15. p.
146. DALOS Margit: *Tétova ének.* = Jelenkor, 10/1178–1179. p.
147. DANYI Zoltán: *A kertész naplójából.* = Pannonhalmi Szemle, 2/86–87. p.
148. DARVASI László: *A legvidámabb vers.* = Forrás, 10/3–4. p.
149. DARVASI László: *Egy vidám olvasó vidám kívánságai.* = Jelenkor, 10/1123–1124. p.
150. DARVASI László: *Vidáman várom Kingát, aki a piacra ment.* = Forrás, 10/4–7. p.
151. DEBRECZENY György: *falemezek a járdán.* = Vár Ucca Műhely, 2/38. p.
152. DEBRECZENY György: *Idill a légszakban.* = Magyar Műhely, 2/114–115. p.
153. DEBRECZENY György: *Látom már a buszmegállót.* = Magyar Műhely, 2/115–116. p.
154. DEBRECZENY György: *Ma jól öltözött leszek.* = Magyar Műhely, 2/117. p.
155. DEBRECZENY György: *Miért ne lehetnék boldog.* = Magyar Műhely, 2/116–117. p.
156. DEBRECZENY György: *Nyújtsd ide ezt a hangszálat.* = Magyar Műhely, 2/117–118. p.
157. DEBRECZENY György: *tanítási szünet.* = Vár Ucca Műhely, 2/35–36. p.
158. DEMETER Arnold: *Dudek Szymon emlékeiből.* = I. Húgom. II. Keresők és bűvészek. = Kortárs, 9/76. p.
159. DEMETER József: *Csillageger.* = Agria, 3/187–188. p.
160. DIMÉNY[-]H[ASZMAN]. Árpád: *Egy költő a cirkuszban.* = Tempevölgy, 3/5–9. p.
161. DIMÉNY-HASZMAN Árpád: *Úgy akarom szeretni Dimény H. Árpádot.* = Székelyföld, 6/32–36. p.
162. DIMÉNY Péter: *Szatyor.* = Vigilia, 10/819. p.
163. DIMÉNY Péter: *Sztrájk.* = Vigilia, 10/819. p.
164. DÖBRENTAI Kornélia: *Fénymaszokban.* = Országút, július 29. 33. p.
165. DÖBRENTAI Kornélia: *Világoltat az Isten.* = Országút, július 29. 33. p.
166. DUKAY Barnabás: *örökre.* = Új Forrás, 8/3. p.

167. EGYED Emese: *Régi kollégáim*. = Helikon, szeptember 25. 28. p.
168. EGYED Emese: *Szabók bátyája*. = Helikon, szeptember 25. 28. p.
169. EGYED Emese: *Szántás*. = Helikon, szeptember 25. 28. p.
170. EGYED Emese: *Székfűk*. = Helikon, szeptember 25. 28. p.
171. EGYED Emese: *Tél a faluban*. = Helikon, szeptember 25. 28. p.
172. EGYED Emese: *Tűzöltözzenekar*. = Helikon, szeptember 25. 28. p.
173. EGYED Emese: *Zsinagóga*. = Helikon, szeptember 25. 28. p.
174. ESZTERÓ István: *Abogy Homérosz*. = Helikon, szeptember 10. 6. p.
175. ESZTERÓ István: *Fratelli e sorelle*. = Irodalmi Jelen, 10/41–42. p.
176. ESZTERÓ István: *Hajléktalan*. = Irodalmi Jelen, 10/42–43. p.
177. FÁBIÁN István: *Gulliver sebová*. = Ezredvég, 3/59. p.
178. FÁBIÁN István: *A Judit nevű népdal*. = Ezredvég, 3/60. p.
179. FÁBIÁN Judit: *Időkapszula*. = Várad, 9/23. p.
180. FÁBIÁN Judit: *Színjáték*. = Várad, 9/23. p.
181. FÁBIÁN Judit: *Vadon*. = Várad, 9/23. p.
182. FÁBIÁN László: *álmatlan*. = Életünk, 8/28–29. p.
183. FÁBIÁN László: *diagram*. = Életünk, 8/28. p.
184. FÁBIÁN László: *falu-kereszt*. = Életünk, 8/30–31. p.
185. FÁBIÁN László: *forróság*. = Életünk, 8/30. p.
186. FÁBIÁN László: *fölismerés*. = Életünk, 8/28. p.
187. FÁBIÁN László: *irigység*. = Életünk, 8/29. p.
188. FÁBIÁN László: *töredék*. = Életünk, 8/31. p.
189. FÁBIÁN László: *viharjel*. = Életünk, 8/29. p.
190. FARKAS Arnold Levente: *madarak röpte*. = Alföld, 10/17–18. p.
191. FARKAS Arnold Levente: *vége*. = Alföld, 10/18–19. p.
192. FÁTYOL Zoltán: *Abgár második levele*. = Vigilia, 10/836. p.
193. FÁTYOL Zoltán: *Abgár negyedik levele*. = Vigilia, 10/837. p.
194. FECSKE Csaba: *Abol erdő volt*. = Liget, 9/45–46. p.
195. FEKETE Vince: *E. és O*. = Helikon, szeptember 10. 2. p.
196. FEKETE Vince: *Főnix*. = Helikon, szeptember 10. 2. p.
197. FEKETE Vince: *Korzó*. = Helikon, szeptember 10. 3. p.
198. FELLINGER Károly: *Alázat*. = Tempevölgy, 2/29–30. p.
199. FELLINGER Károly: *Apám sálja*. = Székelyföld, 4/25. p.
200. FELLINGER Károly: *Bánat*. = Ezredvég, 3/123. p.
201. FELLINGER Károly: *Gárdony*. = Agria, 3/45. p.
202. FELLINGER Károly: *Isten lába*. = Székelyföld, 4/26–28. p.
203. FELLINGER Károly: *Játék*. = Ezredvég, 3/122. p.
204. FELLINGER Károly: *Lottó*. = Tempevölgy, 2/29. p.
205. FELLINGER Károly: *Majális*. = Székelyföld, 4/28. p.
206. FELLINGER Károly: *Nagyobb és nagyobb*. = Ezredvég, 3/121. p.
207. FELLINGER Károly: *Napocska*. = Ezredvég, 3/122. p.
208. FELLINGER Károly: *Nyelvelő*. = Ezredvég, 3/123. p.
209. FELLINGER Károly: *Ostoros*. = Agria, 3/45. p.
210. FELLINGER Károly: *Rakott krumpli*. = Tempevölgy, 2/30. p.
211. FELLINGER Károly: *Rózsa*. = Ezredvég, 3/121. p.
212. FELLINGER Károly: *Többet és többet*. = Ezredvég, 3/122. p.
213. FELLINGER Károly: *Ugrató*. = Ezredvég, 3/123. p.
214. FELLINGER Károly: *Újbor*. = Székelyföld, 4/26. p.
215. FELLINGER Károly: *Vesszők*. = Tempevölgy, 3/11. p.
216. FEHÉR Renátó: *Másik Alexandria*. = Új Forrás, 8/78. p.
217. FENYVESI Orsolya: *Amolyan lovag*. = Tempevölgy, 2/18–19. p.
218. FENYVESI Orsolya: *Csak a legapróbbak*. = Tempevölgy, 2/21–22. p.
219. FENYVESI Orsolya: *Ébredés*. = Tempevölgy, 2/22. p.
220. FENYVESI Orsolya: *Hirtelen*. = Tempevölgy, 2/19. p.
221. FENYVESI Orsolya: *Lányomnak, aki folyton engem figyel*. = Tempevölgy, 2/20. p.
222. FENYVESI Orsolya: *Panorámaröngén*. = Tempevölgy, 2/18. p.

223. FENYVESI Orsolya: *Újra és újra isten.* = Tempevölgy, 2/20–21. p.
224. FENYVESI Ottó: (*Big Bill Broonzy: I Get The Blues When It's Rain*). Blues egy esős nap hajnalán. [Versciklus]. = Jelenkor, 9/938–939. p.
225. FENYVESI Ottó: (*Bob Dylan: A Hard Rains A-Gonna Fall*). Blues egy esős nap hajnalán. [Versciklus]. = Jelenkor, 9/941–942. p.
226. FENYVESI Ottó: (*Grateful Dead: Cold, Rain And Snow*). Blues egy esős nap hajnalán. [Versciklus]. = Jelenkor, 9/944–945. p.
227. FENYVESI Ottó: (*Jesus and Mary Chain: Nine Million Rainy Days*). Blues egy esős nap hajnalán. [Versciklus]. = Jelenkor, 9/945. p.
228. FENYVESI Ottó: (*John Lee Hooker: Rainy Day*). Blues egy esős nap hajnalán. [Versciklus]. = Jelenkor, 9/940–941. p.
229. FENYVESI Ottó: (*Lightnin' Hopkins: Rainy Day Blues*). Blues egy esős nap hajnalán. [Versciklus]. = Jelenkor, 9/937. p.
230. FENYVESI Ottó: (*Lonnie Johnson: Falling Rain Blues*). Blues egy esős nap hajnalán. [Versciklus]. = Jelenkor, 9/937–938. p.
231. FENYVESI Ottó: (*Otis Taylor: Blue Rain in Africa*). Blues egy esős nap hajnalán. [Versciklus]. = Jelenkor, 9/944. p.
232. FENYVESI Ottó: (*Sonny Boy Williamson: Rainy Day Blues*). Blues egy esős nap hajnalán. [Versciklus]. = Jelenkor, 9/939–940. p.
233. FENYVESI Ottó: (*The Rolling Stones: Rain Fall Down*). Blues egy esős nap hajnalán. [Versciklus]. = Jelenkor, 9/943. p.
234. FENYVESI Ottó: (*Tom Waits: Make It Rain*). Blues egy esős nap hajnalán. [Versciklus]. = Jelenkor, 9/942–943. p.
235. FERENCZ Imre: *Bújócska.* = Székelyföld, 8/28. p.
236. FERENCZ Imre: *Drót.* = Székelyföld, 8/27. p.
237. FERENCZ Imre: *Felejtés.* = Székelyföld, 8/31. p.
238. FERENCZ Imre: *Kivonulás.* = Székelyföld, 8/28. p.
239. FERENCZ Imre: *A régi imakönyv.* = Székelyföld, 8/29–30. p.
240. FERENCZ Imre: *Ünnepek.* = Székelyföld, 8/30–31. p.
241. FERENCZFI János: *Alma parázson.* = Várad, 8/19. p.
242. FERENCZFI János: *És lebullok.* = Várad, 8/19. p.
243. FERENCZFI János: *A víz.* = Várad, 8/19. p.
244. FIKKER János: *Ma, gyógyulásért...* = Tempevölgy, 3/13. p.
245. FILIP Tamás: *Az enyészpont után.* = Magyar Napló, 9/24. p.
246. FILIP Tamás: *Könyörgés helyett.* = Magyar Napló, 9/24. p.
247. FINTA Éva: *Csak gyűnnek.* = Magyar Napló, 10/39. p.
248. FÖVÉNYI Sándor: *Maréknyi melegért.* = Ezredvég, 3/55. p.
249. FUCHS Katalin: *Eszelős.* = Ezredvég, 3/20. p.
250. GÁL Csaba: *Látványbalhatatlanság.* = Tempevölgy, 3/14–15. p.
251. GÁL Ferenc: *Járőföld.* = Alföld, 10/16. p.
252. GALÁNTAI Zoltán: *Felelmetes idő.* Virginia Woolf. Az idő természete. Öregség. = Székelyföld, 4/9–10. p.
253. GALÁNTAI Zoltán: *Halott költők.* Robert Frost erdejében. Egy szobor metafizikája. Abu Nuwas sírja. Marsi költők. = Jelenkor, 9/971–972. p.
254. GALÁNTAI Zoltán: *Japán életképek.* [A művészet hatalma]. [Gésák]. [Híd a nyárba]. [Őszi fogadó]. [Fehér havazás]. [A haiku természete]. = Forrás, 9/11–12. p.
255. GALÁNTAI Zoltán: *Kertvilág.* [Őszi kert]. [Az utolsó alexandriai könyvtáros]. [Ad Horatium 2022]. [Coda]. = Forrás, 9/10–11. p.
256. GALÁNTAI Zoltán: *Egy távoli földön.* Első nap: ecloga. A háború második napja. Egy hét után. Háború a Holdon. A háború után. = Élet és Irodalom, szeptember 16. 14. p.
257. GARACZI László: *Medúza.* = Élet és Irodalom, október 14. 14. p.
258. GÁSPÁR Ferenc: *Galeotto Marzio titkos naplója.* = Országút, augusztus 26. 45. p.
259. GÁTI István: *Fünyiró.* = Jelenkor, 9/973–974. p.
260. GÁTI István: *Somogyi tájakon.* = Jelenkor, 9/973. p.
261. GÉCZI János: *Angyalbullás.* = Alföld, 10/20. p.
262. GÉCZI János: *A bestiáriumról.* = Alföld, 10/20–21. p.
263. GÉCZI János: *A könnyező képmás.* = Alföld, 10/21. p.
264. G[ÉHER]. István László: *Vándormadár.* = Mozgó Világ, 10/29–30. p.
265. GERE Nóra: *Árnyékdzsungel.* = Országút, augusztus 26. 46. p.
266. GERE Nóra: *Brigitta.* = Székelyföld, 8/59. p.

267. GERE Nóra: *Egyenlet*. = Székelyföld, 8/59. p.
268. GERE Nóra: *Gramofon*. = Székelyföld, 8/58. p.
269. GERE Nóra: *Imre*. = Országút, augusztus 26. 46. p.
270. GERE Nóra: *Repedések*. = Országút, augusztus 26. 46. p.
271. GERGELY István: *Beszélgetés a gesztenyefákkal*. = Ezredvég, 3/51. p.
272. GÖDRI Dániel: *Árnyjáték*. = Vár Ucca Műhely, 2/81–82. p.
273. GÖDRI Dániel: *Égi zsákmány*. = Vár Ucca Műhely, 2/82. p.
274. GÖDRI Dániel: *Ha két folyóra hattyú száll*. = Vár Ucca Műhely, 2/81. p.
275. GÖDRI Dániel: *Hallgat a mély*. = Vár Ucca Műhely, 2/80. p.
276. GÖDRI Dániel: *Kiszáradt álom*. = Vár Ucca Műhely, 2/83. p.
277. GÖDRI Dániel: *Lelked madár*. = Vár Ucca Műhely, 2/80. p.
278. GÖDRI Dániel: *Zabolátlan égzengés*. = Vár Ucca Műhely, 2/81. p.
279. GRECSÓ Krisztián: *Gazember*. Mint két idegen. jelenetek egy házasságból. [Versciklus]. = Alföld, 9/4. p.
280. GRECSÓ Krisztián: *Hősök*. Mint két idegen. jelenetek egy házasságból. [Versciklus]. = Alföld, 9/4–5. p.
281. GRECSÓ Krisztián: *Mindig*. Mint két idegen. jelenetek egy házasságból. [Versciklus]. = Alföld, 9/5–6. p.
282. GRECSÓ Krisztián: *Régi barátok*. Mint két idegen. jelenetek egy házasságból. [Versciklus]. = Alföld, 9/3. p.
283. GRECSÓ Krisztián: *Védőgáz csomagolás*. Mint két idegen. jelenetek egy házasságból. [Versciklus]. = Alföld, 9/3. p.
284. GYÖRE Balázs: *ajándék*. = Múlt és Jövő, 3/6. p.
285. GYÖRE Balázs: *mészöly miklós emlékére*. = Múlt és Jövő, 3/6. p.
286. GYÖRE Balázs: *röltex(t)*. = Múlt és Jövő, 3/6. p.
287. GYÖRE Balázs: *szarazság*. = Múlt és Jövő, 3/6. p.
288. GYÖRE Balázs: *zsóka*. = Múlt és Jövő, 3/7. p.
289. GYÖRFFY Réka: *Görcsök szórt fényben*. = Országút, augusztus 12. 20. p.
290. GYÖRFFY Réka: *A vihar nyomában*. = Országút, augusztus 12. 20. p.
291. GYÖRI László: *Az öldöklő angyal*. = Vigilia, 10/835–836. p.
292. GYÖRI László: *Virágszeretők*. = Vigilia, 10/835. p.
293. HALMAI Tamás: *Balla Zsófia: Kaptató*. Stílusjátékok. = Élet és Irodalom, szeptember 9. 17. p.
294. HALMAI Tamás: *Erdős Virág: Füstjelek*. Stílusjátékok. = Élet és Irodalom, szeptember 9. 17. p.
295. HALMAI Tamás: *Fodor Ákos: J. A.-korrekció*. Stílusjátékok. = Élet és Irodalom, szeptember 9. 17. p.
296. HALMAI Tamás: *Imre Flóra: Ronsard szobája*. Stílusjátékok. = Élet és Irodalom, szeptember 9. 17. p.
297. HALMAI Tamás: *Kántor Péter: Sziszüphosz világot lát*. Stílusjátékok. = Élet és Irodalom, szeptember 9. 17. p.
298. HALMAI Tamás: *Nádasyd Ádám: Elszármazás*. Stílusjátékok. = Élet és Irodalom, szeptember 9. 17. p.
299. HALMAI Tamás: *A túlélő*. = Tempevölgy, 3/3. p.
300. HALMAI Tamás: *Várad Szabolcs: Végül is*. Stílusjátékok. = Élet és Irodalom, szeptember 9. 17. p.
301. HALMI Tibor: *Kesztyűbábok*. = Apokrif, 2/53. p.
302. HARCOS Bálint: *A falban*. = Élet és Irodalom, szeptember 30. 14. p.
303. HARCOS Bálint: *Herélt apák*. = Élet és Irodalom, szeptember 30. 14. p.
304. HARCOS Bálint: *Hideg*. = Élet és Irodalom, szeptember 30. 14. p.
305. HARCOS Bálint: *Középkorú férfi*. = Élet és Irodalom, szeptember 30. 14. p.
306. HARTAY Csaba: *Idegen, közel*. = Apokrif, 3/31. p.
307. HARTAY Csaba: *Marad*. = Apokrif, 3/30. p.
308. HÁY János: *Annak idejében*. = Mozgó Világ, 10/36. p.
309. HÁY János: *Ima*. = Mozgó Világ, 10/38–39. p.
310. HÁY János: *Kép*. = Mozgó Világ, 10/36. p.
311. HÁY János: *Óregek*. = Mozgó Világ, 10/37. p.
312. HÁY János: *Szerelmes, istenes, okos*. (Részletek). = Mozgó Világ, 10/34. p.
313. HÁY János: *Veled*. = Mozgó Világ, 10/38. p.
314. HÁY János: *Viselkedés*. = Mozgó Világ, 10/35. p.
315. HEGEDŰS Gyöngyi: *highlands*. = Új Forrás, 8/54. p.
316. HEGEDŰS Gyöngyi: *intarzia*. = Új Forrás, 8/56. p.

317. HEGEDŰS Gyöngyi: *omnes*. = Új Forrás, 8/55. p.
318. HEGEDŰS Gyöngyi: *recitáló vulkán*. = Forrás, 10/17. p.
319. HIRSCH Máté: *A dán királyfi továbbtanulási lehetőségeiről*. = Apokrif, 2/12. p.
320. HODOSSY Gyula: *Porfedeje ünnep*. = Irodalmi Jelen, 10/19. p.
321. HODOSSY Gyula: *A tollseprű-szárny esete az angyalal*. = Kortárs, 9/75. p.
322. HOLCZER Dávid: *A Commandante versei*. = Magyar Műhely, 2/166. p.
323. HOLCZER Dávid: *Cseh Tamás*. = Magyar Műhely, 2/167. p.
324. HOLCZER Dávid: *Schopenhauer kikönyököl az ablakon*. = Magyar Műhely, 2/165. p.
325. HORVÁTH Florencia: *Altamira*. = Tempevölgy, 3/15–16. p.
326. IANCU Laura: *1981. július 31-én történt*. = Országút, szeptember 23. 22. p.
327. IANCU Laura: *Árnyékaim beszélnek*. = Lyukasóra, 5/28. p.
328. IANCU Laura: *Árnyékaim beszélnek*. = Országút, szeptember 23. 22. p.
329. IANCU Laura: *Fénykép anyámmal*. = Lyukasóra, 5/29. p.
330. IANCU Laura: *Határ menti szavak*. = Országút, szeptember 23. 22. p.
331. IANCU Laura: *Időtlenség*. = Lyukasóra, 5/29. p.
332. IANCU Laura: *Isten a fájdalomat*. = Lyukasóra, 5/28. p.
333. IANCU Laura: *Isten a fájdalomat*. = Országút, szeptember 23. 22. p.
334. IANCU Laura: *Üzenőfalra*. = Országút, szeptember 23. 22. p.
335. IANCU Laura: *Venerare ventum*. = Országút, szeptember 23. 22. p.
336. IANCU Laura: *Vigyél el sétálni*. = Országút, szeptember 23. 22. p.
337. IMRE Flóra: *Éjszakánként*. = Mozgó Világ, 9/54. p.
338. JÁMBOR Ildikó: *Gárdonyi 2022*. = Agria, 3/67. p.
339. JÁSZ Attila: *Az égi gyönyörök kiskertjéről*. = Vigília, 9/741. p.
340. JÓNA Dávid: *A gazdátlan csók*. = Palócföld, 2/10. p.
341. JÓNA Dávid: *Teliboldkor*. = Palócföld, 2/11. p.
342. JÓNÁS Tamás: *Álmodtam veled*. = Élet és Irodalom, október 7. 14. p.
343. JÓNÁS Tamás: *Elvillan*. = Élet és Irodalom, október 7. 14. p.
344. JUHÁSZ Ferenc: *Fűszál-éposz*. (részletek). 1. versszak. 27. versszak. 32. versszak. 86. versszak. 188. versszak. = Lyukasóra, 5/21. p.
345. JUHÁSZ Róbert: *Évszforduló*. = Tempevölgy, 2/15. p.
346. JUHÁSZ Róbert: *Két kilégzés között*. = Tempevölgy, 2/15–16. p.
347. JUHÁSZ Róbert: *Nincs ott senki*. = Tempevölgy, 2/17. p.
348. KAISER László: *Középpontban Emberfia*. = Agria, 3/73. p.
349. KÁLIZ SAJTOS József: *Búcsú szeretteimtől*. = Agria, 3/81. p.
350. KAMARÁS Klára: *Itt a vége*. = Ezredvég, 3/146. p.
351. KAMARÁS Klára: *A Mézfolyónál*. = Ezredvég, 3/144–145. p.
352. KAMARÁS Klára: *Nagyapapa a kisregényhez*. = Ezredvég, 3/144. p.
353. KAMARÁS Klára: *Tücsi, a kutya*. = Ezredvég, 3/146. p.
354. KÁNTOR Zsolt: *Az álom architektúrája*. A szépérzék felmond. = Vár Ucca Műhely, 1/9. p.
355. KÁNTOR Zsolt: *Emlékezhataló*. Fű és pára. = Ezredvég, 3/74. p.
356. KÁNTOR Zsolt: *Kavics/zátony*. Fű és pára. = Ezredvég, 3/74. p.
357. KÁNTOR Zsolt: *Ligatúra*. Art tipográfia. = Vár Ucca Műhely, 1/9. p.
358. KÁNTOR Zsolt: *A mindenség életrajza*. „Jól fészült mennydörgés”. Borges – levelek 1. = Mozgó Világ, 10/32. p.
359. KÁNTOR Zsolt: *Paddásszobanaszék*. Fű és pára. = Ezredvég, 3/74–75. p.
360. KÁNTOR Zsolt: *Reznignált szoprán*. Jézus teátruma = Vár Ucca Műhely, 1/10–11. p.
361. KÁNTOR Zsolt: *Rönk és szótár*. = Vár Ucca Műhely, 1/10. p.
362. KÁNTOR Zsolt: *Techno-materiális b@rdver*. A betéve tudás konfigurációi. = Mozgó Világ, 10/33. p.
363. KÁNTOR Zsolt: *A test mint paratextus*. Belekerült. = Mozgó Világ, 10/31. p.
364. KAPECZ Zsuzsanna: *A lemergi kert*. = Élet és Irodalom, október 21. 17. p.
365. KAPECZ Zsuzsanna: *Tartozás*. = Élet és Irodalom, október 21. 17. p.
366. KARÁCSONYI Zsolt: *Felbő a mennyország előtt*. = Székelyföld, 8/6. p.
367. KARÁCSONYI Zsolt: *A Maros átúszása*. = Székelyföld, 8/5. p.
368. KASSAI Franciska: *A bennünk élő dal*. = Ezredvég, 3/143. p.

369. KASSAY Sára: *Parado-xavak*. = Irodalmi Jelen, 9/43. p.
370. KASSAY Sára: *A toronyőr*. = Irodalmi Jelen, 9/43–44. p.
371. KELÉNYI Béla: *Firenzei sétaték*. = Pannonhalmi Szemle, 2/76–78. p.
372. KÉGL Ildikó: *egy csillagok*. = Agria, 3/84. p.
373. KEMENES GÉFIN László: *Dögvilág*. = Magyar Műhely, 2/76–77. p.
374. KEMESAI István: *Vadkapor*. = Hitel, 10/31–33. p.
375. KERBER Balázs: *Napktgyó*. = Apokrif, 2/14. p.
376. KERBER Balázs: *Pirulák*. = Apokrif, 2/15. p.
377. KERBER Balázs: *A régi világ végén*. = Élet és Irodalom, szeptember 2/17. p.
378. KERÉK Imre: *Elhagyatva*. = Somogy, 2/75. p.
379. KERÉK Imre: *A lovacska*. = Somogy, 2/68. p.
380. KESZTHELYI György: *Csatornák*. = Székelyföld, 4/34. p.
381. KESZTHELYI György: *Keltezetlen példabeszéd*. = Székelyföld, 4/35. p.
382. KESZTHELYI György: *Vasparipa*. = Székelyföld, 4/33. p.
383. KIRÁLY László: *A Bethlen-bástya dallama*. = Lyukasóra, 3/3. p.
384. KIRÁLY László: *Estétől reggelig*. = Székelyföld, 6/5–8. p.
385. KIRÁLY László: *Faust 4*. = Lyukasóra, 3/2. p.
386. KIRÁLY László: *Halljátok-e a dalt*. = Lyukasóra, 3/2. p.
387. KIRÁLY László: *Készülődés Pazsgába*. = Lyukasóra, 3/3. p.
388. KIRÁLY László: *Sétalovaglás*. = Lyukasóra, 3/6. p.
389. KIRÁLY László: *Sziklarajz*. = Lyukasóra, 3/3. p.
390. KIRÁLY László: *Valabol ott*. = Lyukasóra, 3/3. p.
391. KIRÁLY Zoltán: *La fabrica de poesia*. = Székelyföld, 6/20–22. p.
392. KIRÁLY Zoltán: *Szép új világ*. = Székelyföld, 6/23–24. p.
393. KIRÁLY Zoltán: *Szovjet laktanya, Kalocsa*. = Székelyföld, 6/20. p.
394. KIRÁLY Zoltán: *Tárlatvezetés*. = Székelyföld, 6/22. p.
395. KÓKAI János: *Azonnali János balladája*. = Országút, augusztus 12. 20. p.
396. KONCZEK József: *A Cigler úr*. = Agria, 3/179. p.
397. KORINEK Janka: *Csillagvirágok bónapja*. = Vár Ucca Műhely, 2/3–4. p.
398. KORINEK Janka: *Csótány*. = Vár Ucca Műhely, 2/3. p.
399. KORINEK Janka: *Előzőleg*. = Vár Ucca Műhely, 2/4. p.
400. KORINEK Janka: *Foglalkozik*. = Vár Ucca Műhely, 2/7. p.
401. KORINEK Janka: *Hüllők a lugasban*. = Vár Ucca Műhely, 2/6. p.
402. KORINEK Janka: *Judit*. = Vár Ucca Műhely, 2/8. p.
403. KORINEK Janka: *Kínait*. = Vár Ucca Műhely, 2/5. p.
404. KORINEK Janka: *Május*. = Vár Ucca Műhely, 2/3. p.
405. KORINEK Janka: *Mélyedések*. = Vár Ucca Műhely, 2/5. p.
406. KORINEK Janka: *Méz metafora*. = Vár Ucca Műhely, 2/7. p.
407. KORINEK Janka: *Milyen rég van*. = Vár Ucca Műhely, 2/6–7. p.
408. KORINEK Janka: *A nyárest*. = Vár Ucca Műhely, 2/5. p.
409. KORINEK Janka: *Ötig*. = Vár Ucca Műhely, 2/4. p.
410. KORINEK Janka: *Rorsbach*. = Vár Ucca Műhely, 2/6. p.
411. KORINEK Janka: *Textiljézus*. = Vár Ucca Műhely, 2/4. p.
412. KORINEK Janka: *Tűzijáték-balesetek*. = Vár Ucca Műhely, 2/7–8. p.
413. KORINEK Janka: *Varjak*. = Vár Ucca Műhely, 2/8. p.
414. KOVÁCS ÚJSZÁSZY Péter: *Az ablak túloldalán galagonya figyel*. = Székelyföld, 8/60. p.
415. KOVÁCS ÚJSZÁSZY Péter: *Csillagképek után*. = Székelyföld, 8/60. p.
416. KÖRTESEI Márton: *Hordalék*. = Apokrif, 3/33. p.
417. KÖRTESEI Márton: *Rángatás*. = Apokrif, 3/32. p.
418. KRASZNAVÖLGYINÉ KOLTAY LÍVIA: *Anyanyelven*. = Ezredvég, 3/131. p.
419. KRASZNAVÖLGYINÉ KOLTAY LÍVIA: *Cinégék és Amor*. = Ezredvég, 3/130. p.
420. KRISTÓ Tibor: *Bicskavetés*. = Székelyföld, 5/40–41. p.
421. KRISTÓ Tibor: *Feri bátyám*. = Székelyföld, 5/43–44. p.
422. KRISTÓ Tibor: *Keresztanyám*. = Székelyföld, 5/41–42. p.
423. KRISTÓ Tibor: *A kovács*. = Székelyföld, 5/46–47. p.

424. KRISTÓ Tibor: *Már nem féltünk.* = Székelyföld, 5/39–40. p.
425. KRISTÓ Tibor: *Ódzis.* = Székelyföld, 5/47. p.
426. KRISTÓ Tibor: *Szag.* = Székelyföld, 5/48. p.
427. KRISTÓ Tibor: *A talicskás.* = Székelyföld, 5/42–43. p.
428. KRISTÓ Tibor: *Zöld fák árnyékában.* = Székelyföld, 5/44–46. p.
429. KUKORELLY Endre: *Measure for measure.* = Apokrif, 3/50–52. p.
430. KURDY FEHÉR János: *Tökei-Ibto Deguy-félszigetén.* = Magyar Műhely, 2/109–111. p.
431. LADIK Katalin: *Egyetlen szóban.* = Magyar Napló, 10/41. p.
432. LADIK Katalin: *A fa ideje és alkonya.* = Magyar Napló, 10/41. p.
433. LAJTOS Nóra: *Betakar majd szülőbázám.* = Irodalmi Jelen, 10/15–16. p.
434. LAJTOS Nóra: *Csajkovszkij: Október.* = Forrás, 10/33. p.
435. LAJTOS Nóra: *Mennyből lehajló mirtuszág.* = Irodalmi Jelen, 9/29. p.
436. LAJTOS Nóra: *Rameau: The Arts and the Hours.* = Forrás, 10/33–34. p.
437. LANCZKOR Gábor: *Várkert.* = Vár Ucca Műhely, 1/4. p.
438. LANCZKOR Gábor: *Végzetprotokoll.* = Vár Ucca Műhely, 1/3. p.
439. LÁNG Orsolya: *a prágai énekeskönyvből.* = Apokrif, 2/38. p.
440. LAPIS József: *Beszédttördedékek a halálról.* = Forrás, 10/31–32. p.
441. LÁSZLÓ György: *Abogy így élni merünk.* = Somogy, 1/86. p.
442. LÁSZLÓ Noémi: *Légszomj.* = Magyar Napló, 9/30–31. p.
443. LÁSZLÓ Noémi: *Rózsa.* = Tempevölgy, 2/42–43. p.
444. LÁZÁR Bence András: *Két fázis.* = Élet és Irodalom, október 14. 17. p.
445. LÁZÁR Bence András: *Miatyánkban.* = Élet és Irodalom, október 14. 17. p.
446. LÁZÁR Bence András: *Tengert, aztán meg kanapét.* = Élet és Irodalom, október 14. 17. p.
447. LÁZÁR Kinga: *bányatavakról.* = Helikon, szeptember 10. 13. p.
448. LÁZÁR Kinga: *bölnyek és ragadozó állatok.* = Helikon, szeptember 10. 14. p.
449. LÁZÁR Kinga: *Foltok.* = Helikon, szeptember 10. 14. p.
450. LÁZÁR Kinga: *Az idősebb testvérekről.* = Székelyföld, 5/49. p.
451. LÁZÁR Kinga: *a madarak birtoklásáról.* = Helikon, szeptember 10. 13. p.
452. LÁZÁR Kinga: *Nagyapa.* = Székelyföld, 5/49–50. p.
453. LENDVAI Zalán: *Két világ között.* = Liget, 9/55–57. p.
454. LESI Zoltán: *Kezdetben a villany.* = Élet és Irodalom, szeptember 30. 17. p.
455. LESI Zoltán: *Krokodil.* = Élet és Irodalom, szeptember 30. 17. p.
456. LEZSÁK Sándor: *Azonnali versek órája.* Képviselői fogadóóra. = Magyar Napló, 10/27–29. p.
457. LIPCSEI Márta: *Üzenet Gárdonyi Gézának a XXI. századból.* = Agria, 3/92. p.
458. LOCKER Dávid: *Cselédjű az angolkertben.* = Kortárs, 9/18–19. p.
459. LOCKER Dávid: *Hályog.* = Kortárs, 9/18. p.
460. LOCKER Dávid: *Vers belyett.* = Kortárs, 9/19. p.
461. LÖVÉTEI Lázár László: *Tétkön zárójelentése Zákusnak, odaáttra.* Római levéltöredék. = Jelenkor, 1182–1183. p.
462. MAKÁRI Sebestyén: *A háttérzajból.* (részlet). = Új Forrás, 8/91–94. p.
463. MAKLÁRI Éva, P: *Könyörgés békéért.* = Lyukasóra, 5/25. p.
464. MÁNYA Kristóf: *Étemenanki.* = Székelyföld, 5/74. p.
465. MÁNYA Kristóf: *Hargita-expressz.* = Alföld, 9/18–24. p.
466. MÁNYA Kristóf: *hiperbolák.* = Alföld, 9/18. p.
467. MÁNYA Kristóf: *Hiperbolák.* = Székelyföld, 5/74–75. p.
468. MARCZINKA Csaba: *(F)elszabadulások?* = Magyar Műhely, 2/124. p.
469. MARCZINKA Csaba: *Gravamánia?* (szabálytalan balladaféle). = Magyar Műhely, 2/121–122. p.
470. MARCZINKA Csaba: *A kivonulási jubileumra.* = Magyar Műhely, 2/124. p.
471. MARCZINKA Csaba: *A megkattan kivonulás-lány.* (csonkult balladaféle). = Magyar Műhely, 2/123. p.
472. MARCZINKA Csaba: *Sereg ki, maffák be...* = Magyar Műhely, 2/125. p.
473. MARCZINKA Csaba: *Trianoni telő?* = Magyar Műhely, 2/122. p.
474. MARKÓ Béla: *Fűcsomók.* = Élet és Irodalom, szeptember 16. 17. p.
475. MARKÓ Béla: *Sötétedés.* = Élet és Irodalom, szeptember 16. 17. p.
476. MARKÓ Béla: *Újabb vers a szeretetről.* = Élet és Irodalom, szeptember 16. 17. p.

477. MARKÓ Béla: *Üresjárat*. = Élet és Irodalom, szeptember 16. 17. p.
478. MÁRNO János: *2022. szeptember 20.* = Élet és Irodalom, október 7. 17. p.
479. MÁRNO János: *Lássuk a medvét.* [1]. = Élet és Irodalom, szeptember 9. 14. p.
480. MÁRNO János: *Lássuk a medvét.* [2]. = Élet és Irodalom, szeptember 9. 14. p.
481. MÁRNO János: *Lássuk a medvét.* [3]. = Élet és Irodalom, szeptember 9. 14. p.
482. MÁRNO János: *Vannak pillanatok.* = Alföld, 9/35–39. p.
483. MÁRTON Ágnes: *Elaludt az őr.* = Székelyföld, 4/72. p.
484. MÁRTON Ágnes: *Függöny.* = Székelyföld, 4/71. p.
485. MÁRTON Ágnes: *Galíciában kutya vagyok.* = Székelyföld, 4/68. p.
486. MÁRTON Ágnes: *Saját talaj.* = Székelyföld, 4/67. p.
487. MÁRTON Ágnes: *Szétmarni a rutint.* = Székelyföld, 4/69. p.
488. MÁRTON Ágnes: *Tranzit.* = Székelyföld, 4/70–71. p.
489. MÁRTON Réka Zsófia: *Anyagvizsgáló.* = Tempevölgy, 3/3–4. p.
490. MÁRTON Tímea: *Címzett: bármilyen név A-val.* = Várad, 9/20. p.
491. MÁRTON Tímea: *Összekulcsolt ujjak a színpadon túl.* = Várad, 9/20. p.
492. MÁRTON Tímea: *Semmi.* = Várad, 9/20. p.
493. MELIORISZ Béla: *Ácsorognak.* = Jelenkor, 10/1177. p.
494. MELIORISZ Béla: *Egyikünk sem.* = Jelenkor, 10/1176. p.
495. MELIORISZ Béla: *Mondhatjuk-e.* = Jelenkor, 10/1177. p.
496. MELIORISZ Béla: *Viszi magával.* = Jelenkor, 10/1176. p.
497. MEZEI Gábor: *g.1. rög és rozsda.* = Jelenkor, 9/975. p.
498. MEZEI Gábor: *g.2. a szög feje.* = Jelenkor, 9/975–976. p.
499. MEZEI Gábor: *g.2.1.* = Jelenkor, 9/976. p.
500. MEZEI Gábor: *l.1. a vízszívet vonzásában.* = Alföld, 10/29. p.
501. MEZEI Gábor: *l.2. a billentyű beragad.* = Alföld, 10/30. p.
502. MEZEI Gábor: *m. ami ebetetlen.* = Alföld, 10/29–30. p.
503. MIHÁLY Csilla, B.: *Ada-Kaleb.* = Várad, 8/16. p.
504. MIHÁLY Csilla, B.: *Csendes mese.* = Várad, 8/16. p.
505. MIHÁLYI MOLNÁR László: *A fegyverkovács fia.* = Agria, 3/104. p.
506. MOHAI V. Lajos: *Lángok titkosírása, Kálnoky emléke.* = Hítel, 10/45–46. p.
507. MOLNÁR H. Magor: *Hidegvér.* = Forrás, 10/22–23. p.
508. MOLNÁR H. Magor: *Legenda.* = Forrás, 10/22. p.
509. MOLNÁR H. Magor: *Mondóka.* = Forrás, 10/21. p.
510. MOLNÁR H. Magor: *Vodka.* = Forrás, 10/21–22. p.
511. MUSZKA Sándor: *Ellenünk.* = Irodalmi Jelen, 10/9. p.
512. MUSZKA Sándor: *Fényhozó.* = Irodalmi Jelen, 10/9. p.
513. MÜLLER Dezső: *Írás a szívbén.* = Várad, 8/20. p.
514. NAGY István, P.: *A címzett ismeretlen.* = Forrás, 9/24–27. p.
515. NAGY István, P.: *jó hely.* = Forrás, 9/28–30. p.
516. NAGY Márta Júlia: *Cocytus.* = Apokrif, 3/7–8. p.
517. NAGY Márta Júlia: *Léthe.* = Apokrif, 3/9. p.
518. NAGY Zopán: *Árnyat vető / tükör-velő.* = Irodalmi Jelen, 10/75–77. p.
519. NÉMETH András: *Aus DDR.* = Ezredvég, 3/82–83. p.
520. NÉMETH András: *Hazatérő Horatius falernumi birtokán.* = Ezredvég, 3/80–81. p.
521. NÉMETH András: *Homo geometricus – XIX.* = Ezredvég, 3/79. p.
522. NÉMETH András: *Klinikakertész mondaná...* = Ezredvég, 3/83–84. p.
523. NÉMETH András: *A naphoz.* = Ezredvég, 3/82. p.
524. NÉMETH András: *Sors kegyelméből.* = Ezredvég, 3/79–80. p.
525. NÉMETH Gábor Dávid: *Dioráma.* = Tempevölgy, 2/45. p.
526. NÉMETH Gábor Dávid: *Hiedelemkarambol.* = Tempevölgy, 2/44. p.
527. NÉMETH Péter Mikola: *FRAGMENTUM(OK).* = Magyar Műhely, 2/90–94. p.
528. NOVÁK Fruzsina: *Itt a vége, fuss el véle.* = Magyar Műhely, 2/164. p.
529. NOVÁK Fruzsina: *Mindenszentek.* = Magyar Műhely, 2/163. p.
530. NOVÁK Fruzsina: *Tebenek a ködben.* = Magyar Műhely, 2/164. p.
531. NOVÁK Fruzsina: *Végszóra.* = Magyar Műhely, 2/162–163. p.
532. OLÁH András: *[akkor még].* = Irodalmi Jelen, 9/42. p.

533. OLÁH András: *bebódolásaink*. = Ezredvég, 3/3. p.
534. OLÁH András: *esélytelen véletlenek*. = Irodalmi Jelen, 9/41–42. p.
535. OLÁH András: [*fogást keresve*]. = Irodalmi Jelen, 9/41. p.
536. OLÁH András: *kenyérre kő*. = Országút, július 1. 42. p.
537. OLÁH András: *kiállításaink*. = Ezredvég, 3/3. p.
538. OLÁH András: *kifosztva*. = Alföld, 10/39. p.
539. OLÁH András: *még hátra van*. = Országút, július 1. 43. p.
540. OLÁH András: *megspóroltalak*. = Magyar Napló, 10/4. p.
541. OLÁH András: *miért*. = Magyar Napló, 10/4. p.
542. OLÁH András: [*nincs hely*]. = Ezredvég, 3/3. p.
543. OLÁH András: *nincs mit mérlegelni*. = Országút, július 1. 42. p.
544. OLÁH András: *papírfalak*. = Ezredvég, 3/3. p.
545. OLÁH András: *sírkövek*. = Országút, július 1. 43. p.
546. OLÁH András: *változó szorzó*. = Tempevölgy, 3/23. p.
547. OLÁH András: *vesztégyár alatt*. = Alföld, 10/39–40. p.
548. ORAVECZ Tibor: *Költészetnap impresszió*. = Palócföld, 2/22–23. p.
549. ORAVECZ Tibor: *Nyár*. = Palócföld, 2/21. p.
550. PÁL Sándor Attila: *Húszas évek*. = Hítel, 10/62–63. p.
551. PÁL Sándor Attila: *Nyári kép, kilencvenes évek*. = Hítel, 10/61–62. p.
552. PAPP Attila: (*ezt akartam még mondani neked*). = Jelenkor, 10/1181. p.
553. PAPP Attila: (*sosem jelen*). = Jelenkor, 10/1180. p.
554. PAPP Attila: (*távoldási kísérletek*). = Jelenkor, 10/1180. p.
555. PAPP Attila Zsolt: *Hazabeszéd*. = Székelyföld, 5/5–7. p.
556. PAPP Attila Zsolt: *Nincs szinkron*. = Székelyföld, 5/7–8. p.
557. PÁSZTOR Andrea: *Reminiscencia*. = Apokrif, 3/18–19. p.
558. PÁSZTOR Andrea: *Szebben hangzik*. = Apokrif, 3/19. p.
559. PÉNTÉK Imre: *Egy jó nap*. = Irodalmi Jelen, 10/20. p.
560. PÉNTÉK Imre: *Lakoma*. = Irodalmi Jelen, 10/22. p.
561. PÉNTÉK Imre: *Nyálás ótvar*. = Irodalmi Jelen, 10/21. p.
562. PETŐCZ András: *Az erek, ahogy*. = Forrás, 10/18. p.
563. PETŐCZ András: *Magadban*. = Forrás, 10/19. p.
564. PETŐCZ András: *Nem tudni, hova*. = Forrás, 10/20. p.
565. PETŐCZ András: *Üzenetek*. 1. Ahova, messze. 2. Meglassult mozdulatok. = Élet és Irodalom, szeptember 23. 17. p.
566. PETŐCZ András: *Valahogy minden*. = Élet és Irodalom, szeptember 23. 17. p.
567. PETŐCZ András: *Valahova, el*. = Élet és Irodalom, szeptember 23. 17. p.
568. PETŐCZ András: *Zoltárparafázis – Átfutó árnyék*. = Magyar Napló, 9/8. p.
569. PÓCS Balázs: *Feloldozás*. = Irodalmi Jelen, 9/19. p.
570. PÓCS Balázs: *Jó volna*. = Irodalmi Jelen, 9/18. p.
571. PÓCS Balázs: *Part*. = Irodalmi Jelen, 9/18. p.
572. POLLÁGH Péter: *Besúgóarcú*. = Élet és Irodalom, szeptember 2. 17. p.
573. POÓS Zoltán: *Lovran*. = Jelenkor, 10/1157. p.
574. RÁDAY Zsófia: *Blackout*. = Székelyföld, 8/55–56. p.
575. RÁDAY Zsófia: *Kisváros*. = Székelyföld, 8/56–57. p.
576. RADNAI István: *átváltozás*. = Életünk, 9/67. p.
577. RADNAI István: *boszorkányszombat*. = Hítel, 10/60. p.
578. RADNAI István: *elárulva elárulva*. = Életünk, 9/66. p.
579. RADNAI István: *fobász fagyponatok közelében*. = Hítel, 10/59–60. p.
580. RADNAI István: *koldusok fobásza*. = Életünk, 9/66. p.
581. RADNAI István: *korszellem*. = Életünk, 9/67. p.
582. RÓNAI Balázs Zoltán: *Az Egeknek szerkezetjét*. = Irodalmi Jelen, 10/52. p.
583. SAITOS Lajos: *Vasfű*. = Életünk, 9/41–44. p.
584. SAJÓ László: *egyedülballada*. = Kortárs, 9/7. p.
585. SAJÓ László: *Hallod-e te Öregember*. = Kortárs, 9/6. p.
586. SAJÓ László: *Síráj*. Zelk Zoltán a Kútvolgyiben. = Kortárs, 9/3–5. p.

587. SALL László: *Bízsa szennyését József Attila mosógépre.* = *Ezredvég*, 3/25–26. p.
588. SALL László: *jelölógép.* = *Ezredvég*, 3/23. p.
589. SALL László: *legjobb ha marba magyar.* = *Ezredvég*, 3/23. p.
590. SALL László: *Suttogás.* = *Ezredvég*, 3/24. p.
591. SEBESTÉNY-JÁGER Orsolya: *Egri csillagok.* = *Agria*, 3/117. p.
592. SEBESTÉNY-JÁGER Orsolya: *Ida meséje.* = *Agria*, 3/116. p.
593. SEMSÁG Tibor: *A kispolgár tekintete.* = *Apokrif*, 2/39. p.
594. SEMSÁG Tibor: *Vákuum.* = *Apokrif*, 2/40. p.
595. SERFŐZŐ Simon: *Ha látnátok.* = *Agria*, 3/165. p.
596. SERFŐZŐ Simon: *Melyik égtájon.* = *Magyar Napló*, 10/32. p.
597. SIMEK Valéria: *Orgonabokrok.* = *Palócföld*, 2/3. p.
598. SIMEK Valéria: *Szállást keres.* = *Palócföld*, 2/3. p.
599. SIMEK Valéria: *Szalmaszagú nyár.* = *Palócföld*, 2/3. p.
600. SIMONFY József: *Árnyék.* = *Székelyföld*, 4/55. p.
601. SIMONFY József: *Eróm lesz-e.* = *Székelyföld*, 4/52–54. p.
602. SIMONFY József: *Megtértek.* = *Székelyföld*, 4/54. p.
603. SIMONFY József: *Nem látták.* = *Székelyföld*, 4/52. p.
604. SIPOS Erzsébet: *Jumurdzsák és Szejdi pasa.* = *Agria*, 3/122. p.
605. SOMOGYI Zoltán: *könyvek.* = *Alföld*, 10/37–38. p.
606. SOMOGYI Zoltán: *üzenet.* = *Alföld*, 10/36–37. p.
607. SOMOGYI Zoltán: *a vers.* = *Alföld*, 10/36. p.
608. SOMLYÓ Zoltán: *Papok.* = *Lyukasóra*, 3/36. p.
609. SOÓS Amália: *Egy csütörtök.* = *Székelyföld*, 4/49. p.
610. SOÓS Amália: *Hálószoba.* = *Székelyföld*, 4/43–44. p.
611. SOÓS Amália: *Lát.* = *Székelyföld*, 4/46–47. p.
612. SOÓS Amália: *A tábornok otthona.* = *Székelyföld*, 4/45–46. p.
613. SOÓS Amália: *Városkép egy emeleti erkélyről.* = *Székelyföld*, 4/44–45. p.
614. STOLCZ Ádám: *Felejtteni.* = *Apokrif*, 3/47–49. p.
615. SUMONYI Zoltán: *Védőbeszéd.* = *Alföld*, 10/3–11. p.
616. SÜTŐ Csaba András: *Füst bajnalban.* [Részlet]. = *Országút*, augusztus 12. 19. p.
617. SZABADOS Attila: *Adrian Mole.* = *Élet és Irodalom*, október 28. 17. p.
618. SZABADOS Attila: *És főleg a bőség.* = *Élet és Irodalom*, október 28. 17. p.
619. SZABADOS Attila: *Névvél kifélé.* = *Tempevölgy*, 3/16–17. p.
620. SZABÓ Barbara: *Kintsugi.* = *Irodalmi Jelen*, 10/141. p.
621. SZABÓ Barbara: *Ködös Albion.* = *Irodalmi Jelen*, 10/141–142. p.
622. SZABÓ Dárió: *Elvan a gyerek, ha fázik.* = *Ezredvég*, 3/142. p.
623. SZABÓ Dárió: *Giordano Bruno, a neved nem való címnek, de megküzdöttél érte.* = *Magyar Műhely*, 2/168. p.
624. SZABÓ Dárió: *Második évad a pokolban.* = *Magyar Műhely*, 2/169. p.
625. SZABÓ Imola: *Pantone 377.* *Spektrumzavar* versciklus. = *Alföld*, 10/28. p.
626. SZABÓ Imola: *Pantone 732.* *Spektrumzavar* versciklus. = *Alföld*, 10/27–28. p.
627. SZABOLCSI Viktória: *Egy üveg kóla.* = *Liget*, 9/43–44. p.
628. SZEDER Réka Henrietta: *Csoda.* = *Országút*, szeptember 23. 23. p.
629. SZEDER Réka Henrietta: *Invózió.* = *Országút*, szeptember 23. 23. p.
630. SZEDER Réka Henrietta: *Látogatás.* = *Országút*, szeptember 23. 23. p.
631. SZEDER Réka Henrietta: *Mint a só.* = *Országút*, szeptember 23. 23. p.
632. SZEGEDI KOVÁCS György: *Barnabás.* = *Vár Ucca Műhely*, 2/28. p.
633. SZEGEDI KOVÁCS György: *Végül megállt.* = *Vár Ucca Műhely*, 2/28–29. p.
634. SZÉKELY Ferenc: *délután.* = *Kortárs*, 9/74. p.
635. SZÉKELY Ferenc: *Örökség.* = *Kortárs*, 9/74. p.
636. SZÉKELY Szabolcs: *Szökés.* = *Székelyföld*, 8/7. p.
637. SZÉKELYHIDI Zsolt: *A teremtés könyve.* *Östörténet.* 1. fejezet. *A világ megteremtése.* (részlet). = *Irodalmi Jelen*, 9/14–17. p.
638. SZÉKELYHIDI Zsolt: *Világosodás.* = *Irodalmi Jelen*, 10/79–81. p.
639. SZENTE B. Levente: *Időjárásban.* = *Magyar Műhely*, 2/170–171. p.
640. SZENTE B. Levente: *Vízmerítő.* = *Magyar Műhely*, 2/172. p.
641. SZENTJÁNOSI Csaba: *Békét kérő vers.* = *Palócföld*, 2/15. p.

642. SZENTJÁNOSI Csaba: *Dekoltázs*. = Ezredvég, 3/15–16. p.
643. SZENTJÁNOSI Csaba: *Filmemlék*. = Ezredvég, 3/14–15. p.
644. SZENTJÁNOSI Csaba: *Tegnap... 50 éve*. = Ezredvég, 3/13. p.
645. SZERB Máté: *Poszt-Glaciális Würm*. = Magyar Műhely, 2/104–108. p.
646. SZIGETI Alex: *erdő*. = Irodalmi Jelen, 9/157. p.
647. SZIGETI Alex: *sivatag*. = Irodalmi Jelen, 9/156. p.
648. SZIGETI Alex: *tó*. = Irodalmi Jelen, 9/157–158. p.
649. SZÍKI Károly: *Dobó-szablya*. Váramra lesek s bánatba esek – kisciklus. = Agria, 3/218. p.
650. SZÍKI Károly: *az író gondolatai a megüresült házban*. Váramra lesek s bánatba esek – kisciklus. = Agria, 3/216–217. p.
651. SZÍKI Károly: *kikötőben kis kötőben*. Váramra lesek s bánatba esek – kisciklus. = Agria, 3/216. p.
652. SZÍKI Károly: *mikor az író megszólít*. Váramra lesek s bánatba esek – kisciklus. = Agria, 3/217–218. p.
653. SZILÁGYI Máté: *Tied az éjjel*. = Ezredvég, 3/64. p.
654. TAIZS Gergő: *Fehér tegnapok*. = Liget, 9/11–12. p.
655. TAIZS Gergő: *Megtisztulás*. = Liget, 9/49–50. p.
656. TAMÁS Dénes: *Ha túl gyorsan*. = Székelyföld, 4/29–31. p.
657. TAMÁS Dénes: *Szörnyarc*. = Székelyföld, 4/31–32. p.
658. TAMÁS Tímea: *Fobász Margithoz*. = Agria, 3/129. p.
659. TAMÁSI Áron: *Feküdj le város*. Késő este Newyorkban. = Hítel, 9/31–32. p.
660. TARI István: *Préda vágyával*. = Agria, 3/155. p.
661. TARSOLY Péter: *Csönd*. = Vár Ucca Műhely, 2/74. p.
662. TARSOLY Péter: *Dadogás*. = Vár Ucca Műhely, 2/75. p.
663. TARSOLY Péter: *A ház*. = Vár Ucca Műhely, 2/74. p.
664. TARSOLY Péter: *Tánc*. = Vár Ucca Műhely, 2/75. p.
665. TATÁR Sándor: *...halmi élünk...* = Pannonhalmi Szemle, 2/82. p.
666. TATÁR Sándor: *Hát nem akarni persze bármit lehet...* = Pannonhalmi Szemle, 2/83. p.
667. TATÁR Sándor: *Talán behúzódnék a belső ruhatarba*. = Vigilia, 9/740. p.
668. TÉLFFY Ármin: *Elhalasztva a Pessoa-kiállítás*. = Helikon, szeptember 25. 13. p.
669. TÉLFFY Ármin: *Fakultatív dalnokverseny*. = Helikon, szeptember 25. 13. p.
670. TÉLFFY Ármin: *A legjózanabb részek*. = Helikon, szeptember 25. 13. p.
671. TERÉK Anna: *Keleti*. = Alföld, 9/7–8. p.
672. TERÉK Anna: *Partizán*. = Forrás, 9/3. p.
673. TOMOS Hajnal, B.: *Pobárban a vonal*. = Székelyföld, 8/36–37. p.
674. TOMOS Hajnal, B.: *Visszatéremem*. = Székelyföld, 8/35–36. p.
675. TOMPA Gábor: *Ünnepélyes szónoklat*. = Székelyföld, 8/8–9. p.
676. TÓTH Erzsébet: *Hát nem*. = Élet és Irodalom, október 7. 17. p.
677. TÓTH Kinga: *Elveszett lány*. = Alföld, 10/25–26. p.
678. TÓTH László: *Epelógus*. = Magyar Napló, 10/49. p.
679. TÓTH László: *Sírfelirat*. = Magyar Napló, 10/49. p.
680. TÖMÖRY Péter: *Allapothatározó*. = Vár Ucca Műhely, 1/30–31. p.
681. TÖMÖRY Péter: *Csángó ekloga*. = Vár Ucca Műhely, 1/31–32. p.
682. TÖMÖRY Péter: *Jöttment*. = Vár Ucca Műhely, 1/27–28. p.
683. TÖMÖRY Péter: *Lacrima Dei*. = Vár Ucca Műhely, 1/32. p.
684. TÖMÖRY Péter: *Lelki gyakorlat bajnalban*. = Vár Ucca Műhely, 1/32–33. p.
685. TÖMÖRY Péter: *Mikor a csend*. = Vár Ucca Műhely, 1/28. p.
686. TÖMÖRY Péter: *Szabadság rajja*. = Vár Ucca Műhely, 1/27. p.
687. TÖMÖRY Péter: *Szösszapuló*. = Vár Ucca Műhely, 1/29–30. p.
688. TÖMÖRY Péter: *Vannak szavak*. = Vár Ucca Műhely, 1/28–29. p.
689. TÖRÖK Nándor: *Odüsszeusz harmadik útja*. = Tempevölgy, 3/18–20. p.
690. TÖZSÉR Árpád: *Fűszálak*. = Élet és Irodalom, szeptember 30. 17. p.
691. TÖZSÉR Árpád: *helikopter a szűnyoghálóban*. = Irodalmi Jelen, 9/8. p.
692. TÖZSÉR Árpád: *A kapu meg a költő*. Ál-gyerekek vén gyerekeknek versciklus. = Kortárs, 10/3. p.
693. TÖZSÉR Árpád: *KMPC*. Ál-gyerekek vén gyerekeknek versciklus. = Kortárs, 10/4. p.

694. TÖZSÉR Árpád: *Magmondatok*. = Magyar Napló, 9/13. p.
695. TÖZSÉR Árpád: *Mandalabázak*. = Irodalmi Jelen, 9/9. p.
696. TÖZSÉR Árpád: *Nyelvi átműtések*. Ál-gyerekek versén gyerekeknek versciklus. = Kortárs, 10/4. p.
697. TÖZSÉR Árpád: *Óvodában*. Ál-gyerekek versén gyerekeknek versciklus. = Kortárs, 10/3. p.
698. TÖZSÉR Árpád: *Pentaton tél*. Ál-gyerekek versén gyerekeknek versciklus. = Kortárs, 10/4. p.
699. TÖZSÉR Árpád: *PNTTN TL*. Ál-gyerekek versén gyerekeknek versciklus. = Kortárs, 10/4. p.
700. TÖZSÉR Árpád: *A szó vére*. = Élet és Irodalom, szeptember 30. 17. p.
701. TURCZI István: *Aki vár rád*. = Magyar Napló, 10/16. p.
702. TURCZI István: *Az álmok balála*. = Kortárs, 9/16–17. p.
703. TURCZI István: *Amikor folyékony Nap csurog a szívedbe*. = Alföld, 9/17. p.
704. TURCZI István: *Czesław*. = Életünk, 9/1. p.
705. TURCZI István: *Éjféli bagatellek*. = Magyar Napló, 10/15. p.
706. TURCZI István: *Gyógyulás*. = Magyar Napló, 10/15. p.
707. TURCZI István: *Két Perc Gyűlölet*. = Életünk, 9/2. p.
708. TURCZI István: *Lawrence Olivier naplójából*. = Életünk, 9/1. p.
709. TURCZI István: *Az ősz vallatása*. = Életünk, 9/3. p.
710. TURCZI István: *Páros*. = Magyar Napló, 10/16. p.
711. TURI Tímea: *Egy irodalmi tábor reggelén*. = Alföld, 10/40–41. p.
712. TURI Zsuzsa, A.: *Erzsinek négysoros*. = Ezredvég, 3/31. p.
713. TURI Zsuzsa, A.: *Exit. (Michèle)*. = Ezredvég, 3/32. p.
714. TURI Zsuzsa, A.: *souvenirs de tendresse*. = Ezredvég, 3/31. p.
715. TURI Zsuzsa, A.: *Temetés*. = Ezredvég, 3/333. p.
716. URBÁN Andrea: *az anatómia preparátuma*. = Tempevölgy, 2/27–28. p.
717. URBÁN Andrea: *bújj bújj zöld ág*. = Tempevölgy, 2/28. p.
718. URBÁN Andrea: *monokróm*. = Tempevölgy, 2/28. p.
719. URBÁN Andrea: *zsugorodás*. = Tempevölgy, 2/27. p.
720. URKAY Noémi: *CV*. = Palócföld, 2/51. p.
721. URKAY Noémi: *Megálló*. = Palócföld, 2/51. p.
722. URKAY Noémi: *Omnia tempus habent*. = Palócföld, 2/51. p.
723. VAJNA Ádám: *Ezékiel és az izzó fazék*. = Székelyföld, 4/11–12. p.
724. VARGA Borbála: *dal a kolóniákról*. = Helikon, szeptember 10. 9. p.
725. VARGA Imre: *Feljegyzések a Hosszú Élet Hegye hálóterméből*. = Élet és Irodalom, október 28. 17. p.
726. VARGA Melinda: *Apák csendje*. = Országút, július 29. 36. p.
727. VARGA Melinda: *Fogoly*. = Vár Ucca Műhely, 1/5. p.
728. VARGA Melinda: *Hattyúk nyomában*. = Vár Ucca Műhely, 1/5. p.
729. VARGA Melinda: *A Lukács fürdő platánjai alól*. = Országút, július 29. 36. p.
730. VARGA Melinda: *Mindent, ami újtába kerül*. = Vár Ucca Műhely, 1/5. p.
731. VÁRI Csaba: *Fényképlet*. = Székelyföld, 4/50–51. p.
732. VÁRI Csaba: *Szfvázrvers*. = Székelyföld, 4/51. p.
733. VASAS Tamás: *Az álom természetéről*. = Pannonhalmi Szemle, 2/84. p.
734. VASAS Tamás: *Beöltözés*. Lazarus apokrifek. = Vár Ucca Műhely, 1/13–14. p.
735. VASAS Tamás: *Első imaóra*. Lazarus apokrifek. = Vár Ucca Műhely, 1/14. p.
736. VASAS Tamás: *Embolizmus*. Lazarus apokrifek. = Vár Ucca Műhely, 1/12. p.
737. VASAS Tamás: *Harmadik imaóra*. Lazarus apokrifek. = Vár Ucca Műhely, 1/15. p.
738. VASAS Tamás: *Imago*. Lazarus apokrifek. = Vár Ucca Műhely, 1/17. p.
739. VASAS Tamás: *Lacrimosus*. Lazarus apokrifek. = Vár Ucca Műhely, 1/17–18. p.
740. VASAS Tamás: *Logan kalasnyikouja*. = Pannonhalmi Szemle, 2/85. p.
741. VASAS Tamás: *Miért bagnyál el engem*. Lazarus apokrifek. = Vár Ucca Műhely, 1/17. p.
742. VASAS Tamás: *Nem szállít utasokat*. Lazarus apokrifek. = Vár Ucca Műhely, 1/15–16. p.
743. VASAS Tamás: *Oktoécb (és szólásra nyílt)*. Lazarus apokrifek. = Vár Ucca Műhely, 1/16. p.
744. VASAS Tamás: *Parlando Ekténia*. Lazarus apokrifek. = Vár Ucca Műhely, 1/14. p.

745. VASAS Tamás: *Szokásos kezdet*. Lazarus apokrifek. = Vár Ucca Műhely, 1/12–13. p.
746. VASAS Tamás: *Yeats atyja imája (canto)*. Lazarus apokrifek. = Vár Ucca Műhely, 1/18. p.
747. VASS Tibor: *Fügés vers.* = Irodalmi Jelen, 10/26–28. p.
748. VÉGH Attila: *Ki kell merni.* = Országút, szeptember 23. 20. p.
749. VÉGH Attila: *Öregkori elégia.* = Tempevölgy, 3/20–21. p.
750. VÉGH Attila: *Sztélé.* = Országút, szeptember 23. 20. p.
751. VÉGH Attila: *A találkozás.* = Országút, szeptember 23. 20. p.
752. VESZPRÉMI Szilveszter: *Apám meggyilkolása.* = Kortárs, 10/20. p.
753. VESZPRÉMI Szilveszter: *Reggeli a paradicsomról álmódóval.* = Kortárs, 10/20. p.
754. VIDA Boldizsár: *Goblinom és én.* = Helikon, szeptember 25. 14. p.
755. VITÉZ Ferenc: *Bogárka.* = Országút, július 15. 13. p.
756. VITÉZ Ferenc: *A megtörténés határán.* = Országút, július 15. 13. p.
757. VÖRÖS István: *Állatmese.* = Mozgó Világ, 9/56. p.
758. VÖRÖS István: *A biztos tisztaság végül.* = Mozgó Világ, 9/55. p.
759. VÖRÖS István: *A disznó és a gyöngy.* = Liget, 9/6–7. p.
760. VÖRÖS István: *Hamis riasztás.* = Liget, 9/4–5. p.
761. VÖRÖS István: *A megbocsátás.* = Kortárs, 10/12–13. p.
762. VÖRÖS István: *Menekült-töredékek.* = Mozgó Világ, 9/56–57. p.
763. VÖRÖS István: *Mikor még élt apám.* = Kortárs, 10/13–14. p.
764. VÖRÖS István: *Miről ismerni fel a szenvedést?* = Mozgó Világ, 9/58. p.
765. VÖRÖS István: *A segítség elfogadásának kötelezettsége.* = Kortárs, 10/15. p.
766. VÖRÖS István: *Teremtő örök.* = Kortárs, 10/14–15. p.
767. VÖRÖS István: *Zene szitárra és tablára.* = Magyar Napló, 9/36. p.
768. WIRTH Imre: *Angyalok loholnak...* = Székelyföld, 4/8. p.
769. WIRTH Imre: *Ha nem látjuk.* = Forrás, 9/13–14. p.
770. WIRTH Imre: *Harlem megállónál.* = Jelenkor, 10/1159. p.
771. WIRTH Imre: *Könyöklünk nyolcan...* = Székelyföld, 4/7. p.
772. WIRTH Imre: *Mikor a bosszú.* = Jelenkor, 10/1159–1160. p.
773. WIRTH Imre: *Olyan súlyos terbetek...* = Székelyföld, 4/8. p.
774. WIRTH Imre: *A régi repülők.* = Jelenkor, 10/1158. p.
775. WIRTH Imre: *Rettenetes angyalokra...* = Székelyföld, 4/7. p.
776. WIRTH Imre: *San Cascianóban.* = Forrás, 9/13. p.
777. WIRTH Imre: *Végig az óceán.* = Jelenkor, 10/1158. p.
778. ZALÁN Tibor: *A félelem térképe.* = Vigilia, 10/818. p.
779. ZALÁN Tibor: *Nyűszítés.* = Élet és Irodalom, szeptember 2. 17. p.
780. ZALÁN Tibor: *Szulamit.* Felelőszonettek. [Versciklus]. = Alföld, 9/9–10. p.
781. ZALÁN Tibor: *Telibold-szonett.* = Vigilia, 10/818. p.
782. ZSÁVOLYA Zoltán: *A nagy medveanyáboz.* = Tempevölgy, 3/22. p.

Rövid próza

783. ABAFÁY-DEÁK Csillag: *Étrend-kiegészítő.* = Irodalmi Jelen, 9/6–7. p.
784. ABAFÁY-DEÁK Csillag: *Mobil.* = Székelyföld, 5/33–36. p.
785. ABAFÁY-DEÁK Csillag: *Pollen.* = Élet és Irodalom, október, 7. 16. p.
786. ÁDÁM Szilamér: *Klimavédelmi Művészeti Akciócsoport.* = Apokrif, 3/20–23. p.
787. AMBRUS Máté: *Estike.* = Irodalmi Jelen, 10/44–46. p.
788. BÁLITY Csaba: *Adyasz.* = Élet és Irodalom, október 21. 16. p.
789. BALLAI László: *Mindenki itt van?* = Ezredvég, 3/17–19. p.
790. BALOGH Robert: *„Sose volt ilyen szép kaskunk!”* = Magyar Napló, 9/14–17. p.
791. BÁN Zsófia: *Ez egy ilyen csúcs!* = Élet és Irodalom, október 14. 16. p.
792. BANKÓ-ERDŐSI Viktória: *A hálátlan.* = Élet és Irodalom, szeptember 9. 16. p.
793. BARTHA Ádám: *Vadszösztön.* = Irodalmi Jelen, 10/23–25. p.
794. BARTIS Attila: *Nádas 80.* = Irodalmi Jelen, 10/78–79. p.
795. BECSY Zsombor: *Balerina.* = Irodalmi Jelen, 10/6–8. p.
796. BENE Zoltán: *Zombi.* = Liget, 9/51–54. p.
797. BISTEY András: *A bűvös.* = Ezredvég, 3/89–94. p.

798. BOGA Bálint: *Salamoni döntések*. = Ezredvég, 3/27–30. p.
799. BORBÉLY László: *Vizslát, feketerigót!* = Életünk, 9/62–65. p.
800. BRURIA Zsuzsa: *A férjemet megette a medve*. = Élet és Irodalom, szeptember 2. 16. p.
801. BUCSY Balázs: *Főnyeremény*. = Országút, szeptember 23. 19. p.
802. CSIKÓS Attila: *Fokhagymaszag*. = Székelyföld, 5/51–65. p.
803. CSOKONAI Attila: *Gyerekkor a másfeledik hatványon*. = Somogy, 1/87–97. p.
804. DARVASI László: *1952*. = Jelenkor, 10/1125–1127. p.
805. [DARVASI László] Szív Ernő: *Az én főszerkesztőm*. = Élet és Irodalom, szeptember 23. 14. p.
806. [DARVASI László] Szív Ernő: *Kedves Zsó*. = Tiszatáj, 9/112. p.
807. [DARVASI László] Szív Ernő: *Újra a Por és Hamu Restauránsban*. = Élet és Irodalom, október 14. 14. p.
808. DINÓK Zoltán: *Az én édesanyám*. = Ezredvég, 3/95–96. p.
809. DOBOSI Bea: *A történetírő*. = Liget, 8/33–42. p.
810. DÖME Barbara: *Anyám nyara*. = Országút, július 15. 16. p.
811. FECSKE Csaba: *Ez a ház eladó*. = Palóc-föld, 2/4–9. p.
812. FERDINANDY György: *Facetime*. = Vár Ucca Műhely, 1/6. p.
813. FERDINANDY György: *La Bobéme*. = Székelyföld, 5/68. p.
814. FERDINANDY György: *Michel hatvankét éves*. = Vár Ucca Műhely, 1/7–8. p.
815. FERDINANDY György: *Nono*. = Székelyföld, 5/66–67. p.
816. FERDINANDY György: *Önbizalom és hazaszeretet*. = Székelyföld, 5/67–68. p.
817. FORGÁCH András: *Csönd*. = Élet és Irodalom, október 14. 15. p.
818. GAJDOS András: *Egy nagy találkozás*. = Ezredvég, 3/5–12. p.
819. GÁSPÁR Ferenc: *Akkor*. = Irodalmi Jelen, 10/10–14. p.
820. GÁSPÁR Péter: *Nem baleset volt*. = Magyar Napló, 10/11–14. p.
821. GERENCSÉR Anna: *Nergál Karkemisben*. = Élet és Irodalom, szeptember 30. 16. p.
822. GERZSENYI Gabi: *Macskakő*. = Élet és Irodalom, október 21. 15. p.
823. GRECSÓ Krisztián: *Halott apa*. = Élet és Irodalom, október 14. 16. p.
824. HANDI Péter: *Kertelés*. = Ezredvég, 3/47–50. p.
825. HARAG Anita: *Június*. = Alföld, 9/11–16. p.
826. HARENCSÁR László: *A 4. tétel*. = Ezredvég, 3/21–22. p.
827. HAVASRÉTI József: *Stresszmentes lebegés*. = Élet és Irodalom, szeptember 16. 15. p.
828. HEGEDŰS Vera: *Valakinek viselnie kell*. = Vár Ucca Műhely, 2/30–34. p.
829. HORVÁTH (EÖ) Tamás: *Toccata hungarorum*. = Magyar Napló, 9/9–12. p.
830. ISTÓK Anna: *A bánatkőr*. = Mozgó Világ, 9/67–68. p.
831. ISTÓK Anna: *Status quo*. = Mozgó Világ, 9/64–66. p.
832. JAHODA Sándor: *Maszka a bál*. = Ezredvég, 3/85–86. p.
833. JÁMBORNÉ BALOGH Tünde: *Tegnap elvittek a Volvót*. = Országút, augusztus 12. 17–18. p.
834. JENEI Gyula: *Az alma*. = Élet és Irodalom, október 28. 14. p.
835. JENEI Gyula: *Félig idegen*. = Élet és Irodalom, szeptember 30. 14. p.
836. JENEI Gyula: *Keep smiling!* = Élet és Irodalom, szeptember 2. 14. p.
837. JÓNÁS Tamás: *Kívülálló*. = Élet és Irodalom, szeptember 30. 15. p.
838. JUHÁSZ Tamás: *Mérleg*. = Irodalmi Jelen, 9/31–37. p.
839. JUHÁSZ Tamás: *TotalCarpediem*. = Élet és Irodalom, szeptember 9. 15. p.
840. JUHÁSZ Zsuzsanna: *Szűzbártyás szikla*. = Életünk, 8/62–66. p.
841. KÁCSOR Zsolt: *A profi*. = Élet és Irodalom, szeptember 9. 15. p.
842. KÁCSOR Zsolt: *Világító vályogtéglák*. = Élet és Irodalom, október 14. 15. p.
843. KÁLI István: *Kröknél*. = Székelyföld, 8/10–17. p.
844. KÁLI István: *Sárifári*. = Székelyföld, 5/22–32. p.
845. KÁLI István: *Virágpista*. = Forrás, 10/8–16. p.
846. KAPITÁNY Máté: *Csillagbőr*. = Liget, 9/58–64. p.
847. KARÁCSONYI Zsolt: *Az író vonatra száll*. = Helikon, szeptember 25. 3. p.
848. KERÉNYI Tamás: *Mint aki a szagok közt esett*. = Élet és Irodalom, október 28. 16. p.
849. KERTI István: *Frissítő*. = Ezredvég, 3/65–70. p.
850. KIRÁLY Farkas: *Vizek között*. = Országút, július 15. 14–15. p.

851. KISS Noémi: *A befalazott feleség.* = Élet és Irodalom, szeptember 9. 14. p.
852. KISS Noémi: *Hideg szerelem.* = Élet és Irodalom, október 7. 14. p.
853. KÓBOR Adriána: *Emlékezz életre, balátra.* = Magyar Műhely, 2/126–128. p.
854. KÓHEGYI András: *Látképp ostrom után.* = Apokrif, 3/10–14. p.
855. KÖTTER Tamás: *Ikarus a Yellow-ba.* = Székelyföld, 6/9–19. p.
856. KÖVES István: *Trapézmenet.* = Ezredvég, 3/34–45. p.
857. KRASZNAVÖLGYINÉ KOLTAY Livia: *Keseredés anyák napja.* = Ezredvég, 3/87–88. p.
858. KRUSOVSKY Dénés: *Észrevételek.* = Jelenkor, 10/1111–1113. p.
859. KUTAS József: *A Senki-Valaki.* = Ezredvég, 3/124–129. p.
860. LAJTA Erika: *Lágerszerelem.* = Életünk, 8/39–45. p.
861. LAJTA Erika: *A Pompadour szocialista brigád.* = Életünk, 8/45–61. p.
862. LAJTA Erika: *Trianon-csonk.* = Életünk, 8/32–39. p.
863. LÉGRÁDI Gergely: *Zoom.* = Élet és Irodalom, október 28. 15. p.
864. LÉVAI Júlia Míra: *Fuss az Odüsszeuszodhoz.* = Élet és Irodalom, szeptember 23. 15. p.
865. LOVÁSZ Krisztina: *Fenekedés Farkaslakán.* Vidám tisztelgés Tamási Áron előtt. = Helikon, szeptember 25. 2–3. p.
866. LŐRINCZ P. Gabriella: *Remélem, örökké.* = Országút, július 15. 17. p.
867. MAGÉN István: *A szakállas nő.* = Magyar Műhely, 2/132–134. p.
868. MAGYAR Boglárka: *Színésznő leszek.* = Várad, 9/22. p.
869. MÁNYOKI Soma: *Fekete nap.* = Vár Ucca Műhely, 2/84–91. p.
870. MÁRCUŦIU-RÁCZ Dóra: *Saját szélséng.* = Helikon, szeptember 10. 3. p.
871. MÁRTON László: *... mint anyám fia.* = Tempevölgy, 2/3–14. p.
872. MÁSRÉTI KATÓ Zoltán: *Főnix.* = Irodalmi Jelen, 10/17–18. p.
873. MASSZI Bálint: *Botrány.* = Apokrif, 2/17–36. p.
874. MEZEY Katalin: *Beszélgetés.* = Országút, július 29. 29. p.
875. MILBACHER Róbert: *Örökség.* = Kortárs, 9/8–15. p.
876. MINDÁK Dániel: *Így vagy úgy.* = Kortárs, 10/5–11. p.
877. MOLNÁR Erzsébet: *Crossover.* = Élet és Irodalom, szeptember 16. 9. p.
878. MOLNÁR Erzsébet: *Dromedárok hajnala.* = Élet és Irodalom, október 14. 6. p.
879. MOLNÁR Erzsébet: *Flashdance.* = Élet és Irodalom, október 28. 2. p.
880. MOLNÁR Erzsébet: *Forralt bor.* = Élet és Irodalom, október 7. 9. p.
881. MOLNÁR Erzsébet: *Halottpénz.* = Élet és Irodalom, szeptember 2. 10. p.
882. MOLNÁR Erzsébet: *Horror vacui.* = Élet és Irodalom, október 21. 9. p.
883. MOLNÁR Erzsébet: *Moly dolgok vannak.* = Élet és Irodalom, szeptember 23. 9. p.
884. MOLNÁR Erzsébet: *Struggle for life.* = Élet és Irodalom, szeptember 9. 9. p.
885. MOLNÁR Erzsébet: *Valami nagy-nagy tüzet kéne rakni.* = Élet és Irodalom, szeptember 30. 9. p.
886. MURÁNYI Sándor Olivér: *A baj.* = Tempevölgy, 2/38–41. p.
887. MURÁNYI Sándor Olivér: *Ritka vad.* = Irodalmi Jelen, 10/53–54. p.
888. NÁDASI Krisztina: *Bach.* = Székelyföld, 8/43–45. p.
889. NÁDASI Krisztina: *Moszkva, 2022. március 4.* = Kortárs, 10/16–18. p.
890. NÁDASI Krisztina: *Vendégem vagy.* = Székelyföld, 8/38–43. p.
891. NAGY Zopán: *Átjárások / Pirami utazások...* = Irodalmi Jelen, 9/45–47. p.
892. NAGY Zopán: *Átjárások / Valenciai fél-álmok...* = Irodalmi Jelen, 10/49–51. p.
893. NAGY Zsuka: *Emese Hanna utolsó levele önmagához.* = Élet és Irodalom, szeptember 16. 14. p.
894. NÓGRÁDI Gábor: *Kató.* = Élet és Irodalom, szeptember 23. 15. p.
895. ODZE György: *Carpe Diem.* Műfaj: melodrámá. = Mozgó Világ, 9/59–63. p.
896. PATAK Márta: *A fegyverszünet után.* = Forrás, 9/4–7. p.
897. PATÓCS MOLNÁR János: *Kaszting.* = Irodalmi Jelen, 10/29–40. p.
898. PAULON Viktória: *Különleges engedély.* = Élet és Irodalom, szeptember 30. 16. p.
899. PÉNZES Tímea: *Mondatrész-értelmezés.* = Élet és Irodalom, október 21. 16. p.
900. PETŐCZ András: *A Főnök üzenete.* = Élet és Irodalom, október 28. 15. p.
901. PETROZSÉNYI NAGY Pál: *Az égig érő hegy.* = Ezredvég, 3/132–141. p.
902. POSTA Mariánna: *Ez is megtörtént.* = Alföld, 9/33–34. p.
903. POSTA Marianna: *Kertész.* = Alföld, 9/32–33. p.

904. RASHWAN Mohamed: *Már nem fáj semmi.* = Somogy, 2/76–83. p.
905. SARNYAI Benedek Máté: *Vajdainé átszállt a vastag tölgyfán.* = Irodalmi Jelen, 9/19–28. p.
906. SIMEK Valéria: *Elszálltolt katonák.* = Vár Ucca Műhely, 1/19–26. p.
907. SOMOGYI Tibor: *A macskás nő.* = Székelyföld, 8/46–54. p.
908. SPÁNYIK Miklós: *A buli.* = Irodalmi Jelen, 9/38–40. p.
909. SZABÓ András, Gy.: *Jóska, a szudáni fiú.* = Országút, július 1. 25–28. p.
910. SZABÓ András, Gy.: *Termálban.* = Hitel, 10/34–37. p.
911. SZABÓ-BIRÓ Brigitta: *Halotról jót vagy semmit.* = Székelyföld, 6/46–58. p.
912. SZABÓ-BIRÓ Brigitta: *A kalugerek.* = Székelyföld, 6/42–46. p.
913. SZABÓ-BIRÓ Brigitta: *Levegőt!* = Székelyföld, 6/37–42. p.
914. SZABÓ-BIRÓ Brigitta: *Az úr szolgálóleánya.* = Székelyföld, 4/56–66. p.
915. SZALAY Zoltán: *Sivatagi só.* = Alföld, 10/22–24. p.
916. SZÁNTÓ T. Gábor: *Egyedül.* = Jelenkor, 9/966–970. p.
917. SZÁNTÓ T. Gábor: *Kafka strjárja.* = Élet és Irodalom, október 7. 15. p.
918. SZÉLES Natalja: *Várakozás.* = Apokrif, 3/35–45. p.
919. SZENTGYÖRGYI László: *Sára asszony bal-ladája.* = Székelyföld, 8/61–68. p.
920. SZILÁGYI-NAGY Ildikó: *Gumi.* = Hitel, 10/38–40. p.
921. SZILÁGYI-NAGY Ildikó: *Patkány.* = Magyar Műhely, 2/129–131. p.
922. SZIRMAI Panni: *Te még látod?* = Liget, 9/8–10. p.
923. SZLUKOVÉNYI Katalin: *Meditáció.* = Élet és Irodalom, szeptember 2. 15. p.
924. SZLUKOVÉNYI Katalin: *Ne gondold a fehéreléfántra!* = Kortárs, 9/77–79. p.
925. SZOMBATI István: *Rajzok, életképek.* = Ezredvég, 3/61–63. p.
926. SZONDY-ADORJÁN György: *Fehér alapon vakremény.* = Helikon, szeptember 10. 10–11. p.
927. SZONDY-ADORJÁN György: *Végtelen szakaszos irtalom.* = Helikon, szeptember 10. 11–12. p.
928. SZÖLLŐSI Mátyás: *Kápolna.* = Irodalmi Jelen, 10/72–75. p.
929. TOLDY Csilla: *Itt jó lesz.* = Élet és Irodalom, október 7. 16. p.
930. TÓTH Ágnes: *Hullabáz és társkereső.* = Várad, 9/17–19. p.
931. TÓTH Ágnes: *Túloldalra egy bídón.* = Várad, 8/13–16. p.
932. TÓTH Gábor Ákos: *Az örökség.* = Élet és Irodalom, szeptember 23. 16. p.
933. ÚJVÁRI Sándor: *A bábeli bázibuli.* = Magyar Műhely, 2/160–161. p.
934. ÚJVÁRI Sándor: *A kölesön.* = Magyar Műhely, 2/149–159. p.
935. UNGVÁRY Rudolf: *Egy ismeretlen üzletszerző vallomásai.* = Jelenkor, 9/953–960. p.
936. VÁRKONYI Judit: *S. K.* = Élet és Irodalom, október 28. 16. p.
937. VERES Tamás: *Látogatás.* = Ezredvég, 3/97–98. p.
938. VERES Tamás: *A nagy kérdés.* = Ezredvég, 3/56–58. p.
939. ZIMONYI Zita: *Egy perc a Mennyben.* = Irodalmi Jelen, 9/10–13. p.
940. ZÖLDI Pál: *Üvegbang.* = Országút, szeptember 23. 16–18. p.
941. ZSIDÓ Ferenc: *Anti.* = Székelyföld, 6/25–31. p.

Hosszú próza

942. BENE Zoltán: *Az álrendőr.* Igazak. [Regényrészlet]. = Alföld, 10/31–35. p.
943. BENE Zoltán: *Az órában pereg a homok.* Részlet az Igazak című, készülő regényből. = Tempevölgy, 2/33–37. p.
944. BENE Zoltán: *Szekerek, gömbök, vérfű.* [Regényrészlet – Igazak]. = Székelyföld, 8/18–26. p.
945. BENE Zoltán: *Titkosszolgák.* Részlet az Igazak című, készülő regényből. = Lyukasóra, 5/26–27. p.
946. DARVASI László: *Az elbeszélés szelleme.* regényrészlet. = Tempevölgy, 3/46–51. p.
947. GERŐCS Péter: *Szamárfülek. II.* = Élet és Irodalom, szeptember 16. 16. p.
948. GERZSENYI Gabi: *Így élünk mi.* 4. rész, csütörtök. = Forrás, 10/24–28. p.
949. GERZSENYI Gabi: *Kurgáni kaland.* [Regényrészlet]. = Magyar Napló, 10/17–26. p.
950. GYÓRFFY Ákos: *Eszter kertje.* [Regényrészlet]. = Jelenkor, 9/961–965. p.
951. HORVÁTH SZEKERES István: *Ötven százalék.* (első rész). = Helikon, szeptember 10. 15–17. p.
952. HORVÁTH SZEKERES István: *Ötven százalék.* 2. rész. = Helikon, szeptember 25. 15–16. p.

953. LACKFI János: *Néznek borjúszemükkel*. [Regényrészlet]. = Alföld, 9/25–29. p.
954. MAGYARY Ágnes: *Mondatfantáziák*. [Regényrészlet – Sárkánykoponya]. = Székelyföld, 4/13–24. p.
955. MOHAI V. Lajos: *Absztrakt*. Leletmentés a nyolcvanas évekből. [Regényrészlet]. = Alföld, 10/12–15. p.
956. MOLNÁR Krisztina Rita: *Ónagysága Nöbrer Mária*. [Regényrészlet – Gombosdoboz]. = Mozgó Világ, 10/40–50. p.
957. NAGY Zsuka: *Lilinek fája a szíve*. Napok, személyek egy tanulmányhoz. Tördék. = Élet és Irodalom, október 21. 14. p.
958. ORCSIK Roland: *Tör*. [Regényrészlet]. = Székelyföld, 5/15–21. p.
959. ORCSIK Roland: *Tör*. (regényrészlet). = Tempevölgy, 2/23–26. p.
960. SÁNDOR Iván: *Tiltott terület*. Egy készülő regény bevezető fejezete. = Jelenkor, 10/1114–1122. p.
961. SCHEIN Gábor: *Kópiák*. [Regényrészlet]. = Vigilia, 9/735–739. p.
962. SÜLI István: *Lábunk nyomát*. Nemlineáris etűdök, avagy a megnevezés. (Részlet: Jelek a világban; VII. etűd). = Új Forrás, 8/79–90. p.
963. VÁGI János: *Fekália relief*. (részlet egy készülő regényből). = Tempevölgy, 2/46–49. p.
964. ZENTAI Adél: *Nikornisdaráló*. I. = Vár Ucca Műhely, 2/9–18. p.
965. ZSIDÓ Ferenc: *Anti*. [Regényrészlet]. = Hítel, 9/170–175. p.

Közönség előtti előadásra szánt mű

966. FARKAS Arnold Levente: *A csönd*. = Élet és Irodalom, szeptember 9. 16. p.
967. GÁRDONYI Géza – SZÍKI Károly: *Ábel és Eszter*. Az epekedés végtelen éneke. Két-személyes színpadi mű. = Agria, 3/166–169. p.
968. SZTASKÓ Richárd: *Hosszas várakozás után*. Filmvázlat. = Ezredvég, 3/52–54. p.

Átmeneti műfajok

969. BENKŐ Attila: *Csalódás*. Képalírások. = Forrás, 10/29. p.
970. BORSODI L. László: *Kézbeszéd*. (Jób-átirat). = Székelyföld, 4/5–6. p.

971. CSABAI László: *Piroska és Wolf*. (Grimm testvérek-átirat). = Élet és Irodalom, szeptember 2. 15. p.
972. DEBRECZENY György: *Légyott*. kollázs. = Magyar Műhely, 2/119. p.
973. DEBRECZENY György: *Megettem szépen mindent*. kollázs Nyíri Erzsébet Őríznek a szavak című kötetéből. = Magyar Műhely, 2/120. p.
974. DEBRECZENY György: *ő is itt mosolyog*. kollázs a Nyugat Plusz 32. számából. = Vár Ucca Műhely, 2/35–37. p.
975. DEBRECZENY György: *üres lapok*. kollázs. = Vár Ucca Műhely, 2/36–37. p.
976. FARAGÓ Laura: *Gárdonyi-montázs*. = Agria, 3/51–65. p.
977. SAJÓ László: *Végkiféjlet*. (négy sorosok). kollázs Pilinszky utolsó soraiból. = Apokrif, 2/11. p.

Kevert műfajok

978. BÍRÓ József: *Giant Stamp*. [Képv.]. = Vár Ucca Műhely, 2/70. p.
979. BÍRÓ József: *Talking Chair*. [Képv.]. = Vár Ucca Műhely, 2/67. p.
980. BÍRÓ József: *Visual Poetry – a2*. [Képv.]. = Vár Ucca Műhely, 2/68. p.
981. BÍRÓ József: *Visual Poetry – b2*. [Képv.]. = Vár Ucca Műhely, 2/69. p.
982. EGYRE MÁRKI: *A földre*. [Vers és grafika]. = Magyar Műhely, 2/140. p.
983. EGYRE MÁRKI: *Neuróz is*. [Vers és grafika]. = Magyar Műhely, 2/141. p.
984. EGYRE MÁRKI: *Órdögi kör*. [Vers és grafika]. = Magyar Műhely, 2/138. p.
985. EGYRE MÁRKI: *A renegát*. [Vers és grafika]. = Magyar Műhely, 2/139. p.
986. LADIK Katalin: *Trianon nemzetközileg is elhallgatva*. [Képv.]. = Magyar Műhely, 2/82. p.
987. LIPCSEY Emőke: [Cím nélkül]. [Vizuális költemény]. = Magyar Műhely, 2/81. p.
988. PETŐCZ András: *Hatsoros ismeretlen nyelven megírt költemény*. = Magyar Műhely, 2/89. p.
989. PETŐCZ András: *Ismeretlen nyelven írt szonett*. = Magyar Műhely, 2/89. p.
990. PETŐCZ András: *Pornográf költemény 1*. = Magyar Műhely, 2/89. p.
991. PETŐCZ András: *Vonal szonett*. = Magyar Műhely, 2/89. p.

992. PAPP Tibor: [Cím nélkül]. [Vizuális költemény]. = Magyar Műhely, 2/30. p.
993. PAPP Tibor: *istenek nimbuszával fűszerezve*. [Vizuális költemény]. = Magyar Műhely, 2/31. p.
994. PAPP Tibor: *KÉSTETŐ*. [Vizuális költemény]. = Magyar Műhely, 2/28. p.
995. PAPP Tibor: *otromba korom Vendél úr*. [Vizuális költemény]. = Magyar Műhely, 2/29. p.
996. Soós Amália: *Da capo al fine*. Dalszöveg. = Székelyföld, 4/48. p.
997. LAKATOS István: *Vasárnapra kérem*. = Szépirodalmi Figyelő, 4/80–85. p.
998. [RÓCZEI György] ROC_ART: *magyar műhely*. I. A rövid hatvanas évek (1962–68). = Magyar Műhely, 2/7–16. p.
999. VINCZE Ferenc – CSILLAG István: *Az eltűnt fiú nyomában*. = Helikon, szeptember 25. 26. p.
1000. VINCZE Ferenc – CSILLAG István: *Rezsibatékonyság*. = Helikon, szeptember 10. 26. p.

(Összeállította: ZAHARI ISTVÁN)

SZÁMUNK SZERZŐI

BAGI IBOLYA (1951) irodalomtörténész, műfordító, a Szegedi Tudományegyetem oktatója

BARABÁS BLANKA (1994) nyelvész, doktoranda

IRINA BORISZJUK (1977) irodalomtörténész, a Kijevi Nemzeti Egyetem oktatója

CSORBA ZOLTÁN (1956) újságíró, az újvidéki Magyar Szó napilap egykori főszerkesztője

HARMATH ARTEMISZ (1979) irodalomkritikus, az Ifjúsági és Gyerekirodalmi Centrum vezetője

KOVÁCS ELEONÓRA (1989) tanár, szerkesztő

LARISZA KRAVEC (1969) irodalomtörténész, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola oktatója

LAKATOS ISTVÁN (1980) képregényrajzoló, író

LEBOVICS VIKTÓRIA (1958) tolmács, irodalomtörténész, fordító, az Eötvös Loránd Tudományegyetem oktatója

ZSÁVOLYA ZOLTÁN (1968) költő, író, esztéta, a Szépirodalmi Figyelő szerkesztője

Velence

Az Etyek-Budai borvidék
játékos kincse

zöld veltelini

rozé cuvée

vörös cuvée

cserszegyi
fűszeres

rajnai rizling-
chardonnay

- SÖR KIS-, ÉS NAGYKERESKEDELEM
- HORECA
- SAJÁT CÍMKÉS EGYEDI SÖRÖK GYÁRTÁSA

- BÉRFŐZÉS
- CÉGES SÖRKÓSTOLÓS CSAPATÉPÍTŐ RENDEZVÉNYEK 100 FŐIG

BELATINY SÖRMANUFAKTURA KFT.

2475 Kápolnásnyék, Fő utca 449. hrsz., a Halász-kastély mellett
+36 70 455 6843 • nyekisorkata@gmail.com

 www.nyekisor.hu   [nyekisor](https://www.instagram.com/nyekisor)

**MAGYAR
HUNGARIAN
EXPO**

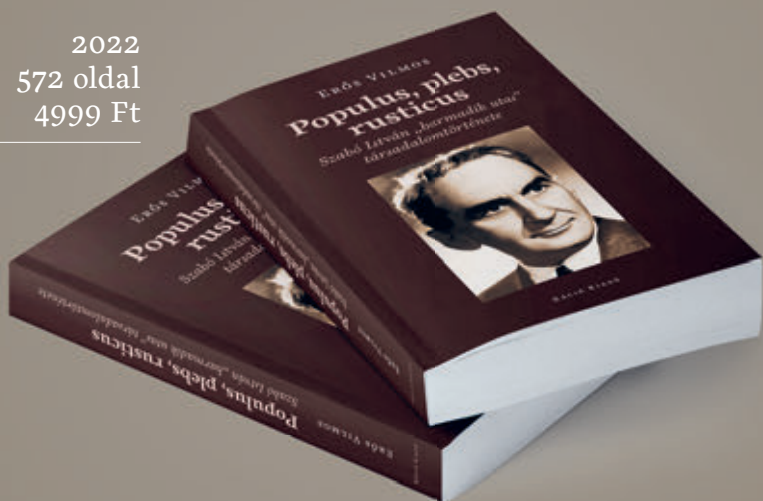
**SIKEREK
SUCCESESSES**

1851-2021

 **MAGYAR
NEMZETI
MÚZEUM**

**2022.12.13-
2023.08.20.**

2022
572 oldal
4999 Ft

A monográfia három fő szempontból elemzi Szabó István (1898–1969), az országosan ismert debreceni származású történész életművét: Debrecen története, népiségtörténeti kutatások, parasztságtörténet. Utóbbinak veleje egy alapvetően „harmadik utas” szemlélet, amely cáfolja a magyar társadalmi fejlődésben a koraiújkori „második jobbágyság”-ról, illetve az „elkanyarodás”-ról szóló téziseket. A munka egyik legfőbb újdonsága, hogy bemutatja Szabónak a nagy történész-generációval (Szekfű, Mályusz, Domanovszky), illetve tanítványaikkal való kapcsolatát. A népi írók mellett különösen fontos volt Szabó nézeteinek alakulására Hajnal István, akinek hatása összekötő kapcsot jelentett számára a „harmadik utas” népi ideológiához.

Erős Vilmos a Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének habilitált egyetemi docense, ahol egyetemes és magyar historiográfiát, történetelméletet, valamint politikai eszmetörténetet tanít.

A kötet megrendelhető vagy kedvezményesen megvásárolható a Ráció Kiadó szerkesztőségében: 1072 Budapest, Akácfa utca 20. • Telefon: 06-1 321-8023 • e-mail: racio@racio.hu • www.racio.hu

ISSN 1585-3829

9 771585 382195

2 2 0 0 6 >

Ára: 600 Ft

